

ขบวนการประชาสังคม : ป่าชุมชนดงชุมคำ

5.1 ประวัติความเป็นมาของชุมชน

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในพื้นที่ป่าดงชุมคำ มีอายุกว่าร้อยปีแล้ว โดยเฉพาะเขตตำบลคอนสาย ตำบลถ้ำแซ่ อำเภอตระการพืชผล อันถือได้ว่าเป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน และการพึ่งพาการใช้ประโยชน์จากป่ามายาวนาน โดยชุมชนแห่งนี้ได้อพยพเคลื่อนย้ายมาจากฝั่งลาว-ฝั่งเขมรแล้วมาตั้งแหล่งชุมชนบริเวณบ้านคอนสายในปัจจุบัน

ชุมชนป่าดงชุมคำ ที่รวมตัวกันจัดตั้งเป็นเครือข่ายป่าชุมชน มาจากประชาชนใน 10 หมู่บ้าน ประกอบด้วยบ้านโป่งน้อย บ้านสร้างโพน บ้านดอนม่วง บ้านบำหอย บ้านหัวสะพาน บ้านหัวหวาย บ้านคอนสาย และบ้านนาคำ จากตำบลคอนสาย และบ้านหัวที่เหนือ บ้านหัวที่ได้ จากตำบลถ้ำแซ่ อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี

ในบรรดาหมู่บ้านเครือข่ายทั้ง 10 หมู่บ้าน ในชุมชนป่าดงชุมคำ หมู่บ้านโป่งน้อย นับว่าเป็นหมู่บ้านที่มีอายุมากที่สุด รองลงมาจากบ้านคอนสาย คือ อพยพเข้ามาตั้งหลักปักฐานบุกเบิกที่ทำกินในป่าดงชุมคำก่อนหมู่บ้านนาคำ บ้านหัวหวาย ซึ่งตามคำบอกเล่าของพ่อทอง ไม่น้อย บรรพบุรุษได้มาสร้างหมู่บ้านโป่งน้อยเป็นเวลา 100 กว่าปีแล้ว โดยพ่อแม่รุ่นปู่ย่าตายายอพยพมาจากบ้านคอนสายเพื่อขยับขยายที่ทำกิน ตั้งเป็นหมู่บ้านเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ. 2483 โดยได้รับการยกฐานะเป็นหมู่ที่ 4 มี นายดา ทินพัฒน์ดี ได้รับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก หลังจากตั้งบ้านโป่งน้อยได้ไม่นาน มีชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งได้อพยพย้ายที่ บ้านตามกันมา สร้างบ้านไร่เนาอีกหลายครอบครัว ตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า บ้านคำบักบอด จนปี พ.ศ.2498 บ้านคำบักบอดได้รับการยกฐานะเป็นหมู่ที่ 10 พร้อมกับเปลี่ยนชื่อบ้านเป็น บ้านนาคำ โดยมีนายภา พสุนนท์ ได้รับเลือกตั้งให้เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก

ต่อมา ชาวบ้านจากบ้านคอนสายอีกกลุ่มหนึ่งได้เข้ามาตั้งหลักปักฐาน ตามชายเขตป่าดงชุมคำ และบุกเบิกที่ทำกินใหม่ ตั้งชื่อหมู่บ้านเป็นบ้านหัวหวาย และได้รับการยกฐานะเป็นหมู่ที่ 14 เมื่อปี พ.ศ. 2525 โดยมีนายทา พลแสน เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก

การจัดตั้งหมู่บ้านในชุมชนคอนสาย ผู้นำของหมู่บ้านสมัยนั้น เป็นผู้ยื่นเรื่องเสนอต่ออำเภอขอตั้งหมู่บ้านของตนอย่างเป็นทางการ และรัฐได้มีนโยบายเก็บภาษีบำรุงท้องที่จากหมู่บ้าน

ประจำทุกปี ตัวอย่าง ในปี พ.ศ. 2483 เมื่อรัฐประกาศบ้านโป่งน้อยเป็นหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ มีการเก็บภาษีบำรุงท้องที่เรื่อยมา

พ่อทอง (บ้านห้วยที) เล่าว่า “พ่อได้อพยพมาจากบ้านคอนสาย เช่นเดียวกันกับชาวบ้านโป่งน้อย แต่พ่อได้แยกออกมาตั้งหมู่บ้านใหม่ ชวนกันมาประมาณ 4-5 ครอบครัว สาเหตุที่ย้ายมาเพราะว่า ความอดอยาก ความแห้งแล้ง อยากหาที่อุดมสมบูรณ์ มีป่า มีลำห้วย มีอาหารไม่อดไม่อยาก จึงจับจองที่ดินที่ทำกินอยู่จนทุกวันนี้” ในการจัดตั้งเป็นหมู่บ้าน พ่อทองบอกว่า “ภาครัฐไม่ได้เข้ามาตั้งหมู่บ้านให้พ่อและชาวบ้านแต่อย่างใด พวกพ่อกอพยพมาสร้างหมู่บ้านเอง และเมื่อเห็นว่าหมู่บ้านของเราเริ่มขยายลูกหลานออกเรือนกันมากขึ้น พ่อทอง พ่อดา และพ่อภา ร่วมใจกันไปยื่นเรื่องต่ออำเภอขอตั้งหมู่บ้านโป่งน้อย นาคำ ห้วยที ขึ้นเป็นหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ ปี พ.ศ. 2483 อีกทั้งที่ดินทำกินที่พวกเราชาวบ้านได้จับจองสำหรับทำกิน ทางรัฐได้ประกาศให้ไปเสียภาษีทุกปีซึ่งเรียกว่า ภาษีดอกหญ้า ช่วงนั้นเสียภาษีไร่ละ 1 บาท ปัจจุบันนี้ (พ.ศ.2546) เสียภาษีไร่ละ 2 บาท ”

ชาวบ้านในชุมชนดงชุมคำ อาจกล่าวได้ว่าเป็นญาติพี่น้องกัน อพยพเข้ามาตากถาง ทำมาหากินในเขตป่าดงชุมคำด้วยกันมาหลายรุ่น สภาพป่าดงชุมคำ อุดมสมบูรณ์ดี มีสัตว์ป่าหลากหลาย มีดงเกิดขึ้นมากมาย ได้แก่ ดงผึ้ง ดงคำม่น ดงคานรี ดงคำใหญ่ และดงสามล้ม แม้ใหญ่ มัย มีโชค อายุ 73 ปี (เมื่อปี พ.ศ. 2547) เล่าว่า สมัยปี พ.ศ.2500 ป่าใหญ่มาก มีหมูป่า เสือเวลากลางคืน เสือจะมากินวัวลั่นเกราะไล่ตีเกราะ เคาะไม้ สมัยก่อนจะมีลิง มีกระต่าย มีอีเห็น มีหมูป่า มีหมาจิ้งจอก หรือหมาป่า ออกมานอนออกมาร้อง ปีไหนฝนจะดี หมาจิ้งจอกจะร้อง มีไม้ใหญ่ ป่าหนาทึบ มีไม้ตะแบก ไม้แดงสารพัดไม้ คนโอบสามสี่คน มีไม้ตะเคียน ภาษาอีสานว่าบ้านนาคำบักบอด คือ มีควายตาบอดมานอนคลำน้ำครำเลยตายอยู่ในหนองน้ำครำ

ในการก่อตั้งชุมชน มีการเลือกสรรที่ตั้งทำเลที่เหมาะสมสำหรับการดำรงอยู่ของชีวิต และความยั่งยืนของชุมชนไว้อย่างสอดคล้องกลมกลืนกับระบบนิเวศ และวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนอย่างมาก เห็นได้จากการเลือกพื้นที่โนนเป็นที่อยู่อาศัยและเป็นสวนหลังบ้าน เพื่อป้องกันภัย ภาวน้ำท่วม เลือกพื้นที่ลาดราบลุ่มสลับกับพื้นที่สูงที่ชาวบ้านเรียกว่า “โคก” มีสภาพคล้ายลอนคลื่นหรือลูกกระนาบ เป็นเขตพื้นที่ทำกิน โดยทำนาปลูกข้าวในที่ลุ่ม ประกอบกับบริเวณนี้จะมีแหล่งน้ำธรรมชาติเป็นแหล่งน้ำของชุมชน ส่วนบริเวณพื้นที่โคกที่ต่อจากที่นาจะเป็นแหล่งไว้ใช้สอย เป็นแหล่งอาหาร หรือเลี้ยงสัตว์ และเลือกเขตป่าซึ่งเป็นเขตที่อยู่ห่างออกไปเป็นแหล่งป่าของชุมชนใช้ร่วมกันเพื่อหาปัจจัยในการดำรงชีพ

5.2 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

อำเภอตระการพืชผล เป็นอำเภอหนึ่งที่ขึ้นกับจังหวัดอุบลราชธานี ตั้งอยู่ห่างจังหวัดไปทางทิศเหนือประมาณ 50 กิโลเมตร บนถนนสายอุบลราชธานี-เขมราฐ ห่างจากกรุงเทพฯ 750 กิโลเมตร มีพื้นที่ 1,465 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อก็คือ

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอกุดข้าวปุ้น อำเภอโพธิ์ไทร อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี

ทิศใต้ ติดต่อกับกิ่งอำเภอดอนมดแดง กิ่งอำเภอเหล่าเสือโก้ก และอำเภอตาลชุม จังหวัดอุบลราชธานี

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอศรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลราชธานี

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ

ลักษณะสภาพภูมิประเทศตระการพืชผลโดยทั่วไปมีลักษณะเป็นที่ราบสูง สลับเนินเขา ลักษณะดินเป็นดินร่วนปนทราย ดินสภาพตามไหล่เขาเป็นดินเหนียว บางพื้นที่จะเป็นหินโผล่ (พระลานหิน) มีสภาพป่าเป็นป่าไม้เบญจพรรณ ลักษณะป่าโปร่ง มีแม่น้ำสายสำคัญ คือ แม่น้ำขุขลุ ห้วยสะพือ ห้วยตาเทียว ลำเซบก แล้วไหลลงสู่แม่น้ำโขง สำหรับปริมาณน้ำฝนที่ตกโดยเฉลี่ยต่อปีประมาณ 1,626.6 มิลลิเมตร ฝนตกชุกระหว่างเดือนพฤษภาคม-เดือนกันยายน¹

²ป่าดงชุมคำมีพื้นที่ทั้งหมด 120,831.25 ไร่ ในเขตจังหวัดอุบลราชธานี ครอบคลุมพื้นที่ 4 อำเภอ คือ พื้นที่ตำบลหนองผือ ตำบลเจียด อำเภอเขมราฐ, ตำบลโพธิ์ไทร อำเภอโพธิ์ไทร, ตำบลโนนสว่าง ตำบลแก่งเค็ง อำเภอกุดข้าวปุ้น และ ตำบลคอนสาย ตำบลถ้ำแซ่ ตำบลโนนสูง อำเภอตระการพืชผล ป่าดงชุมคำ ถูกประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติตามกฎกระทรวงฉบับที่ 1016 เมื่อปี พ.ศ.2526 มีลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไป เป็นแนวภูเขาหินทรายและเป็นที่ราบลอนคลื่น ด้านทิศตะวันตกและด้านทิศตะวันออก เป็นแนวภูเขาปลายตัด เช่น ภูธาตุ-ภูบักเกลือ ภูฆ้อง

¹รายงานการศึกษาเบื้องต้นโครงการอ่างเก็บน้ำห้วยคุ่มข้าว อำเภอตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี, (ม.ป.ป.), น. 13.

²ปราโมทย์ ผลภิญโญ และ นันทนา ภิกษลาภอนันต์, “ป่าชุมชนดงชุมคำ บทพิสูจน์พลังอนุรักษ์ของชุมชน,” ใน โครงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ภาคอีสาน, รวบรวมโดย สนั่น ชูสกุล (กรุงเทพมหานคร: เอ็ดดสัน เพรสโปรดักส์, 2542), น. 11.

ภูนกเต็น ภูเอวชัน ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดแม่น้ำหลายสาย อันนำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์ ความชุ่มชื้น ผู้ฝันป่าดงชุมคำแห่งนี้ ไม่ว่าจะเป็นลำห้วยที่ ลำห้วยดู ลำห้วยไร่ ลำห้วยตาต๊ิบ ลำห้วยชิงช่าง และ ลำห้วยตาดม่วง ชนิดของต้นไม้ พื้นดินโดยส่วนใหญ่ที่พบเห็นจะเป็นป่าผลัดใบประเภท ป่าเต็งรัง เช่น ตันกุง (พลวง) ตันจิก (เต็ง) ตันรังและแทรกแซมด้วยป่าเบญจพรรณ ซึ่งมีไม้หลักต้นใหญ่ อย่าง ไม้ประดู่ ไม้ยาง ไม้แดง ไม้บาก ไม้ซาด ที่กำลังเติบโตในฝันป่าดงชุมคำแห่งนี้

ชุมชนหมู่บ้านเครือข่ายป่าดงชุมคำ (พ.ศ.2547) เป็นชุมชนเกษตรกรรมที่ประกอบ อาชีพการทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ และรับจ้าง การประกอบอาชีพเป็นการประกอบอาชีพเพื่อ ยังชีพเป็นส่วนใหญ่ การทำนาของชุมชนจะมีการทำนาแบบนาดำ (นาปี) และนาข้าวไร่ (นาข้าว ไร่) เนื่องจากสภาพพื้นที่ของชุมชนดงชุมคำโดยส่วนมากจะมีพื้นที่ที่เป็นที่เนิน ที่โคก โดยการทำนา แบบนาข้าวไร่ หรือที่ชาวบ้านเรียก “นาข้าวไร่”

สภาพเศรษฐกิจของชุมชนโดยทั่วไป เกือบทุกครัวเรือนใน 10 หมู่บ้าน มีที่นาทำกิน ผู้ ที่ไม่มีที่ทำกินมีไม่ถึงสองสามเปอร์เซ็นต์ ที่นาบางแห่งปลูกข้าวได้ผลผลิตไม่มาก แต่ได้พอกินทั้งปี การทำนาทำปีละครั้ง รายได้มีพอกิน บางคนมีที่นามาก มีผลผลิตพอไว้ขาย บางคนมีนาปลูกข้าว พอได้กิน ไม่เหลือขาย ชุมชนในตำบลคอนสาย มีเครื่องนวดข้าว หลายเครื่อง มีหลายหลังคา เรือนมีรถอีแต๊ก ไว้ใช้งาน

ในการทำสวนของชุมชน มีการปลูกพืชผักสวนครัว เช่น พริก มะเขือ กัลฉ่าย มะม่วง มะพร้าว สำหรับไว้กินภายในครอบครัว การทำไร่ เป็นพืชไร่จำพวกมันสำปะหลัง ปอ เป็นส่วนใหญ่ และมีการเลี้ยงสัตว์ เช่น วัว ควาย หมู เป็ด ไก่ ในภาพรวม ชาวบ้านป่าดงชุมคำมีความมั่นคงทาง อาหารเป็นอย่างมาก เพราะเป็นชุมชนที่อยู่ในป่า สามารถหาของป่า เช่น เห็ด กูดจี่ จิโปม กะปอม แยม หอยเตี๋ย ปลา ฯลฯ มาประกอบอาหาร หรือการเก็บผักปามากิน เช่น ผักสาบ ผักเชียง ผักเม็ก ผักหนาม ผักกูด ว่านตูปหมูป อีลอก อีปุก (บุก) มัน กลอย เป็นต้น

ภายหลังฤดูทำนา หนุ่มสาวบางคนเข้ากรุงเทพ หรือไปจังหวัดอื่น เพื่อทำงาน โรงงาน งานทอผ้า ก่อสร้าง งานเป็นแม่บ้าน ยามรักษาความปลอดภัย เย็บผ้า เลี้ยงเด็ก เลี้ยงคน แก่ พวกที่อยู่บ้าน หาของป่าตามไร่ตามนา กิน ไม่มีอาชีพเสริมอย่างอื่น ถ้าทอผ้าพอได้ใช้ใน ครัวเรือน เช่น ทำผ้าขาวม้า ทำหมอน พอใช้ในครัวเรือน ทำเสื่อกกบ้าง

ชาวบ้านป่าดงชุมคำ ยังมีอาชีพการเผาถ่านขาย โดยไม้ที่ชาวบ้านนำมาเผาถ่านจะ เป็นไม้ในป่าหัวไร่ปลายนาของตนเองเป็นไม้ประเภทไม้พุ่มเตี้ย เช่น ไม้เหมือด ไม้ถ่อ ไม้ติ้ว โดย ชาวบ้านจะขายถ่านกระสอบละ 120-150 บาท นอกจากนี้ผลผลิตในป่าที่ชาวบ้านนำมาขาย เช่น การเก็บเห็ดโดยเฉพาะเห็ดเผาะหนึ่ง ตกประมาณกิโลกรัมละ 100-120 บาท เห็ดตระไคร้ ซึ่งเป็น

เห็ดที่มีกลิ่นหอมจะขายกิโลกรัมละ 80-100 บาท เห็ดละโงก เห็ดปลวก กิโลกรัมละ 100-150 บาท หรือการหาไข่มดแดง หากพบ หาแย้ขายพอหาได้ขาย แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น อาหารเหล่านี้มีตามฤดูกาล อาหารป่าในแต่ละเดือน

โดยรวม รายได้ของประชากรชุมชนป่าดงชุมคำ ในหมู่บ้านเครือข่ายทั้ง 10 หมู่บ้าน พบว่า ส่วนใหญ่ มีฐานะทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับปานกลาง กว่าร้อยละ 90 ของจำนวนครัวเรือน มีรายได้เฉลี่ยจำนวน 5,000-25,000 บาท/ปี และมีหนี้กว่าร้อยละ 90 ของชุมชน เฉลี่ยครอบครัวละ 5,000-100,000 บาท โดยกู้จากสหกรณ์การเกษตรในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 12-14 บาท/ปี

5.3 โครงสร้าง (structure)

5.3.1 ผู้นำ - แกนนำ - สมาชิก

1) บ้านโป่งน้อย : นางฤทธิ บุญประกอบ

นางฤทธิ บุญประกอบ เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2486 ที่บ้านเลขที่ 170 หมู่ 4 บ้านไพร ตำบลโพธิ์ไพร อำเภอเขมราฐ อาศัยอยู่กับตากับยาย มีพี่สาว พี่ชาย 2 คน นามสกุลเดิมวงศ์คำฐ มาอยู่ที่ตำบลคอนสาย อำเภอตระการพืชผล ตั้งแต่ พ.ศ. 2508 โดยมานุกเบิกทำไร่ทำนาบนที่ดินที่ พ่อของสามีแบ่งพื้นที่ป่าให้ ซึ่งเป็นพื้นที่ติดที่บ้านพักอาศัย ได้รับการศึกษาจบชั้น ป.4 โรงเรียนบ้านพะไล อ.โพธิ์ไทร จ.อุบลราชธานี แต่งงานกับนายแดง บุญประกอบ มีลูกสิบเอ็ดคน เสียชีวิตแล้วสองคน เหลือเก้าคน คนเล็กจบ ม.6 ไม่มีทุนส่งให้เรียนต่อ ไปทำงานกรุงเทพ เป็นประธานเครือข่ายป่าชุมชนดงชุมคำ เป็นแกนนำชุมชนต่อสู้ขัดขวางการทำสัมปทานป่าไม้ โครงการอีสานสีเขียว และโครงการ คจก. ตั้งแต่ปี พ.ศ.2518 – 2535 เป็นแกนนำชุมชนเรียกร้องสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น และร่วมผลักดันจนเกิดการจัดตั้งเครือข่ายป่าชุมชนดงชุมคำ 10 หมู่บ้าน 2 ตำบล ตั้งแต่ พ.ศ.2534 เป็นต้นมา ได้รับเลือกเป็นรองประธานเครือข่ายป่าชุมชนดงชุมคำ ปี พ.ศ.2537 และได้รับเลือกเป็นประธานเครือข่ายป่าชุมชน ตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 ถึงปัจจุบัน มีผลงาน อาทิ ร่วมผลักดันการออกเอกสารสิทธิ์ที่ทำกินราษฎร และการประกาศเขต สปก. 4 - 01 ริเริ่มโครงการต่อเนื่องเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและภูมิปัญญาพื้นบ้านของราษฎรในชุมชน เช่น ธุรกิจชุมชน โรงสีข้าวชุมชน เกษตรผสมผสาน หมอยาพื้นบ้าน เป็นต้น ระยะเวลาดำเนินการ : ปี พ.ศ.2518 – ปัจจุบัน ได้รับรางวัลแม่บ้านดีเด่น จาก อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี ในปี พ.ศ. 2533 และรางวัลลูกโลกสีเขียว ในฐานะผู้นำในการต่อสู้เพื่อสิ่งแวดล้อม เมื่อปี พ.ศ. 2542

นางฤทธิ เล่าว่า การหาที่นาทำกินในสมัยก่อน ใช้ภูมิปัญญาของพ่อแม่ คือ เมื่อเดินป่า ไปเห็นที่ไหนพอจะทำเป็นที่นา จะขอตงหญ้าไว้หามายนา การได้มาซึ่งพื้นที่นาจึงไม่ได้ซื้อมา ป่าหัวไร่ปลายนา มีต้นไม้ใหญ่ขนาดคนสามสี่คนอุ้ม เช่น ไม้ยาง ไม้ตะแบก ฯลฯ การทำที่ให้เป็นนาด้วยการใช้จอบไปปั้ง ๆ เป็นคันนา ค่อย ๆ ทำทุกปี ๆ ปีละน้อย ครั้งแรกทำพอให้ได้ข้าวพอได้กิน ได้ปลูกพริกแดงข้าวกิน ที่ขอ ๆ ไว้แบ่งกับคนอื่น ๆ แต่พอมีลูกมาแบ่งให้ลูก

พ.ศ. 2518 มีคนเข้ามาตัดไม้ในป่าโค่นลง ๆ ด้วยเครื่องยนต์เลื่อยจักร โดยอ้างว่าป่าถูกสัมปทานไปแล้ว จะห้ามมิให้ตัดไม้ได้ เพราะคนตัดมีปืน แต่เมื่อป่าเป็นของชาวบ้าน ชาวบ้านจับจองอยู่ ทุกคนหวงแหนกันและไม่อยากให้ป่าถูกทำลาย การใช้ป่าใช้เท่าที่จำเป็น นอกจากนี้ชาวบ้านอยู่มาก่อน เกิดที่ป่า ดูแลป่า ปล่อยให้ใครมาตัดไม้ได้ แม้จะมาอ้างว่าชาวบ้านมิใช่ผู้ปลูกป่า เพราะเป็นป่าธรรมชาติ ต้นไม้โตขึ้นเอง

“ไม่มันหมด เกิดความหวงไม้ เราคิดว่าจะเอาไว้สร้างบ้าน ทำเรือน และ ให้ร่มเงา ให้ลูกหลานดูว่า ป่าธรรมชาติ มันคืออะไร เลยคุยกันในบ้านโป่งน้อยก่อน สมัยก่อนมีพ่อเหลี่ยม กำนันทรง พ่อใหญ่พรหม กรรมการเป็นสิบ ๆ ไปยื่นหนังสือถึงอำเภอ”

“ตัวตั้งตัวตีครั้งแรกพวกแม่ เพราะมันติดที่นาเรา เราโวยวาย และมาคุยในพื้นที่ก่อน ไม้จะหมดไป เห็นเขาลากไม้ไปทุกวัน ๆ สองสามนาที่หมด คนที่มีที่ติดต่อกันจะมาคุยกัน”

“เราหวง เราไม่อยากให้ตัดไม้ ต่อไปลูกหลานจะไม่มีไม้ใช้ทำบ้าน ทำเรือน เป็นหัววันหนึ่งเลยไปยื่นหนังสือให้อำเภอ คิดว่าคงจะช่วยให้ ปราบกฏว่า ไม่ได้สัมปทานจริง มาตัดแบบดี ๆ ไม้ใหญ่หมดเลย ไม่เหลือ เหลือแต่ต้นมะม่วง ต้นไหนพอเอาไปได้ เอาไปหมด มี ต.ช.ด. เข้ามาเต็ม มาอยู่ประมาณสองสามอาทิตย์ เสียอุดมชัย มีโรงเลื่อย อยู่เขมราฐถูกจับ ต่อมาปี พ.ศ. 2526 มีการประกาศเป็นพื้นที่ป่าสงวน แต่ป่าไม่มันหมดแล้ว”

“ต่อมา มันล่าปะหลังราคาดี เกิดการถางป่า ปลูกมันล่าปะหลัง ปลูกปอ ปลูกพืชเศรษฐกิจ ปี พ.ศ. 2523 - 2524 ราคามันล่าปะหลัง ราคาปอตก หยุดปลูก ป่ามันพื้นที่ขึ้นมาใหม่”

“ปี พ.ศ. 2526-2557 มีการประกาศเป็นป่าสงวนเสื่อมโทรม ปี พ.ศ. 2529 มีการสำรวจเพื่อปลูกป่าอีสานเขียว ปลูกป่าเสริมป่า ปราบกฏว่า เขามาถางป่า เอาคนข้างนอกมาตัดป่า ตัดธรรมชาติทิ้ง ชาวบ้านที่โป่งน้อยประชุมกันว่า จะอย่างไรเขามาตัดป่าธรรมชาติ”

“โครงการอีสานเขียว บอกว่าจะปลูกป่าเสริมป่า แต่ใช้คนลงมาถาง ครั้งแรกบ้านโป่งน้อยเขาไม่ทำ พอเขามาตัดมาถาง พื้นที่ติดกั้วลเพราะว่าตัดป่าธรรมชาติทั้งหมด จึงประชุมกันทุกคืน ในหมู่บ้านที่ศาลากลางบ้าน เพราะว่าป่ามันถูกทำลายไปหมด ปลูกป่าเสริมป่าแบบนี้มันทำไม่ได้เพราะว่า ป่ามันมีอยู่แล้ว จะทำไปทำไม โครงการอีสานเขียว บอกว่าต้องตัดป่า จึงบอกไป

ว่า ไม่ได้ ถ้าคุณจะไปปลูกป่าเสริมป่าปลูกไป ปลูกเป็นแนวไปได้ แต่ห้ามตัด เขาบอกว่าหยุดไม่ได้ เพราะโครงการอีสานเขียว ลงมาสู่พื้นที่แล้ว พี่น้องไม่ยอม พากันเคลื่อนไหว มีคณะกรรมการ ประมาณสิบคนไปยื่นหนังสือต่อหน่วยงาน ผู้หญิงมีแต่แม่ฤทธิคนเดียว ไปยื่นหนังสือต่ออำเภอ ให้ เขามาดูว่าชาวบ้านไม่ต้องการ เพราะว่าตัดป่าธรรมชาติมาก แต่เขาไม่หยุด ทำมา ทุกปี โดย เพาะพันธุ์เมื่อปี พ.ศ. 2528 - 2529 ปลูกปี พ.ศ. 2530 ประมาณปีละ 500 ไร่

ปลูกมากมายเลย แต่ชาวบ้านบอกให้หยุด ไปปลูกของใคร ใครรัก ใครหวง ใช้เป็นที่ ทำมาหากิน มีผลไม้ หนากแนว หนากอก หนากเค็ง เก็บเห็ด เก็บผักกระโดน ผักเม็ก ผักตั่ว ปลูก ต้นยูคาลิปตัสจะกินอะไรได้ ชาวบ้านไม่ต้องการ ต่อมาด้วยความรุนแรงขึ้นไปมาก ๆ ทุกปี พอปี พ.ศ. 2531 ไปถึงที่นาแม่ฤทธิ มันจะปลูกต้นยูคาลิปตัสในที่ทำนา ที่เราปักดำนา เรามีรั้วล้อม มันเหยียบ ทิ้งหมดเลย แล้วเรารู้สึกว่าเรารู้ไม่ไหว ชาวบ้านส่วนหนึ่งไปเข้าโครงการ เพราะได้เงินตั้ง มากมาย วันละ 40 บาท 50 บาท ดึกว่าไม่มี เขามาซื้อขึ้น ซื้อผ้า แต่เราพยายามคุยกับพี่น้อง ต่อมา มี หน่วยงานยื่นมือเข้ามาช่วย สมาคมสิทธิและเสรีภาพของประชาชน เช่น ทนายนิกร วิสเพ็ง และ คนที่ลงมาพื้นที่คนแรก คือ บ้าอิว (วณิ บางประภา) ที่ทำงานมูลนิธิเพื่อนหญิง มีอาจารย์พิเชษฐ ที่ ป่อหินน้อยจากบ้านหนองเต็ง บุรีรัมย์ อาจารย์พิเชษฐ บอกว่ามีนักศึกษาลงพื้นที่เป็นอาสาสมัคร เลยเหมารถปิกอัพคันหนึ่งไป มีกรรมการประมาณ 10 คน มีผู้ใหญ่หญิง มีพ่อเหลี่ยม และพ่อคำ

พอปี พ.ศ. 2532 ชาวบ้านถูกจับเป็นเด็กไปเลี้ยงวัว หว่าไปถอนต้นยูคาลิปตัสที่เริ่ม ปลูก เขาปลูกแล้วถอน ๆ ปลูกเข้าถอนเย็น ปลูกเย็นถอนกลางคืน แล้วตัดรากตัดโคนทิ้ง จับเด็ก เลี้ยงวัว 2 คน เขาบอกเขาไม่ต้องการต้นยูคาลิปตัส ไม่อยากไปทำงานเป็นลูกจ้างใคร ถ้าปลูกแต่ ต้นยูคาลิปตัสมันกินไม่ได้ ต้องเป็นลูกจ้างเขาอย่างเดียวใช้ไหม นี่เราเก็บเห็ด หาหน่อไม่ได้ คือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่องเด็กถูกจับถึงอำเภอ มีไฉ่น้อยกับจืด มาประชุมพี่น้องกับอาจารย์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนา (RDI) มีอาจารย์บัญญัติ อาจารย์วิเชียร อาจารย์มงคล มาดับความร้อนให้ มาให้ข้อมูล”

“มี ต.ช.ด. 5 คน มาถึงบ้าน ที่ทำงานเรือนเพาะชำ เขาทักว่า ทำไม เขาไปปลูกป่า ทำไมป่าไม่เอา บอกเขาว่า ป่าไม่กินต้นยูคาลิปตัส ป่าทำนา ป่าไปเลี้ยงควาย ไปถ่ายป่า หว่าป่า ไปถอนต้นยูคาลิปตัส ต้นละหมื่นบาท ห้าหมื่นบาท ป่าจะเอาที่ไหนมาเสีย เขาอยากรู้ว่ามันเป็น ยังไง ทำไมไม่เอาป่าที่เขาไปปลูกให้ ข้อมูล คือ ชาวบ้านไม่ต้องการต้นยูคาลิปตัส มันกินไม่ได้ ให้ พี่น้องทำนาที่ไหน กลายเป็นลูกจ้างทั้งหมดเลย จะให้เงินเดือนคนโน้นคนนี้ คือ มันมีธรรมชาติอยู่ แล้ว ตัดธรรมชาติทิ้งมันดีไหม”

“แม่ฤทธิ์ได้ไปดูงาน เลยได้มาประเมินผล มาคุยว่า ถ้าเราไม่รู้จักต่อสู้แล้ว เราจะไม่ฟันฟูป่า ชุมชนต้องช่วยกันดูแลรักษา เลยมีการมาพูดคุย ศูนย์วิจัยออกมาวิจัย เรื่องการขัดแย้งกันเรื่องป่าแล้วให้ฟันฟูป่าชุมชนขึ้นมา และมาประชุมชาวบ้าน ที่แรกชาวบ้านไม่เชื่อนะ แม่ฤทธิ์พูดเขาไม่เชื่อเลย คนไม่เชื่อไล่ไป คนเชื่อมาฟัง พยายามนั่งคุย นั่งสามคนก็คุย ไปนั่งไหนคุยนั่น คนที่ไม่ฟังให้ออกไป ต่อมามีคนมาฟังเยอะ ลูกขึ้นสู้กับเราทั้งหมด มีคนที่แยกออกไปบ้าง คนที่ไม่ฟัง เพราะว่าเนื้อที่เขาไม่ถูกสวนป่า ผู้เรื่องสิทธิปี พ.ศ. 2537 เขามาออก ส.ป.ก. 4-01 เราไปร่วมกับสมัชชาคนจนปี พ.ศ. 2538 เรื่องป่าชุมชน เรื่องสิทธิทำกิน ไปเจรจากับรัฐบาล เรื่องสิทธิทำกินไปจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประชุมสองสามครั้ง มหาวิทยาลัยที่นครราชสีมา ขอนแก่น เชียงใหม่ เรื่องการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ได้เรียนรู้ การต่อสู้ ได้รู้จักทางเดิน ทางจะก้าวต่อไป จะก้าวไปตรงไหน ได้ผ่านที่ประชุมต่าง ๆ เลยทำให้มีประสบการณ์เห็นโลกกว้าง ได้ความรู้มากมาย ได้ร่างกฎหมายสำหรับประชาชนร่วมกับพี่น้องเป็น ส.ส.ร. ได้ไปประกาศมาไปเรียน สามเดือนเรียนกฎหมาย”

“สิ่งที่ตั้งใจ คือเราไปสู้แล้วมีความหวัง เราได้กระดาศใช้ใหม่ ได้เอกสารมาเป็นหลักฐาน คุยกับผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่รับฟัง แล้วมีเพื่อนเยอะแยะ ในบ้านโป่งน้อย เป็นพี่น้องกันประมาณ 70 เปอร์เซนต์ มีการเกรงใจกันบ้าง”

2) บ้านโป่งน้อย : นายแดง อ่อนโยน

นายแดง อ่อนโยน เป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4 บ้านโป่งน้อย ตำบลคอนสาย อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี เป็นคนบ้านโป่งน้อย เกิดปี พ.ศ. 2490 แต่งงานอายุ 24 ปี มีลูก 5 คน ลูกชาย 3 คน ผู้หญิง 2 คน ตอนนี้อยู่คนเดียว มีที่นา ที่ทำกิน 80 กว่าไร่ ตอนนี้อยู่คนเดียว ลูกหมดแล้ว คนละ 20 ไร่ แต่ก่อนเลี้ยงวัว ควาย อยู่ 3 - 4 ตัว ได้ปุ๋ยคอกมาบ้าง ไม่ค่อยจะเอาไปใช้งาน เดี่ยวนี้ใช้รถไถ (รถอีแต๊ก)³ ไม่ใช้ควาย

“สำหรับเรื่องป่า เคยร่วมกันตั้งแต่หมู่บ้านมีปัญหาเดือดร้อนเรื่องต้นยูคาลิปตัส ปี พ.ศ. 2531 เขาปลูกต้นยูคาลิปตัส ไม่รู้พื้นที่ใครมาถึงปลูกเลย แต่ชาวบ้านไม่ยอม สาเหตุที่ไม่เอาพูดได้ว่าลักษณะที่มาปลูกมันเป็นที่ไร่นาของชาวบ้าน แล้วจะยอมให้มาปลูกแบบที่ชาวบ้านไม่ได้

³ ปัจจุบัน ชุมชนชนบท มีรถที่ใช้ในการทำงาน คือ รถอีแต๊ก เป็นรถไถนา หรือบางที่เรียกว่า ควายเหล็ก หรือ “รถอีโก่ง” ที่ใช้เครื่องรถไถมาเป็นพลังในการขับเคลื่อน เพราะเวลาขับที่คนขับต้องโก่งมือไปจับแฮนด์ หรือบางที่เรียก รถไถเดินตาม อีกประเภทหนึ่ง คือ รถอีแต่น ซึ่งเป็นรถที่ชาวบ้านนำเครื่องยนต์มาดัดแปลงใช้เป็นรถบรรทุกพืชผักต่าง ๆ

อะไรเลย ทั้ง ๆ ที่ชาวบ้านทำมาหากินมาก่อน วันดีคืนดีมาปลูกทับ เรียกว่าปลูกคร่อมพื้นที่ เลยไม่เอาคนปลูกปลูก คนถอนถอนไปบ้าง ชุลมุนวุ่นวาย ตอนแรก ๆ หลาย ๆ คนร่วมกัน ในหมู่บ้านหลายคน และคนข้างนอกมาร่วมกัน มีการประสานงานกับป่าอื่น ๆ อีก ไม่ใช่ป่าของเราป่าเดียว แถวจังหวัดสุรินทร์ ป่าหนองรอ อำเภอศรีสุวรรณ สกลนคร มุกดาหาร มีหมด ที่รู้จักเพราะเอ็นจีโอ พี่เลี้ยงที่อยู่ศูนย์สุรินทร์ มีเจ้าหน้าที่มาทำงาน ที่แรกนายประดิษฐ์ มาปี พ.ศ. 2531 มาอยู่ 2-3 ปีที่ไปงน้อย และได้อาศัยพี่เลี้ยงจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หลัง ปี พ.ศ. 2534 มหาวิทยาลัยขอนแก่นเข้ามา มีอาจารย์ บัญชร แก้วส่อง อาจารย์มงคล ด้านธานินทร์ อาจารย์ยศ ตอนนั้นเป็นผู้อำนวยการสถาบัน RDI มหาวิทยาลัยขอนแก่น ผมเคยไปนอนค้างคืนที่สุรินทร์ กรุงเทพฯ ขอนแก่นหลายครั้ง

ปี พ.ศ. 2535 โครงการ คจก. เรื่องจัดสรรที่ดินคนละ 15 ไร่ ได้ไปถวายฎีการ่วมกับพวก ที่สำนักพระราชวัง มีคนจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นคนพาไป ต่อมา มีปัญหาเดือนพฤษภาคม เรื่องเลยจบไป”

“ปี พ.ศ. 2532 ผมเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านถึงปี พ.ศ. 2542 ผมเป็นคนนำร่องสมัยก่อนหัวเรี่ยวหัวแรงไปตลอด สิ่งเดียวที่อยากจะทำ เพราะหมู่บ้านเจอปัญหา คิดอยากจะแก้ไขช่วยเหลือชาวบ้าน และตนเองด้วย เพราะทุกคนที่อยู่ในนี้ถูกเขากล่าวหาว่าเป็นผู้ต้องหา ต้องตกเป็นผู้ต้องหาทั้งหมด ผู้ต้องหาในการบุกรุกทำลายป่า ตอนนั้น เพื่อแก้ไขสถานการณ์ตอนนั้น ที่เจ้าหน้าที่กล่าวหาว่าเราเป็นผู้บุกรุก เพราะว่าเราอยู่ที่นั่นมันต้องต่อสู้กันไป”

3) บ้านโป่งน้อย : นายพรหม มังพรมมา

นายพรหม มังพรมมา เกิดเมื่อปี พ.ศ.2481 ที่บ้านโป่งน้อย พ่อแม่เป็นคนคอนสายสาเหตุที่มาที่นี้เพราะที่ทำกินไม่พอ ย้ายมาตรงนี้ ที่จริงบ้านโป่งน้อยยังไม่มีชื่อ เมื่อแต่ก่อน มีพรานมาเห็นมีสัตว์ มีป่าเยอะ หลังจากนั้นนายเกตุ นายแก้ว เป็นพรานมีปืนเก็บ เห็นที่โป่งน้อยมีสัตว์ มีเสือ มีกวาง มีหมูป่า มีกระแต กระรอก เยอะเลยมาอยู่ก่อน เป็นที่ทำกินใกล้ ๆ บ้าน มีกวางมากินดินโป่ง นายเกตุ นายแก้ว ได้สัตว์หากินไปเอามาเป็นเนื้อกลับบ้านให้ลูกเมียกิน ต่อมา เกิดความคิดอยากได้ที่นาตรงนี้ เอาหญ้าคามาปลูกเป็นเครื่องหมาเอาไว้ หลังจากนั้นมาค้ำงนอนที่นี้ บางครั้ง 3 - 4 คืน ไป ๆ มา ๆ อยู่เป็นเดือน ทั้งลูกทั้งเมียพามาอยู่ด้วย มาเก็บของป่าเยอะ หลังจากนั้น มาทำนา มานอนพักตรงนี้เป็นเดือน ลูกเมียไปมา 3 - 4 เจ้า มารวมกันเรียกว่าหมู่บ้าน คนนั้นได้ยืมข้าว คนนี้ได้ยืมข้าว ต่างคนมาอยู่ร่วมกัน หลังจากนั้นได้ประมาณ 20 หลังคาเรือน ยังไม่มีโรงเรียน ได้อาศัยวัด ไปนิมนต์พระมาสร้างวัด สร้างกุฏิให้ มีพระมาจำพรรษาอยู่ 2 รูป แล้วมีเด็ก ๆ ชาวบ้านไปที่วัดขอครูมาสอนหนึ่งคน ประมาณ 20 หลังคาเรือน มีโรงเรียนที่วัดแล้ว

“นายแก้ว นายเกตุ มาอยู่ก่อนแล้ว ต่อมา พ่อของผม พ่อตาของผมเลยอพยพมาด้วย จึงไปขอทางราชการตั้งหมู่บ้านขึ้น สาเหตุการตั้งหมู่บ้านคือ 1. ห่างจากที่ปกครองประมาณ 5 กิโลเมตร 2. การปกครองทั่วถึง 3. การคมนาคมสะดวก 4. มีประชากรสมควรตั้งหมู่บ้านได้ เลยมาตั้งเป็นหมู่บ้าน แต่ก่อนยังไม่ได้ตั้งหมู่บ้านอาศัยไปตรงนี้แหละที่สัตว์มากิน เลยขนานนามหมู่บ้านว่าโป่งน้อย มาจัดตั้งเป็นหมู่บ้านขึ้น มีนายตา เป็นคนบวชหลายพรรษา ลี้ออกมา เขาคนนี้เป็นผู้ใหญ่บ้าน นายตา นิลพัด เป็นคนแรกเลยที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน มี 30 หลังคาเรือน ต่อมาได้หลวงตา สำราญ ทองเต็ม แต่ก่อนแกเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่ ยกให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน หลังจากนายสำราญ เกษียนอายุ แล้วมาได้นายชมซึ่งเป็นผู้ช่วย ขึ้นมาเป็นผู้ใหญ่แทนนายสำราญ อยู่ประมาณอายุ 60 ปีเกษียนอายุ หลังจากนั้นผมเป็นผู้ช่วย ตอนแรกเขาเรียกสภาตำบล ไม่ใช่ องค์การบริหารส่วนตำบล เหมือนทุกวันนี้ มีการเลือกตั้งในสมัยต่อมา เลือกสมาชิกสภาตำบล หลังจากนายชม เกษียนอายุ ผมได้รับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้าน ผมปกครองเป็นผู้ใหญ่บ้านอยู่ประมาณ 9 ปี ในตำบลคอนสาย มีอยู่ 9 หมู่บ้าน มี หมู่ 1 หมู่ 2 ดอนม่วง หมู่ 3 นาคำ หมู่ 4 โป่งน้อย หมู่ 5 พันสาย หมู่ 7 แต่ก่อนปกครองถึงตำบลบ้านแดง สมัยผมเป็น นายบุญมา ทองเลิศ เป็นกำนัน หลังจาก นายบุญมาเกษียนอายุ ผมเลยสมัครกำนัน หมู่บ้านของผมเล็กกว่าของเขา มี 70 หลังคาเรือน แต่ไม่รู้อะไรผมได้รับเลือกเป็นกำนัน แทนนายบุญมา ทองเลิศ”

“ผมโตมาอายุ 13 ปี บวชที่วัดคอนสาย บวชอยู่ 7 ปี ไปเรียนหนังสือปริยัติธรรมจบ นักธรรมเอก การพูดการจาคล่องแคล่ว อาจจะเป็นเพราะชาวบ้านเห็นมีความรู้ หรือ เป็นชะตากรรมก็ไม่รู้ มาเป็นคนรับใช้ชาวบ้าน ตอนเป็นกำนันแต่ก่อน แดงตำบลบ้านแดงยังไม่แยก ผมปกครอง 17 หมู่บ้าน ออกจากบ้านโป่งน้อย 3 วัน 3 คืน ไม่ได้กลับมา เขามีเรื่อง กำนันช่วยไกลเกลี่ยให้หน่อย เพราะว่าการแก้ปัญหาได้ดี คือการไกลเกลี่ย ไม่มีอคติ ถ้าไม่มีอคติ ผมไปตรงนี้คนต้อนรับ ไม่มีใครเกลียด เป็นมิตรกับทุกฝ่าย ต่อมาแบ่งแยกตำบล ตำบลบ้านแดงได้ 8 หมู่บ้าน เหลือ 9 หมู่บ้าน เป็นกำนันจนเกษียน 11 ปี ถ้าเป็นผู้ใหญ่บ้าน 20 ปี เคยเป็นทหารครั้งหนึ่ง หมายความว่าทางบ้านอึดคัดขาดสน เพราะในครอบครัวพ่อตาย เหลือแต่แม่ มีน้องเล็ก ๆ ออกจากทหารกลับมาช่วยพ่อแม่”

“ในเรื่องของป่า ทำกิจกรรมเครือข่ายป่า เริ่มต้นเรื่องป่า ป่านี้แต่ก่อนสมัยนายสุจินดา คราประยูร เข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรีนะ เขาให้เจ้าหน้าที่ไปสำรวจตามหมู่บ้าน ให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ อำเภอดำเนินสะดวกมาหน่วยหนึ่งส่งมา เขาว่าตั้งโครงการขึ้นมาชื่อว่าโครงการ ค.จ.ก. เขามาหาผมที่บ้านคือตำบลคอนสาย มีหลายหมู่บ้าน บ้านที่อยู่ในเครือข่ายป่าชุมชน ป่าดงชุมคำ บ้านโป่งน้อย ห้วยหวาย นาคำ เล้าโพน เป็นหมู่บ้านที่ในป่าทั้งหมด เขามาผมฟังอยู่ มีการอบรมชาวบ้าน บ้าน

ดอนม่วง นาคำ เส้าโพน บ้านผมเขายังไม่จัด ได้แต่มาสัมภาษณ์ผมไม่ได้ไปชัดขวางเขา เพราะเป็นหน่วยงานราชการ แต่ฟังเหตุผลอยู่ เขามาอบรมชาวบ้านเขามาประชุมมาถามพ่อ แม่ อยากได้ไหม ถนน บอกว่าอยากได้ อยากได้ที่ดินใหม่ ใครละไม่อยากได้ ทุกคนบอกอยากได้ อยากได้ไฟฟ้าไหม เขาบอกอยากได้ อยากได้น้ำประปาใหม่ บอกอยากได้ เขามีแต่ให้กับให้ ผมไปฟังเขา ถ้าอยากได้ เซ็นให้ผมด้วย เขาเซ็นรับกันหมดแล้ว ผู้ใหญ่บ้านทั้ง 4 - 5 หมู่บ้านรับกันหมด เหลือบ้านพ่อที่เดียว ปลัดอำเภอเข้ามาบอก 3 วันให้กำหนดเตรียมชาวบ้านด้วย 3 - 4 หมู่บ้านเขารับหมดแล้ว ผมมาคิด โครงการ ค.จ.ก. หมายความว่าอะไร คำแปลไม่แปลให้ ผมไม่บอกชาวบ้านให้ ผมหาวิธีจะหนี ผมไม่อยากพบกับปลัดอำเภอ

ผมยังไม่เข้าใจ ผมไปจังหวัดขอนแก่น พวกเครือข่ายป่าชุมชน ผมบอกผมมีปัญหา พื้นที่ของผม มีโครงการของทางราชการอยู่โครงการหนึ่ง ชื่อว่าโครงการ ค.จ.ก. ลักษณะของโครงการมันเป็นยังไง โครงการ ค.จ.ก. คือโครงการจัดสรรที่ทำกินให้แก่ราษฎรผู้ยากไร้ ไม่เกินครอบครัวละ 15 ไร่ มีปัญหาละชี บางคนมี 20 ไร่ 40 ไร่ มี น.ส.3 ชาวบ้านผมเขามีโฉนดที่ดิน น.ส. 3 อยู่ประมาณคนละ 40 - 50 ไร่ ทำยังไง พวกผมไม่ยอม จะสละที่กรรมสิทธิ์ให้คนอื่นเป็นไปไม่ได้ คนที่ไม่มีอะไรเลย ให้เขาเอาไปเฉย ๆ คนที่ทำงานเขาต้องได้งาน แม้แต่คุณพ่อผม คุณพ่อก็มีสิทธิที่จะพูด ผมมีที่ 50 ไร่ แต่ที่นาผม ป่าหัวไร่ปลายนาของผม มีป่ามีดอนอยู่ทว่าพวกผมไม่รักษาไว้มันไม่เหลือแล้ว โครงการที่ว่ารักษาเอง ทำไม่ได้เพราะนี่เป็นป่าชุมชน เจ้ารักษาเอง ใครจะมาบังคับเจ้าได้ อันนี้ได้เรื่อง”

“โครงการนี้ไปไม่รอด ชาวบ้านไม่เห็นด้วย หลังจากนั้นมาเป็นปัญหาเรื่องต้นยูคาลิปตัส มันเป็นนโยบาย โครงการนี้เป็นการปลูกป่าทดแทน สมัยนั้นผมเป็นผู้ช่วยกันอยู่ สมัยสัมปทานป่า พ.ศ. 2518 - 2519 ต้นไม้ใหญ่ ๆ ตัดหมดเลย เราพูดไม่ได้เลย โครงการป่าชุมชน ชาวบ้านมาปรึกษากันลักษณะนี้จะทำยังไง เราจะเคารพสิทธิกันยังไง ผมนี่แหละเป็นหัวหน้า ผมว่าเป็นป่าของเรา เรารักษากันเอง มันได้ประโยชน์

หมายความว่าเราจะทำยังไง ทางราชการเห็นดีกับเราด้วย ถ้าเราไม่ช่วยกันรักษา เหมือนกับว่าเขาว่าเราเป็นผู้บุกรุก เราต้องช่วยกันรักษา ของใครของมัน แกมี 50 ไร่แก่รักษา 50 ไร่ ผู้อื่นจะมาแย่งของแกไม่ได้ กฎระเบียบของหมู่บ้านมันมี ถ้าคนอื่นอยากได้มาซื้อเขา อย่าเอาไม่ไปซื้อไปขายไปขายไม่ได้ เพราะว่าสาเหตุเรามีต้นไม้อยู่ 30 ไร่ ถ้าคนนี้จะใช้ไม้ จะใช้ไม้เฉพาะไม้ของตัวเอง อีก 30 ปีมันยังเหลือไม้เหมือนเดิม ต้นเล็กมันจะโตขึ้น เราปีนี้เอา 3 ต้นมันเกิดใหม่ 5 ต้น 10 ต้น ต้นที่ยังเล็กมันโตขึ้น ถ้าเราช่วยกันรักษา”

“ป่าชุมชนมี 2 ลักษณะ ลักษณะที่ 1 คือป่าชุมชนโดยส่วนรวม จะอธิบายเรื่องป่าชุมชนของผม ที่ผมคิดทำขึ้น ป่าชุมชนโดยส่วนรวม มีที่สาธารณะ ที่ภูเขา ประเภท 2 ป่าชุมชนส่วนบุคคล ที่หัวไร่ปลายนาของเขา ให้เขารักษาเอง ใครมาตัดบอกรวมการป่าชุมชน ถ้ายังไม่หยุดให้เอาตำรวจมาจับ ผมเลยได้รักษาป่ามา ได้รับธงรับพระราชทานจากพระราชาณี ผักดันให้ชาวบ้านร่วมมือกันให้เขาประกาศพื้นที่ที่อยู่อาศัยของชาวบ้านมาอยู่ที่นี้ 100 ปี จะให้เขาออกจากที่นี่ ไปไหนอีก ไปไม่ได้อีกแล้ว จะฆ่าเขาก็ให้ฆ่า แต่จะอยู่ตรงนี้ ตายตรงนี้ไม่หนีไปไหน เขามาหาผม กำนัน ช่วยผมด้วย ไม่เป็นไรตาย ตายด้วยกัน ที่นี้เจ้านายใหญ่มา มาอธิบาย เขามาประกาศเป็นป่าเศรษฐกิจ ออก ส.ป.ก. ให้เรียบร้อยหมด ทุกหลังคาเรือนเลย ครอบครองมาที่ปีเอาหลักฐานการเสียภาษี เรื่องผมภาษีบ้านผม บ้านเล็ก ๆ เก็บภาษีได้ 100 เปอร์เซ็นต์เลย ประมาณ 100 กว่าหลังคาเรือน ภาษีได้ 2 - 3 หมื่น เก็บได้เป็นตัวอย่าง เอาหลักฐานการเสียภาษีไปแสดง เจ้าหน้าที่เขาออกให้หมด ได้ที่ทำกินได้ ส.ป.ก. เขามาช่วยเหลือขุดหนองสระให้ หาเมล็ดพันธุ์ให้ ต่อไปต่อมาบ้านนี้เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจ”

4) บ้านโป่งน้อย : นางคำใจ จิตโมหา

แม่คำใจ จิตโมหา เกิดเมื่อปี พ.ศ.2496 เกิดที่จังหวัดสกลนคร มาอยู่ที่นี้ เพราะแม่ตาย บ้านเกิดพ่ออยู่เขมรรัฐ

“ได้ไปร่วมชุมนุม 99 วัน กับสมัชชาคนจนหลายครั้งที่ไป เพราะอยากได้สิทธิที่ทำกิน แต่ก่อนเขาว่าเป็นเขตป่าสงวน มันทำได้กินได้อยู่ แต่ว่าให้ทำกินไม่มีสิทธิเป็นเจ้าของ เลยว่าถ้าได้สิทธิ ส.ป.ก. จะดีกว่า เราจะมีที่ทำกิน แต่เขาว่าได้ ส.ป.ก. แล้วบางที่จะออกโฉนด น.ส. 3 ให้เลยอยากได้ ตอนที่ไปตอนแรก นัดกันชุมนุม ประชุมคนที่มีความเดือดร้อนอะไร ที่ประชุมใหญ่ 3 เดือน เลยชวนกันไปทำ ส.ป.ก. ไปเห็นคนชุมนุมกันมาก อยู่ไปขอไป เขาเลยออก ส.ป.ก. ให้ใบ ส.ป.ก. ที่เราอยากได้ เลยได้สิ่งที่ต้องการ เหนื่อยลำบาก แต่อดทน เรามีแนวร่วมไปได้ ถ้าไปลำพังคนเดียวไม่ได้ ถ้าทำอะไรไม่มีพวก อาศัยหมู่ อาศัยพวก จึงจะสำเร็จได้

แม่ฤทธิ เขาเป็นคนประสานงาน เขาพาไปได้ ตอนนั้นออกส.ป.ก.เฉพาะที่นา หัวไร่ปลายนาที่เราหวงแหนไว้ ป่าหัวไร่ปลายนา เขาจะไม่ให้ เลยปรึกษากันอีก ให้ไปขอที่หัวไร่ปลายนาที่เราหวงแหนไว้ มีเห็ด หากินได้เวลามันออก ถ้าได้ที่นา แต่ไม่ได้ที่หัวไร่ปลายนา เลยเข้าไปทำต่อ”

“ก่อนสมัชชาคนจนปี พ.ศ. 2539 ได้เคยรวมตัวกันสู้เรื่องป่าชุมชน ตอนนั้นรวมกันก่อนเขามาปลูกต้นยูคาลิปตัส เขามาปลูก เขาจะเอาดินเราด้วย เอาว่ารัฐบาล แต่ว่ามีนายทุนเลยมารวมหัวกัน มีแม่ฤทธิว่าต้องสู้ เพราะว่าเขาจะมาปลูกเอาดินบ้านเรา ป่าเราที่เคยได้เก็บเห็ดไม่ได้เก็บ จะแยงมดแดงต่อไปไม่ได้ แม่ฤทธิไปหาคนมาช่วยเหลือ เขาทำรุนแรงกับชาวบ้าน เขา

ว่าเป็นคนของหลวง แต่ความจริงเป็นนายทุน ต่อมา ที่ดินป่าสงวนไม่มีคนได้ทำจริง เขายึดเป็นของหลวง การมาหลอกว่าเขาเป็นหลวง แต่เป็นนายทุนจ้างมา ถ้าเขาปลูกได้เป็นที่ดินของเขา เพราะเอกสารสิทธิตอนนั้นยังไม่มี ใครปลูกตรงไหนเอาไปเลย เป็นของเขาไป ป่าไม่หมด ชาวบ้านหวงแหนไว้ นายทุนเขาตัดกันต้นไม้ใหญ่ ๆ เข้าโรงเลื่อยเขา มีการพูดคุยกันเยอะ ไม่ได้นอนตอนกลางคืน ชุมนุมกันจะเอาแบบไหน เขาปลูกกลางวันเราไปตอนกลางคืน พวกเราไปถอนหมด ไม่ให้เขาทำ ถ้าเขาว่านาย ก มีที่ดิน นาย ข มีที่ดิน ถ้ามาให้เราปลูกจะปลูก อันนี้เขามาปลูกเอง เห็นตัวอย่างแถวบ้าน เขามาปลูก แต่ก่อนเป็นดินสาธารณะ มีหนองน้ำไว้กินน้ำ เขาปลูกไม้ไว้แล้วเป็นของเขา อันนี้อยู่ในดงในป่า เหมือนกันเราต้องรักษาไว้ ที่ดินนาย ก นาย ข ต้องช่วยกันต่อสู้ต่อสู้ไล่บริษัทปลูกต้นยูคาลิปตัส ผู้กันหลายปี ตอนแข็งเข้มข้น 3 ปี ผู้ไล่บริษัทไป

ต่อมาเราได้กรรมสิทธิ์ ส.ป.ก. แต่อยู่ในป่ายังไม่ได้ กรมป่าไม้ยังไม่ให้สิทธิเรา ส่วนหนึ่งที่ยังไม่ได้พันกว่าไร่ แต่เรายังมีป่าหัวไร่ปลายนา ได้เอกสารสิทธิ ส่วนที่เป็นป่าสงวนกลายเป็นป่าชุมชนไม่มีที่ได้ใบ ส.ป.ก.มี ป่าหัวไร่ปลายนาของใคร ดูแลรักษาไว้ ของครอบครัว ที่หัวไร่ปลายนา 26 ไร่ ตอนนี้มีไม้หนาแน่นอยู่ ไม่ให้ใครตัด ล้อมรั้วเลย”

5) บ้านดอนม่วง : นายประดิษฐ์ สืบสี

นายประดิษฐ์ สืบสี เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2503 เดิมเป็นคนตำบลคอนสาย ต่อมาปี พ.ศ. 2539 มีการแยกตำบล มาขึ้นกับตำบลบ้านแดง อำเภอเดียวกัน อาชีพทำนาทำไร่ ทำสวน เรียนหนังสือจบ ป.4 ออกจากโรงเรียนมาทำนากับพ่อแม่ พ่อโตไปทำงานโรงงานพลาสติก โรงงานทำจักรเย็บผ้า เพอร์นิเจอร์ เย็บเสื้อผ้า หลังจากกลับจากกรุงเทพ ฯ บวชอยู่ห้าหกปี มีโอกาสได้เรียนหนังสือตามสำนักเรียนในวัด ปัจจุบัน แต่งงานมีลูก 3 คน เมื่อแต่งงานได้ย้ายมาอยู่บ้านดอนม่วง หมู่ 2 ตำบลคอนสาย ทางวัดให้ไปช่วยสอนหนังสือนักเรียน 2-3 ปี ก่อนมีปัญหาในพื้นที่

“ ตอนนั้นมีโครงการอีสานเขียว อ้างว่าเป็นโครงการพระราชดำริ ผมทำไร่อยู่ใกล้ ๆ ได้เห็นการปลูกป่าต้นยูคาลิปตัสในพื้นที่ทำมาหากินของชาวบ้าน ที่ชาวบ้านเป็นเจ้าของสามารถหากินร่วมกันได้ ผมได้ข่าวว่าบ้านโป่งน้อยต่อต้านโครงการ โครงการที่เขาพัฒนาให้กับชุมชน ชุมชนเองไม่รู้เรื่องว่าไปทำอะไรในพื้นที่ตรงนั้น และกล่าวหาว่าบ้านโป่งน้อยเป็นคอมมิวนิสต์ ผมอยากรู้ว่ามันเป็นยังไง เลยเข้าไปดูไปศึกษา หลังจากนั้นรู้ว่าเหตุผลมันเป็นยังไง ได้ทำความเข้าใจคุยกับชาวบ้าน อย่างพ่อกำนัน กำนันหม ค่อยว่าเหตุผล เหตุการณ์ มันเป็นอย่างไง ต่อมา องค์การพัฒนาเอกชน ประสานกับพื้นที่บ้านโนนม่วงให้ทีมแม่ฤทธิ์ไปดูงาน และเขาเห็นว่าผมสนใจ ส่งให้ผมไปเป็นตัวแทนดูงาน ที่ร้อยเอ็ดด้วย ถึงได้รู้จักกับแม่ฤทธิ์กับกรรมการ ปี พ.ศ. 2535”

“ตอนที่สนใจอยากรู้ เพราะว่ารู้สึกว่าเป็นผลกระทบ ชาวบ้านได้รับผลจากการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐ มากันแนวเขตพื้นที่ อนุรักษ์พื้นที่ ที่ไร่ที่นาชาวบ้าน ผมสนใจว่าทำไมปัญหามันเกิดขึ้น ทำไมระหว่างชาวบ้านกับรัฐ ทำไมไม่พูดคุยกัน ทำไมเอากฎหมายมาบังคับกัน พวกคอมมิวนิสต์ กลัวไม่กลัว เพราะคอมมิวนิสต์เป็นคน เคยรู้จักกับเขาที่เคยอยู่ป่า เคยคุยกับเขา เคยอยากศึกษาว่าระบบนี้มันเป็นยังไง เคยอ่านหนังสือตอนบวชเป็นพระ ได้ไปหาประสบการณ์ ความเป็นอยู่ธรรมอะไร อ่านหนังสือสังคม หนังสือพรรคคอมมิวนิสต์ เริ่มอ่านหนังสือช่วงบวชเรียน แล้วหลังจากนั้น ออกมายังชอบอ่านหนังสืออยู่ และต้องสอนเด็กด้วยเลยต้องขยันอ่าน หาประสบการณ์

พอมาเจอกำนันพล พ่อเหลี่ยม สุวไกร แม่ฤทธิ์ เมื่อไปดูงานที่ร้อยเอ็ด ผมร้อน ประชุมชาวบ้านว่า ปัญหาพวกเรามันเกิดขึ้น จะแก้ปัญหายังไง อาศัยผู้ใหญ่บ้านเรียกประชุมชาวบ้าน เรื่องป่าอนุรักษ์เข้ามา ตั้งคณะทำงานกันขึ้นมาเลือกตั้งคณะทำงานขึ้นมาเป็นเครือข่าย ผมเป็นผู้นำให้ชาวบ้านเขา มีเจ้าหน้าที่จากป่าชุมชน มาประสานช่วยเหลือประชุม มีปัญหา และประดิษฐ์บุญปลอด ที่อยู่โครงการป่าชุมชน จังหวัดสุรินทร์ เป็นขององค์การพัฒนาเอกชน ช่วงปี พ.ศ. 2535 ชาวบ้านตื่นตัว เพราะมีความเดือดร้อนเกิดขึ้นในหมู่บ้าน แล้วผมไปดูงานมา รู้การแก้ไขปัญหาต้องมีความสามัคคีกัน เราจะวางแผนกันยังไง ตั้งคณะทำงานขึ้นมา พวกพ่อเล็ง ว่าเราจะแก้ปัญหาคู่นี้ยังไง แต่ก่อนที่จักรยานวิ่งไปประสานงานกัน ให้แต่ละหมู่บ้านไปประชุม แล้วบางทีลงประชุมกับชาวบ้าน อย่างเช่น บ้านโนนแวงนี้ ลงประชุมเป็นหมู่บ้านไป ว่าสอบถามเขาว่า มันเกิดปัญหาจริงไหม ยังไงแล้วเราจะแก้ปัญหายังไง ปัญหาหลัก ๆ คือ การประกาศเขตอนุรักษ์ทับที่ทำกิน”

“หลังจากนั้นเข้าร่วมกับสมัชชาคนจน มีการชุมนุมเรียกร้อง จัดการทรัพยากรร่วมกับรัฐ ชาวบ้านตั้งคณะทำงานขึ้นมา ติดตามงานแก้ไขปัญหาขึ้น ร่วมกับพี่น้องเครือข่ายภาคอีสาน เป็นคณะทำงานขึ้นมา เพื่อแก้ไขที่ดินทำกินประชาชนในภาคอีสาน ได้มาร่วมเป็นเครือข่ายกันตั้งแต่เรื่องแก้ไขปัญหาด้านยุคาลิปตัส และเรื่อง ค.จ.ก.

ปี พ.ศ. 2542 ชาวบ้านได้รับ ส.ป.ก ในพื้นที่ทำกิน แต่มีปัญหาอยู่เรื่อย ความคิดระหว่างรัฐกับชาวบ้านแตกต่างกัน ชาวบ้านรักษาป่าอยู่ดี ๆ อยู่มาวันหนึ่งอยากได้ ส.ป.ก. แต่ถ้าอยากได้ เจ้าหน้าที่รัฐบอกให้ไปตากถางป่าให้มันเตียนถึงจะได้ มันเลยมีปัญหาอยู่ ทุกวันนี้ปัญหาเรื่อง ส.ป.ก. เรื่องสิทธิทำกิน พื้นที่หัวไร่ปลายนา พื้นที่ป่า เพราะว่า ถ้าต้องการได้ ส.ป.ก. ต้องถาง ถ้าไม่ถางไม่ได้ ชาวบ้านจำเป็นบางที่ต้องถาง แล้วทุกวันนี้มีปัญหาคาราคาซังเรื่องที่ทำกินกับเรื่องป่า ผมพยายามที่จะทำให้เกิดกลุ่มเกิดองค์กรขึ้นมา เลยร่วมกันว่าถ้าเราได้ ส.ป.ก. แล้วจะทำอะไรต่อไป อยากให้เกิดการรวมกลุ่มชาวบ้านร่วมกันทำงานต่อไป ไม่ใช่มีแต่ผม และคณะ

กรรมการที่เป็นเครือข่าย อย่างเช่น มีคณะกรรมการป่าชุมชน เมื่อเราแก้ปัญหาได้แล้ว เราจะร่วมกันทำอย่างไรต่อไป ไม่ใช่ว่าได้ ส.ป.ก. แล้วต่างคนต่างไป ไม่อยากให้เป็นอย่างนั้น ให้มีกิจกรรมร่วมกัน เรื่องการจัดการป่า การจัดการแนวกันไฟ แนวเขตป่า”

6) บ้านนาคำ : นายอำนาจ บัวขาว

นายอำนาจ บัวขาว เกิดเมื่อปี พ.ศ.2498 เกิดที่ตำบลสะพือ ต่อมาแต่งงานกับคนบ้านนาคำ ตั้งแต่อายุ 24 ปี อาชีพ ทำนาทำสวน มีที่ดิน 40 ไร่ ปีนี้ขายข้าวเจ้า ได้เงินมาหมื่นห้าพันบาท เป็นผู้ร่วมก่อตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน มีนายอินตา รูปสูง เป็นประธาน

“เข้ามาร่วมทำเรื่องป่าชุมชน เพราะรักษาป่าเอง เผาถ่าน กินเห็ดหาอาหารจากป่า ถ้ามาตั้งเป็นป่าอนุรักษ์ไว้ไม่ได้ใช้ประโยชน์ แม่ฤทธิ เป็นตัวนำเป็นหลัก มาประชุม พี่แม่ฤทธิดูมีเหตุผลเหมือนกัน ว่าป่าเรารักษาเอง จัดการกันเอง เลยมาช่วยแม่ฤทธิ ช่วยเป็นธุระติดต่อประสานงานกัน นัดประชุมหมู่บ้านใกล้เคียงกัน มีหลายหมู่บ้าน มีบ้านดอนม่วง บ้าน หัวสะพาน บ้านโป่งน้อย ประชุมวางแผนกันว่า ทำยังไงถึงจะเป็นเจ้าของรักษาป่า ไปหาเจ้านายกัน เขามาดูมาใกล้เกลี่ยกัน

ปี พ.ศ. 2539 ไปชุมนุมที่ป่าไม้เขต ที่ทำเนียบรัฐบาล อยู่เดือนกว่า ไปรวมกันกับสมัชชาคนจน สมัยรัฐบาลบรรหาร เหนื่อย กลับมาเป็นไข้ฝนตก”

“หน้าที่เป็นกรรมการป่าชุมชน ทำงานประชาสัมพันธ์ ป้องกันไฟป่า ดับไฟป่า ทำแนวกันไฟ ป่าไม้มากกว่าเก่า ทำแนวกันไฟ ช่วงเดือนมกราคม หน้าหนาว กุมภาพันธ์ ช่วงเช้า ไปกัน 40 ถึง 50 คน จากบ้านนาคำหมู่บ้านเดียว เดินกันไป เอาไม้กวาด จอบ ไปถางแนวกันไฟ แต่ละบ้านทำบ้านของเขา เพราะแต่ละบ้านมีป่าชุมชนเป็นของตัวเอง

พื้นที่ป่าไม้ได้อยู่ต่อกัน คนละผืนกัน แต่ละบ้านมีกรรมการป่าชุมชน เป็นเครือข่ายกัน มีกิจกรรมร่วมกันเสมอ เดือนสิงหาคม ปลูกป่าร่วมกัน โดยโครงการของกองบัญชา การทหารสูงสุด มาร่วม มีบ้านนาคำ โป่งน้อย และดอนม่วง นำร่อง เป็นโครงการธนาคารอาหารชุมชน คือปลูกป่าให้เป็นอาหารของชุมชน เสริมป่าเดิม แต่ละบ้านปลูกเยอะ บ้านนาคำประมาณ 5 หมื่นต้น ช่วยกันปลูก สองสามวันเสร็จ และมีโครงการป่าครอบครัว คือ ป่าปลายนา รักษาไว้ใช้ประโยชน์ ไม่ไปถาง ผมมืออยู่ 13 ไร่ จะไม่ไปปลูกยาง จะรักษาไม้ธรรมชาติไว้ใช้ประโยชน์”

7) บ้านห้วยที่เหนือ : นายคำ ครองยุทธ ผู้ใหญ่บ้านห้วยที่เหนือ

นายคำ ครองยุทธ บ้านห้วยที่ หมู่ 7 เกิดเมื่อปี พ.ศ.2488 มาจากอำเภอเชียงใน มาอยู่ที่บ้านห้วยที่เหนือ 32 ปีแล้ว มาแต่งงานกับคนที่เกิดที่บ้านห้วยที่เหนือ

“ตอนนั้นผมยังไม่ได้เป็นผู้ใหญ่บ้าน ช่วงจัดป่าชุมชน มีทีมที่ปรึกษาอยู่ 3 คน คือพ่อใหญ่เหล็ก นายแดง บุตรอ่อน และ ผู้ใหญ่ทองสูง ผมมาร่วมวางแผนวางแผนว่า ช่วงนี้ป่ายังคงเหลืออยู่ ต่อไปป่าคงไม่เหลือ หรือวางแผนกันว่าจะจัดป่าชุมชน แต่กว่าจัดได้จริง ๆ ป่าแถวนั้นมีเจ้าของหมดแล้ว แต่เขายังไม่ได้ทำประโยชน์ วางแผนว่าจะไปขอเขา ตอนนั้นป่าเป็นผืนใหญ่ต่อกัน 2 ถึง 3 พันไร่ มี ประดิษฐ์ แม่ฤทธิ์ มารวมตัวกันว่า เราสมควรจัดป่าชุมชน ได้ไปขอ มติ ค.ร.ม สมัยรัฐบาลนายบรรหาร ศิลปอาชา มีมติให้ยกเลิกป่านี้ ยกเลิกให้เป็นป่าเศรษฐกิจ”

“จุดที่ทำให้เกิดความคิดขึ้นมา เพราะว่าถ้ารัฐบาลประกาศเป็นป่าเศรษฐกิจ แนนอนต้องออกเอกสารสิทธิ เรื่อง ส.ป.ก. เมื่อออกเอกสารสิทธิส่วนหนึ่ง เขาจะต้องโค่น จะต้องถาง เลยเรามาวางแผนกัน เหตุเพราะว่ารัฐบาลเริ่มประกาศนโยบายตรงนี้ขึ้นมา เกิดความคิดว่า ถ้าทำแบบนี้ป่าจะต้องหมดแน่ เมื่อมีการให้เอกสารสิทธิลงมา มาคุยกันประชุมชาวบ้านกัน ชาวบ้านมีความพร้อม ครั้งแรกจัดเป็นป่าชุมชนไม่มิงบ มีแต่ขอแรงร่วมกัน ถางเป็นแนวทางกันไฟป่าที่บหนา ช่วงนั้นถาง 9 วัน 10 วัน ถึงจะรอบป่า 300 ไร่ ดูตัวอย่างที่ป่าสุรินทร์มา แล้วเขาทำได้ แต่ของเขาเป็นป่าที่เสื่อมโทรม ที่นี้เขาปลูกเสริม แต่ของเราเป็นป่าถาวรอยู่

ปี พ.ศ. 2540 เขามาออกเอกสารสิทธิส่วนที่เหลือที่ยังไม่ได้เป็นป่าชุมชน ส่วนหนึ่งยังหลงเหลืออยู่ยังไม่ออก ส.ป.ก. ยังเป็นป่าถาวรยังไม่ได้ทำประโยชน์ แต่ทุกวันนี้ ถูกทำลายไปเยอะแล้วไปทำสวนยาง ชาวบ้านบางคนยังอยากทำป่าเศรษฐกิจ ทำพืชเศรษฐกิจอยู่ ไปห้ามเขาไม่ได้ ทางกรมป่าไม้ บอกว่า ป่าที่หลงเหลือให้ชุมชนดูแล”

“เดิมป่าผืนใหญ่ มีเนื้อที่สามพันไร่ ทาง ส.ป.ก. มาจัดเป็นป่าปฏิรูปที่ดิน ออกเป็น ส.ป.ก.4-01 อีกส่วนหนึ่งกันคืนให้กรมป่าไม้ เพราะเป็นป่าผืนใหญ่ ส.ป.ก.ไม่กล้าจะทำ เพราะเป็นป่าถาวรอยู่ เหลือหนึ่งพันสี่ร้อยไร่ เป็นป่าสงวน เราเข้าไปยุ่งได้ แต่เขาไม่ออกเอกสารสิทธิให้ เพราะเขามีแผนที่ของเขาอยู่ เขาเรียกป่ากันคืนให้กรมป่าไม้ให้เป็นป่าสงวน ให้ชาวบ้านดูแลรักษา ชาวบ้านช่วยดูแลรักษาไม่ได้หรอก ตรงนั้นตรงนี้มีเจ้าของทำไร่กัน เหลือไม่เท่าไร”

ป่าชุมชนอยู่ด้านขวามือ ทางที่ไปป่าหอย และ อีกด้านหนึ่งอยู่ทางทิศตะวันตก เป็นหย่อมไม่ได้เป็นผืนใหญ่ มีทำไร่ทำนา แล้วมีป่าชุมชนเป็นหย่อม ๆ ทาง ส.ป.ก. ออกเอกสารสิทธิให้เขา เขาทำแผ้วถาง หมายความว่าถ้าก่อนนั้นเราไม่กันเป็นป่าชุมชนไว้ ป่าชุมชนจะเป็น ส.ป.ก. คือ ชาวบ้านจัดป่าชุมชนก่อนที่ ส.ป.ก. จะออกมา คือ ทำเป็นป่าชุมชนไว้ก่อนแล้ว ก่อนที่จะมีนโยบายตรงนี้ ก่อนที่จะมี ส.ป.ก. 4-01”

“ผมได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้าน เมื่อวันที่ 23 เมษายน 2546 คือ ผมมาอยู่ในหมู่บ้าน ได้ทำงานเพื่อส่วนรวมหลายครั้งเหมือนกัน ครั้งแรกเขาเรียก ผู้ทรงคุณวุฒิในหมู่บ้าน ไม่มี

คำตอบแทนเลย ทำประโยชน์ให้ฟรี เขาเรียกผู้ทรงคุณวุฒิประจำหมู่บ้าน ไปประชุมร่วมกันกับผู้ใหญ่บ้าน เช่น การพัฒนาทำถนนหนทาง แหล่งน้ำ แต่ก่อนเป็นสภาพตำบลนิติบุคคล ใครเสนอโครงการมาพัฒนาในหมู่บ้าน มาปี พ.ศ. 2540 ผมมาลง อ.บ.ต. เป็นมา 4 ปี จบปี พ.ศ. 2544 ปี พ.ศ. 2545 ผมพัก ปี พ.ศ. 2546 ชาวบ้านบอกให้ลงผู้ใหญ่บ้านอีก ชาวบ้านเขาเรียกร้องอยากให้ทำงานด้านนี้บ้าง เมื่อชาวบ้านเสนอแบบนี้มันไม่ขัด เราทำตาม มีคู่แข่งเขาเป็นผู้ใหญ่บ้านมาก่อน 5 ปี ปี พ.ศ. 2546 เขามาลงต่อ แข่งกับผมปรากฏว่าเขาแพ้ 30 กว่าคะแนน คงเห็นผลงานตอนเป็น อ.บ.ต. ทำงานหลายอย่าง ทำถนน น้ำประปา ถนนเชื่อมหมู่บ้าน แหล่งน้ำ งานระหว่าง อ.บ.ต. กับผู้ใหญ่บ้าน ต่างกัน ฝ่ายปกครอง ทำหลายเรื่องไม่มีวันเสาร์อาทิตย์ ไม่มีเวลาหยุด บางวันหกทุ่มมาเรียก ไม่เหมือนข้าราชการ 4 โมงเย็นเลิกหมดแล้ว คือ ฝ่ายปกครองต้องอยู่ผู้ใหญ่บ้าน กำหนัเรื่องยาเสพติด เรื่องป่าชุมชน เรื่องจดทะเบียนคนจน ฝ่ายอ.บ.ต. เขาเป็นฝ่ายบริหาร พัฒนา ไม่เกี่ยวกัน งานที่ทำในอดีตกับงานป่าชุมชน แล้วมาทำงาน อ.บ.ต.และผู้ใหญ่บ้าน มันสัมพันธ์กัน มันช่วยให้ทำงานกับชาวบ้านง่ายขึ้น ชาวบ้านจะเชื่อฟังมากขึ้น คุณอะไรรับฟังไม่มีปัญหาขัดแย้งกัน เขายังเกรงบ้างเพราะทำงานมาให้เยอะแล้ว สมมติว่าเป็นผู้ใหญ่บ้าน แต่ไม่มีผลงานมาก่อนจะทำงาน ยากขึ้น ถ้ามีผลงานแต่ขึ้นมาเป็นผู้ใหญ่บ้าน จะต่างกัน”

“สมัยก่อน ผมตั้งคณะกรรมการ 18 ท่าน ผมเป็นประธานเฝ้าระวังเวรยาม ช่วงหน้าแล้งเรื่องไฟป่า ออกเวรยามวันละ 2 คน ระวังเรื่องไฟป่า จากคณะกรรมการวันละ 2 คน มี 18 คน หมุนเวียนกันไปเข้าไปในป่า ถ้าพบเห็นคนตัดไม้มีโทษปรับต้นละห้าร้อยถึงหนึ่งพันบาท ถ้าต้นโตถึงห้าพันบาท กรณีไฟไหม้ ถ้าพบเห็นวิ่งมาประกาศหอกกระจายข่าวให้ชาวบ้านช่วยกันดับ วิธีการจัดเวรยาม สองคนต่อวัน ไม่มีคำตอบแทน เพราะเป็นอาสาสมัคร คือชาวบ้านเสนอชื่อมา 18 คน ให้เป็นกรรมการรักษาป่า เรียกว่าอาสาสมัคร ถ้าถึงเวรยามผมติดธุระ ผมต้องจ้างเพื่อน 50 บาท เสียเงินตัวเอง ทำกันช่วงหน้าแล้ง เริ่ม กุมภาพันธ์ มีนาคม เมษายน มี 18 คน 9 ทีม เปลี่ยนเวรกันไปทุก 9 วัน ถ้าไม่ไปเสียเงิน 50 บาท ผมโดนหลายครั้งแล้ว”

8) บ้านห้วยที่ได้ : นายสังข์ อ่อนอินทร์

พ่อสังข์ อ่อนอินทร์ เกิดเมื่อปี พ.ศ.2489 เป็นคนอยู่บ้านนาค้าย้ายมาอยู่บ้านห้วยที่ได้เมื่อปีพ.ศ.2516 ด้วยมาสมัครขออยู่ที่นี่ มาซื้อที่อยู่ที่ทำกินในสมัยที่ยังเป็นป่า ปี พ.ศ. 2532 - 2535 มีเจ้าหน้าที่รัฐมาปักป้ายเป็นป่าสงวน ทำให้ทำมาหากินในที่ของตนเองได้ยาก จะตัดไม้มาทำบ้านได้ยาก ต่อมา มีเจ้าหน้าที่ส่วนหนึ่ง มาบอกว่าจะมาช่วยให้หมู่บ้านทำมาหากินได้ในป่าสงวน ให้ต่อสู้ลอบดู พ่อสังข์จึงมีบทบาทร่วมมือในการต่อสู้ พอปี พ.ศ. 2535 ได้ไปต่อสู้ถึงทำเนียบรัฐบาล

“ตอนนั้นที่คิดไปร่วมต่อสู้กับเขา เพราะเราเสียภาษี แต่เราไม่มีอำนาจ ไม่ได้เป็นเจ้าของสิทธิ เราเป็นเจ้าของจริงแต่ไม่มีสิทธิ พอร่วมต่อสู้กับเขา ขอสิทธิทำกิน ขอให้ประชาชนมีสิทธิเป็นเจ้าของ ไม่ให้จับกุมเวลาตัดไม้มาซ่อมแซมบ้านเรือน ตัดไม้ทำฟืน เราต่อสู้จนรัฐบาลให้สิทธิเรา ในการต่อสู้ระหว่างเดือนร้อน ชาวบ้านร่วมดี เพราะว่าต่างคนต่างเดือนร้อน ตอนนี้ได้ ส.ป.ก 4-01 ทุกคน ถือว่าได้สิทธิแล้ว สิ่งที่เขาอยากได้เขาได้ไปแล้ว”

“ในหมู่บ้าน มีกรรมการป่าชุมชน 10 คน ผมเป็นประธาน เป็นป่าชุมชนโดยชุมชนของชุมชน ผลประโยชน์ใช้สอยของชุมชน อยากให้รัฐบาลตั้งกฎหมายรองรับให้เราในการจัดการทุกสิ่งทุกอย่าง แต่ผลักดันมาหลายปี มันติดอยู่ไม่ได้เป็น พ.ร.บ. ยังคาอยู่ในสภา”

“ป่าหัวไร่ปลายนาของบ้านห้วยทีได้ ต้องดูแลกันเอง ใครเป็นเจ้าของป่าหัวไร่ปลายนาตรงไหน คนนั้นต้องดูแลเอง ถ้าเป็นของนาย ก. นาย ก. เป็นคนดูแลรักษาเอง ในบ้านห้วยทีได้ มีประมาณ 10 กว่าหลังคาเรือน ที่มีป่าหัวไร่ปลายนา จาก 57 หลังคาเรือน”

“งานของกรรมการป่าชุมชน คือ ช่วยกันรักษา ช่วยกันดูแล เวลา มี ไฟป่า มีคนตัดไม้ ให้มาบอก มีการตั้งกฎกติกา หรือ สมมติคนบ้านใต้ บ้านเหนือ เขามาทำผิดในเขตของเรา เขาจะถูกลงโทษยังไง สมมติ มีคนไปตัดโดยไม่ได้รับอนุญาต เราต้องปรับ ไม้ใหญ่ปรับตั้งแต่ห้าร้อยถึงสองหมื่นบาท เคยมีที่เขาข้ามเขตเข้ามาตัดในป่าชุมชนบ้านผม เขานึกว่าคนไม่เห็น มาลอบตัด มีคนมาบอก ผมขึ้นไปดูพบกำลังตัดอยู่ ต้นไม้ใหญ่เท่าข้อมือ ผมปรับ 100 บาท เงินที่ปรับได้ไปใช้ในกิจกรรมทำเกี่ยวกับป่าชุมชน ป่าหัวไร่ปลายนา หรือทางเครือข่ายจัดกิจกรรมเชิญเราไปร่วม ใช้เป็นค่าพาหนะ”

“นอกจากกิจกรรมเรื่องป่าแล้ว ทำกิจกรรมป่าหัวไร่ปลายนา ใครมีที่ป่าหัวไร่ปลายนาให้รักษาแล้วปลูกเสริม เอาไม้ใหญ่มาปลูก หรือ ไม้ที่ขายได้ เป็นต้นว่าต้นมะม่วง ต้นขี้เหล็ก ไม้ต้นที่ปลูกในป่าได้เราปลูก การปลูกเสริมเราต้องการให้เป็นป่าที่สมบูรณ์ ขึ้น ใช้ประโยชน์กันได้คือพุดงาย ๆ ถ้าเราไม่ทำอย่างนี้กลัวป่ามันจะหมด กลัวจะทำลายหมด มีบางครัวเรือนที่เปลี่ยนไปอยากจะปลูกต้นยางพารา เอาที่หัวไร่ปลายนาไปปลูกยาง แต่ที่ป่าชุมชนทำไม่ได้ เป็นของส่วนรวมคนอื่นในหมู่บ้านจะว่าเอา เพราะจัดตั้งขึ้นมาแล้วมอบให้หมู่บ้าน คนในหมู่บ้านทุกคนเป็นเจ้าของป่าชุมชนเป็นอีกอย่างหนึ่ง ป่าหัวไร่ปลายนาเป็นอีกอย่างหนึ่ง”

“คิดอยากทำให้ชุมชนของเราอยู่ได้โดยไม่ตัดไม้ทำลายป่า โดยไม่วังตามกระแส คิดจะทำให้ชาวบ้านของเรามีกิน มีใช้ ไม่ติดพึ่งพากระแส พึ่งพายาง”

9) บ้านป่าหอย : นายเหล็ง นาคสุข

นายเหล็ง นาคสุข อยู่บ้านเลขที่ 162 อำเภอตระการพืชผล เกิดเมื่อปี พ.ศ.2472 เดิมเป็นคนอำเภอเมือง แต่ว่ามีจิตใจอยู่กับป่า ตอนอายุ 40 กว่าปี จิตใจฝักใฝ่กับป่า เพราะว่าป่ามันลึกไปมาก อยากรจะมีป่า ที่นี้มาคุยกัน เป็นองค์กรจัดขึ้น มารวมกลุ่มรวมก้อนเป็นองค์กร แนะนำส่วนที่เป็นป่าถาวร ให้อยู่เป็นป่าอย่างเดิม ถ้ามีการบุกรุก คุยกันห้ามปรามกัน เพราะว่าแต่ก่อนเป็นป่าสงวนแล้วมีเจ้าของสงวนคือของรัฐ ที่นี้เป็นของรัฐใครอยากตัด ก็ตัด ว่าค่าเขาไม่ได้เลยมาคุยกับชาวบ้าน บอกว่าแบ่งให้เป็นส่วนดูแลของใคร ของมัน แล้วตั้งเป็นกรรมการขึ้นดูแลรักษา ปรับปรุงในป่า ไม่ให้ทำไร่เลื่อนลอย ไม่ให้บุกรุกป่า รักษาไว้ ตลอดมาทุกวันนี้

“ตอนนั้นไปรับธงพระราชทานจากสมเด็จพระนางเจ้า ฯ อยู่บ้านถ้าสองน้อย ท่านวาดให้ผมตรงนั้นมา ประโยชน์ที่ได้รับจากจากป่า กระบือท่านประทานมาให้ เสื้อผ้าทุกอย่าง ผมได้นั่งเครื่องบินขึ้นที่นี่ เกิดมา ไม่มีเครื่องบินลงหน้าโรงเรียน ตอนนั้นผมจัดเครื่องเฮลิคอปเตอร์ พาชาวบ้านกรรมการป่าทุกคนขึ้นดูป่า ตอนนั้นตั้งเครือข่ายแล้ว ทำเสร็จแล้ว เสร็จตามเป้าหมาย เจ้าหน้าที่มาให้ขึ้นเครื่องบินของกรมป่าไม้ดู ขึ้นดูว่าทำจริงไหม ในดงชุมค่า ทำได้ดีมาก เสร็จแล้ว ได้รับพระราชทานกระบือจากสมเด็จพระนางเจ้า ฯ”

“หมู่บ้านที่มีเครือข่ายแล้ว ให้ 10 ตัว ของผมประมาณ 10 กว่าตัว ควายประมาณทั้งหมด 73 ตัว แบ่งกันบ้านเล็ก ๆ ดูแลกันมา ถือว่าได้ประโยชน์ทุกวันนี้ ผมคิดว่าจะหมดแล้ว ยึดออกไปไม่ได้เพราะมันมีนายทุน เริ่มมีปัญหา ป่าที่ผมบอกคงเสียไป 100 - 200 ไร่กระมัง เสียไปแล้ว ชาวบ้านขายไปปลูกยางพารา”

“วิธีการจะแก้ไข จะไม่ให้บุกรุกอีก คนที่ได้ไปแล้ว ห้ามบุกรุกอีก ห้ามซื้อขาย ความจริงที่ซื้อขายไม่มีเอกสารสิทธิ ซ้ำสิทธิกัน เวลาทำกินมาออก ส.ป.ก. ส.ป.ก. ห้ามซื้อขาย ส.ป.ก. ใบแข็งได้อยู่ แต่ใบอ่อนไม่ได้ นี่เขาออกเดือนแล้ว แต่ยังทำหรือยังงี้ไม่รู้ เพราะมีคอร์รัปชันเหมือนกัน

เดี๋ยวนี้กำลังพิจารณาอยู่กับเจ้าหน้าที่ พวกผมคุยไม่มีประโยชน์ ต้องให้เจ้าหน้าที่เป็นผู้เริ่ม พิจารณาในเรื่องนี้อีก ไม่ทำอย่างนั้น ผมต้องรายงานแล้ว มือถือไม้ค้ำก้นเลย เหมือนอย่างก่อน ยกขบวนไปเลย ทำหนังสือไปหลายครั้งแล้วไม่เห็นมีตอบลงมา มีอย่างเดียว มือค้ำไม้ค้ำก้นไล่ออกไปเลย ผมว่าทำแบบนี้ชัดเจนกว่า ที่ว่าเราเอาหนังสือรายงานไป ไม่ได้ผลเลยทำมาหลายครั้งหลายหนแล้ว หลายปีแล้ว แต่ทำมา ทุกวันทำอยู่ ยิ่งทำยิ่งหดป่า ผมมาคิดกับน้องกับลูกจะทำยังไงดี ที่นี้กลับกันไม่ต้องทำเลยถ้าวันผ่าน วันนี้ป่าไม่ไม่คุย ไม่ร่วมมือกับเรา พรุ้งนี้ขึ้นรถไปเลย ชาวบ้านแตกตื่น สมัยนั้นกลัวความผิด มีผมกับแม่ฤทธิ์ยืนอยู่ตรงนั้น จึงได้สืบมาจนขณะนี้”

“ในส่วน อ.บ.ต. มาช่วยดูแล โดยเน้นเป็นป่าที่ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ แต่ที่ยังไม่ได้ คือ งบประมาณ บางครั้งดับทัน ขอ อ.บ.ต. มาประมาณแสนกว่าทำแนวกันไฟ แต่ตรงที่ ป่าของเรา ที่ของ ผม ผมแบ่งให้เป็นที่ดินป่าชุมชน หาใครมาแบ่งด้วยกัน ผมเริ่มแล้ว แต่คนอื่นเขายังไม่เข้าใจ มันมี ที่ดินข้างเคียงขายกัน ผมคิดว่าถ้าเราไม่ทำเป็นตัวอย่าง คงจะไม่รอดแล้วป่านี่ เตียนหมด มา ชักชวนทำวิธีนี้ ได้ครับ คนละไร่สองไร่ทำได้”

“ตอนที่ผมอยู่ผมทำ ผมไม่กลัว เขาไม่ช่วยเอากำหนด กำหนดไม่ช่วยเอาอำเภอ เขาป่า ไม่อำเภอ มาอบรมผู้ใหญ่บ้านให้ช่วย ผมว่าคนไม่รู้หรือรู้มากผมไม่ทราบ ผู้หลักผู้ใหญ่ไม่เอาใจใส่ ที่ว่าลูกบ้านมันทำมาหากินแบบนี้แหละ เขาโทษตอนผมเป็นมือบ มีใครเหลือผม แม่ฤทธิ์ ไร่แดง ผมพูดกับผู้หลักผู้ใหญ่ แล้วผมไม่กลัว แต่ก่อนผมกับแม่ฤทธิ์ ไปต่อรองกับนาย อำเภอที่คอนสาย โนน คนชาวบ้านไปมุงดู เขาว่าจะเอาอย่างไรพอเพลิงถูกจับแล้ว แม่ฤทธิ์ถูกจับแล้ว”

“ป่าต้นยุคาลิปตัส ป่าตรงนี้ก่อนเรื่องหนักที่สุด ตอนนั้นลงปลูกต้นยุคาลิปตัสปลูกคนละ 100 - 200 ไร่ที่ประมาณ 5 พันไร่ปลูกหมด แต่ทนไม่ไหว เขาถอย ทั้งเด็กเลี้ยงควาย คนหาหอย ช่วยกันถอนไป ของใครของมัน ของใคร ใครถอน แบ่งกันเลย ดินแข็งอยู่ตรงนี้แข็งถอนเคี้ยว พอเชื้อ เราอยู่ แต่ว่าพอเจอ เราหลบ พอเขาไป เราถอน ไถตากไม่เผชิญหน้า”

“ผู้มา 28 - 29 ปี ปัจจุบันนี้พิจารณาจะปลูกป่าเสริม กำลังหากถ้าไม่ปลูกป่าเสริมเป็น พระราชดำริ ของในหลวงจากโทรทัศน์ ทำหลายรูปแบบ ที่นี้การจัดป่า รักษาป่าผมมีแนวความคิด คนทั้งหลายบอกว่าถ้าพอเพลิงไม่จัด ไม่มีป่าหอรก ใครได้มีป่าเยอะแต่ไม่จัด ผมมาขอจัดเขาตรงนี้ ทำให้ที่บ้านห้วยที่ได้ คือ ป่านี้มีเจ้าของทั้งหมด ที่นี้ผมขอเขาจัดให้เป็นป่าชุมชน ยกให้บ้านหมู่ 8 สมมติว่าคุณมีพื้นที่เยอะ ผมบอกขอแบ่งครึ่ง ป่าตรงนี้ทำประโยชน์เสีย ตรงนี้ให้เป็นป่ารักษา ช่วยกัน เขายอมเขาเกรงว่าจะไม่ได้ ส.ป.ก. ถ้าไม่ให้ป่า บอกว่าถ้าเราไม่เอาป่า คงไม่ได้ 100-200 ไร่คุณไม่ไหว ขอสัก 50 ไร่เถอะ คนนั้นที่คุยได้คือ เพราะว่าเชื่อกัน นับถือกัน”

“ขณะนี้ มีป่าอยู่ 1490 ไร่ ที่ยังไม่มี ส.ป.ก. และไม่เป็นที่ป่าชุมชน ที่นี้หวงแทนเป็น เจ้าของ แต่ไม่มี ส.ป.ก. สักคน ที่นี้ผมมาคิด ป่านี้ผมได้ยินเขาว่าป่าพอเพลิงหวงโลกไว้ เขาว่า จึงไป ชวนเอากรรมการทุกคน คือ แม่ฤทธิ์ ไปแบ่งป่ากับพอเถอะ เอาตัวอย่างของผมไปก่อน 90 ไร่ ใน 1400 ไร่ คุณคนอื่นจะยอมไหม

ในพันไร่ร้อยเก้าสิบเอ็ดไร่ มี 30 กว่ารายที่ชาวบ้านเป็นเจ้าของ แต่เป็นที่เตียนแล้ว คุยกันอย่างนี้ใครใกล้เราแบ่งกันไป ใครจะทำก็แบ่งกันคนละไร่สองไร่ ถัวเฉลี่ยให้คนเขาเสียสละ แต่ยังไม่ได้อยู่กัน ผมคิดว่าจะแก้ได้เพราะว่าถ้าไม่ทำตรงนี้ผมไม่ช่วยเอา ส.ป.ก. ถ้าพวกผมทำเป็น

ป่าชุมชนคงจะได้ ส.ป.ก. แต่ถ้ายังเป็นป่าเหมือนเดิมทั้ง 700 ไร่ เขาไม่ให้หรอกครับ ผมดูแล 80 เปอร์เซ็นต์คงไม่ได้ ส.ป.ก”

10) บ้านนาคำ : นายอินถา รูปสูง

นายอินถา รูปสูง เกิดเมื่อปี พ.ศ.2495 เกิดที่นาคำ บ้านนาคำมี 93 ครัวเรือน การเข้ามีส่วนร่วมในการต่อสู้โครงการอีสานเขียวที่เข้ามาบุกรุกที่ป่าดงชุมคำปลูกป่าไม้เศรษฐกิจ เช่น ต้นยูคาลิปตัส โดยเข้าร่วมกับผู้นำที่ริเริ่ม มีพ่อเหล็ก แม่ฤทธิ์ สมัยนั้นนายอินถาเป็นผู้ใหญ่บ้านใหม่ ๆ ได้ไปร่วมเรียกร้องเรื่องเอกสารสิทธิ์ และเรื่องป่าที่มีหน่วยงานราชการส่งการลงมาให้ติดป้ายอนุรักษ์ป่าหัวไร่ปลายนมาให้หมด ห้ามคนในเขตนี้ไม่ให้เข้าไปหากินในป่า ไม่ให้เข้าไปหาของป่า มีนโยบายห้ามเลี้ยงสัตว์ เพราะว่ามันจะไปทำลายพืชต่าง ๆ แล้วมูลสัตว์มีพิษแก่ป่า นโยบายห้ามคนอยู่กับป่า เพราะจะทำลายป่า แต่ชุมชนเห็นว่า คนอยู่กับป่าได้ และการที่ป่าเหลืออยู่เพราะชุมชนหวงแหนไว้ จึงต่อสู้เพื่อเอาสิทธิของชุมชน

“ตั้งแต่อดีตผมเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านมา 12 ปี เป็นผู้ใหญ่บ้าน 5 ปี หมดวาระแล้วมาเป็น อ.บ.ต. 5 ปี ตอนนี้เป็นประธานสภาตำบลที่มาจากการเลือกตั้ง ได้แปรรูปที่ดินของบประมาณแนวกันไฟของป่าชุมชน เป็นหมู่บ้านนำร่อง ตามพระราชเสาวนีย์ที่ให้มา 1 แสนบาท เฉพาะหมู่ 3 ไม่ใช่ของทั้งตำบล เพราะว่า ระยะทางเป็นพันเมตร ค่ารถแมกโครมาชุดผิวดินกว้าง 2 เมตร ยาว 4000 เมตร”

“ป่าชุมชนเป็นที่หวงแหนของชุมชน ยิ่งในชุมชนไม่ยอม ถ้าไม่มีป่า แม้แต่พื้นเผาไฟเขายังมาขอที่หมู่บ้านอยู่เลย เพราะเขาไม่มีป่า เขายังพึ่งป่าเราอยู่ เราปลูกจิตสำนึกให้ชุมชนรักหวงแหนป่า แต่ละชุมชนมีกิจกรรม ให้เด็กนักเรียนมีส่วนในการปลูกป่าหลายครั้ง เป็นการปลูกจิตสำนึกให้เขารู้สึกรักป่า หวงแหนป่า”

11) บ้านห้วยหวาย : นายสุบรรณ คำแก้ว

นายสุบรรณ คำแก้ว เกิดเมื่อปี พ.ศ.2486 เกิดที่บ้านดอนม่วงมาอาศัยที่บ้านห้วยหวาย ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2509 ปัจจุบัน เป็นรองประธานป่าชุมชน เข้าร่วมต่อสู้กับขบวนการประชาสังคม ป่าชุมชนตั้งแต่สมัยแรก ๆ ปัจจุบัน มีป่าหัวไร่ปลายน 100 กว่าไร่

นายสุบรรณ คำแก้ว เคยเป็นหัวหน้าคณะให้อดีต ส.จ. สุวรรณ ยาลิพัฒน์ เล่าว่า ในหมู่บ้านหนึ่ง ๆ ที่มีครัวเรือน ประมาณ 500 ครัวเรือน มีหัวหน้าคณะ 100 คน ตัวอย่าง บ้านห้วยหวาย มี 57 ครัวเรือน มีหัวหน้าคณะ 20 คน ทำงานหาเสียงการเลือกตั้งทุกระดับ ตั้งแต่ระดับผู้ใหญ่บ้าน ไปจนถึงการเลือกตั้งระดับชาติ

ในการเลือกตั้ง ส.ส. ที่จะมีขึ้น นายสุบรรณ เห็นว่า ชาวชุมชน ควรรวมตัวกัน เสนอ นโยบายต่อพรรคการเมือง ในเรื่อง พระราชบัญญัติป่าชุมชน และ ปัญหาคัดค้านการสร้างเขื่อน เขื่อนห้วยที (อ่างเก็บน้ำห้วยที) ที่กรมชลประทานมีแผนจะดำเนินการมาแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 และโครงการห้วยชุมคำ (อ่างเก็บน้ำห้วยชุมคำ) ที่กรมชลประทานมีแผนจะดำเนินการมาแล้ว ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544

12) บ้านดอนม่วง : นายฟอง สุทธา

นายฟอง สุทธา เกิดเมื่อปี พ.ศ.2484 พูดถึงการชุมนุมของชาวบ้าน ในขบวนการ ประชาสังคมป่าชุมชนดงชุมคำ ว่า “ไม่ใช่มีอบ แต่เป็นนักต่อสู้ เพื่อประชาชน เป็นนักการเมือง ทำให้รัฐบาลทำให้ถูก ถ้ารัฐบาลทำผิด เราต่อสู้ทำให้รัฐบาลทำให้ถูก ถ้ารัฐบาลทำไม่ถูก เราต่อต้าน เพื่อประชาชน ไม่ใช่เพื่อตนเอง แต่เพื่อส่วนรวม”

นายฟอง ให้ความเห็นต่อประเด็นแผนการสร้างเขื่อนห้วยชุมคำ ของกรมชลประทาน ว่า “น้ำจะมาท่วมชุมชนของชาวบ้าน เกือบทุกหมู่บ้านในเขต อ. ตระการพืชผล อ.เขมราฐ อ.กุดข้าวปุ้น เขื่อนชลประทานไม่ดีเท่าอาหารในป่า ไม่ว่าจะเป็น ไข่มดแดง เห็ดหลาก หลายชนิด สมุนไพร การทำลายป่าชุมชนเหมือนทำลายตัวกับข้าวของประชาชน กรมชลประทานจะทำให้ ผลผลิตมากขึ้น แต่เราไม่ต้องการผลผลิต ทำเท่าที่ทำได้ พอกินพอใช้ ทำนาพออยู่พอกิน “

การทำนาของชาวบ้าน ถ้าทำแค่พอกิน ทำนาปีละ 1-2 ไร่ จะมีข้าวพอกินทั้งปี แต่ หากต้องการมีผลผลิตข้าวพอเหลือขายให้มีรายได้ไว้ใช้จ่ายบ้าง จะทำนา 4-5 ไร่ จากการ สอบถามต้นทุนการทำนา อาจคำนวณประมาณการได้ ดังนี้

สมมติ ในการทำนาของนา 28 ไร่ จะมีค่าใช้จ่าย ประมาณ 21,000 บาท ประกอบด้วย ปุ๋ย (20 กระสอบ x 500 บาท) 10,000 บาท , ค่าน้ำมัน (50 วัน x 46 บาท) 2,300 บาท , ค่าแรง (50 วัน x 150 บาท) 7,500 บาท, ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ เช่น น้ำมันรถมอเตอร์ไซค์ในการ ไปดูแลนาข้าว (60 ลิตร x 23 บาท) 1,380 บาท เป็นเงินทั้งสิ้น 21,180 บาท คิดเป็นต้นทุนไร่ละ 756 บาท และเมื่อคำนวณหารายได้จากการขายข้าว พบว่า ใน 28 ไร่ จะได้ขายเปลือก 150 กระสอบ (เป็นข้าวเหนียว 70 กระสอบ ขาย กระสอบ ละ 180 บาท, ข้าวเจ้า 80 กระสอบ ๆละ 200 บาท คิดเป็นรายได้จากการขายข้าว เป็นเงิน 28,600 บาท หักต้นทุน ได้กำไรสุทธิ 7,420 บาท ต่อ การทำนา 6 เดือน (เดือนละ 1236 บาท) (การประมาณการรายได้จากการทำนา ขึ้นอยู่กับผลผลิต ที่ได้ต่อปี ที่มีปัจจัยหลักเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของที่ดิน และดินฟ้าอากาศ นอกเหนือจากปัจจัย อื่น ๆ ประกอบด้วย)

13) บ้านห้วยหวาย : นายสันติ พุดเพราะ

นายสันติ พุดเพราะ เกิดเมื่อปี พ.ศ.2491 นายองค์การบริหารส่วนตำบลคอนสาย เข้าร่วมต่อสู้ป่าชุมชน ในปี พ.ศ. 2529 ในเรื่องโครงการอีสานเขียว ในช่วงนั้น เป็นผู้ใหญ่บ้านบ้านห้วยหวาย มีพี่เลี้ยงจากภายนอกที่มาให้ความช่วยเหลือ อาทิ นายมังกร เต็งประวัตติ, นายนิกร วิสเพ็ง, นายบำรุง บุญปัญญา, นายนิรันดร์ เรืองทรัพย์นิรันดร์ นอกจากนี้ เมื่อปี พ.ศ. 2531 ยังมีนักศึกษา 35 คน จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมาทำค่ายอาสาพัฒนาอยู่ 1 เดือน และเมื่อปี พ.ศ. 2532 จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นายสันติ ยังมีประสบการณ์การต่อสู้ในกรณีพระประจักษ์ ชวนนำจิวรไปล้อมป่า เคยร่วมต่อสู้กับนายประเวียน บุญหนัก ผู้นำชาวบ้านที่ต่อสู้จนเสียชีวิต นายประเวียน บุญหนัก ครูโรงเรียนบ้านห้วยส้ม ต.ห้วยส้ม อ.ภูกระดึง จ.เลย อดีตเลขาธิการกลุ่มสมัชชาเกษตรกรรหาย่อยภาคอีสาน (สกอ.) จ.เลย ตกเป็นเหยื่อของสงครามชิงทรัพยากรระหว่างคนเมืองกับคนชนบท

(นายประเวียน บุญหนัก เป็นผู้ประสานงานสมัชชาเกษตรกรรหาย่อยภาคอีสาน (สกอ.) เขต 4 (จ.หนองบัวลำพู จ.เลย และ จ.อุดรธานี) อดีตนายกสมาคมครูชนบทจังหวัดเลย และเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวคัดค้านโรงโม่หิน 3 บริษัท ในพื้นที่ อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ได้แก่ บริษัทสุรัตน์การศิลา จำกัด บริษัทสหศิลาเลย จำกัด ห้างหุ้นส่วนจำกัด บุญยงค์กิจ ซึ่งเป็นชนวนสำคัญของการเสียชีวิต นายประเวียน ถูกสังหารโหดโดยกลุ่มอิทธิพลมือปืนรับจ้างจำนวนอย่างน้อย 2 คน ในตอนใกล้เที่ยงของวันที่ 11 กรกฎาคม 2538 ณ อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ต่อหน้าและท่ามกลางการชุมนุมของ สกอ. เกี่ยวกับข้อเรียกร้องเรื่องเงินกู้คปร. กลุ่มอันธพาลได้ใช้อาวุธสงครามทำการอย่างอุกอาจสังหารนายประเวียน บุญหนัก แกนนำการต่อสู้คัดค้านโรงโม่หินที่อำเภอวังสะพุง และเป็นผู้นำที่เกษตรกรรหาย่อยพร้อมใจกันส่งลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ส.ส.) พรรคมวลชนในการเลือกตั้งปี พ.ศ. 2535)

นายสันติ ให้ความเห็น ต่อบทสัมภาษณ์เป็นทุนว่า “เป็นเครื่องมือของทุนนิยมในการเข้ามามีอิทธิพลต่อทรัพยากรที่ดินที่มีอยู่ โดยให้เข้าไปอยู่ในโครงสร้าง โครงสร้างที่ผู้อ่อนแอ ย่อมถูกเอาเปรียบโดยง่าย บนฐานการแข่งขันที่อ้างว่า ‘เท่าเทียมกัน’ ขณะที่การรวมเป็นกลุ่ม เป็นชุมชนจะถูกสลาย เพราะจะนำไปสู่ความเป็นปัจเจกที่แข่งขันกัน นโยบายนี้เป็นนโยบายที่ส่งเสริมการสร้างหนี้”

ในฐานะนายก อบต. นายสันติ ให้ความเห็นว่า อบต. น่าจะมีความเป็นอิสระจากส่วนกลาง มีอำนาจทำการได้จริง “อบต.ยังคงต้องทำงานตามนโยบายจากส่วนกลาง ยังไม่ได้เป็นอิสระตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ เมื่อมีนโยบายจากส่วนกลางมา ต้องทำตามแผน แผนงาน

แผนเงินที่ อบต. เสนอยังต้องผ่านความเห็นชอบจากอำเภอ นายก อบต. ต้องประนีประนอม กับราชการ แม้จะมีความเห็นไม่ตรงกับนโยบายจากส่วนกลาง แต่ต้องทำตาม เพราะถูกสั่งมา”

5.3.2 การรวมกลุ่มในขบวนการประชาสังคมป่าชุมชนดงชุมคำ

1) ศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม

คณะกรรมการป่าชุมชน มีสถานที่ทำงานและศูนย์ประสานงานที่ศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม ที่คุ้มเลิงกะเลา ในหมู่บ้านนาคำ ต.คอนสาย บนเนื้อที่ประมาณ 3 ไร่ ศูนย์พัฒนา ฯ จัดตั้งขึ้นมา เมื่อ ปี พ.ศ. 2539 ด้วยเป้าหมายหลักสองประการคือ เพื่อการอนุรักษ์ป่า ไม่ว่าจะเป็นป่าส่วนรวมของชุมชน ป่าหัวไร่ปลายนา (ป่าครอบครัว) ป่าที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ ในรูปของการจัดการป่าชุมชน และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้าน ด้วยการส่งเสริมให้ชาวบ้านทำเกษตรอินทรีย์ การรวมกลุ่มเศรษฐกิจชุมชนต่าง ๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเลี้ยงวัว กลุ่มร้านค้าชุมชน กลุ่มสมุนไพรพึ่งตนเอง กลุ่มทอผ้า กลุ่มโรงสีชุมชน เป็นต้น ในเบื้องต้น ชาวบ้านระดมทุนจากการทอดผ้าป่า ได้เงินมาประมาณ 7,000 บาท และได้รับบริจาคที่ดินบางส่วน รวมทั้งซื้อที่ดินเพิ่มเติมจากชาวบ้านในราคาถูก ต่อมาได้รับเงินสนับสนุนจากกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม(SIF) และแหล่งต่าง ๆ รวมทั้ง นักการเมือง หน่วยงานต่าง ๆ องค์การเอกชน กรมป่าไม้ สปก. องค์การสิ่งแวดล้อม UNDP จากสถาบันต่าง ๆ ความเข้มแข็งของศูนย์ ฯ มาจากฐานที่มีอยู่จากหมู่บ้านต่าง ๆ และมีพี่เลี้ยงจากข้างนอกมาคอยสนับสนุนช่วยเหลือ

นายอินตา รูปสูง รองประธานกรรมการบริหารป่าชุมชน ผู้มีส่วนทำให้การทำงานป่าชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้น มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ การอบรมอาสาสมัครป้องกันไฟป่า การประสานกับหน่วยงานนอกเข้ามาช่วยเหลือการทำงานป่าชุมชน ได้เล่าถึงกิจกรรมของศูนย์ ฯ ว่า “มีงานตลอด แต่ไม่ค่อยมีงบประมาณ ไปด้วยกันอยู่ด้วยกัน เงินกระเป๋าใครกระเป๋ามัน อาหารมีอะไรกินด้วยกัน เช่นเหมือนกับว่าอาคารที่สร้าง ช่วยกันไม้คนละต้นสองต้น ครั้งแรก ต่อมาระยะหนึ่งได้งบประมาณจากเงิน SIF ช่วงนั้นเอามาก่อสร้างอาคารต่าง ๆ ช่วงนี้คิดว่าจะได้เงินจาก UN ตามโครงการป่าชาวบ้าน ที่กำลังดำเนินการอยู่ คือ โครงการป่าครอบครัว”

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับชาวบ้าน
2. เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

3. เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน และเป็นศูนย์ประสานงานในการติดตามการแก้ไขปัญหาที่เข้ามากระทบกับชุมชน

ศูนย์พัฒนา ฯ มีองค์ความรู้ที่นำศึกษา คือ ความรู้เรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยชุมชน ความรู้เรื่องปฏิบัติการสิทธิชุมชน และยังเป็นแหล่งศึกษาดูงาน แหล่งศึกษาองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นสำคัญสำหรับนักวิชาการ และนักศึกษา

2) กลุ่มสัจจะออมทรัพย์

กลุ่มสัจจะออมทรัพย์เกิดขึ้นจากการที่แกนนำมีความคิดในการสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นจริง เพราะขณะที่ร่วมกันต่อสู้เรียกร้องความเป็นธรรมจากรัฐบาล ชาวบ้านได้เสียค่าใช้จ่ายไปเป็นจำนวนมาก ประกอบกับเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องในการจัดทำกิจกรรมภายหลังการต่อสู้เรียกร้องสิ้นสุดลง ปี พ.ศ. 2541 ชาวบ้านจากป่าชุมชนดงชุมค่าได้ไปศึกษาดูงานการออมทรัพย์ที่เครือข่ายป่าดงมะไฟ จ.ยโสธร เครือข่ายป่าหนองเยาะ จ.สุรินทร์ และที่ภาคใต้ จึงเกิดแนวคิดจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้น ในปี พ.ศ. 2542 ในช่วงแรก เป็นการรวมกลุ่มเฉพาะแกนนำ มีสมาชิกประมาณ ร้อยกว่าคน จากหมู่บ้านละ 5-10 คน ปี พ.ศ. 2544 ได้รับการสนับสนุนจาก กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) ต่อมา เมื่อมีกองทุนหมู่บ้านละล้าน ชาวบ้านไปให้ความสำคัญกับกองทุนหมู่บ้านมากกว่า และไม่ค่อยได้มาร่วมในกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กองทุนหมู่บ้านละล้าน เป็นเหตุให้ชาวบ้านมีหนี้สินมากขึ้น

การให้กู้กองทุนเงินล้าน ให้กู้คนหนึ่งตั้งแต่ แปดพันบาท ถึงหนึ่งหมื่นห้าพันบาท หรือสองหมื่นบาท ซึ่งเป็นยอดเงินกู้สูงสุด คนที่กู้มักนำเงินไปใช้จ่ายซื้อของกิน ซื้อรถมอเตอร์ไซด์ โทรศัพท์มือถือ ของใช้ที่ไม่จำเป็นต่าง ๆ บางส่วนนำไปทำนา บางคนนำไปลงทุนค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ บางคนกู้เงินไปใช้หนี้ หนี้หมุนหนี้ บางปีขายข้าวไม่ได้เงินพอใช้หนี้

นายแดง อ่อนโยน เล่าว่า “พวกเงินกองทุนเงินล้าน หรือเงินอะไรที่สนับสนุนให้คนเป็นหนี้ มันลำบาก คนที่เอามาแล้วไม่มีใช้คืนเขา จริง ๆ แล้วคนที่ไปยืมเงินล้าน เขามีหนี้นอกระบบอยู่แล้ว ได้เงินล้านมาเอาไปใช้หนี้นอกระบบ ตัวเองไม่ได้อะไรอยู่อย่างนั้น ไม่ทำให้ออกดอกออกผลขึ้นมา ทีนี้ไม่มีกิน ไร้หากิน ไม่มีอยู่ เราเริ่มหาอยู่ เราหาไม่ได้ เราไม่เป็นหนี้ใคร แต่ตอนนี้ทั้งเป็นหนี้ ทั้งจะนอนใต้ต้นไม้ รัฐบาลทำไมไม่มองจุดนี้”

ชาวบ้านเล่าว่า “คนที่เป็หนี้ยู่ปัจจุบัน หนี้ ธ.ก.ส. หนี้เงินล้าน หนี้สหกรณ์ แบบพื้นบ้านเรา ตอนแรก 3 สัญญา ของใครมาก่อนต้องเอาสัญญาของที่กู้มาก่อนไปส่ง สมมติ ส่งสหกรณ์ก่อน แล้วยืมสหกรณ์ออกมาไปใช้ ธ.ก.ส. ใช้ ธ.ก.ส. แล้วยืม ธ.ก.ส. ออกมาไปใช้เงินล้าน ออกมา

ถือไว้มีเงิน ก้อนเดียว จากจุดนี้มาใช้จุดนี้ ภูจากดอกเบ็ญน้อยไปใช้หนี้ดอกเบ็ญมาก ผลสุดท้ายดอกแพงพันไปแต่ดอกน้อยยังมีมากกว่าเก่าอีก มันเป็นอย่างนั้น”

ในหมู่บ้านห้วยที่เหนือ มีกลุ่มกองทุนหมู่บ้านเงินล้าน โดยที่หมู่บ้านนี้ได้ 2 ล้าน คือ ล้านแรก จัดการได้ดี ได้ 3 ดาว 4 ดาว จึงได้เงินกองทุนเพิ่ม แล้วให้ชาวบ้านกู้หมด คนละ 1 - 2 สองหมื่น บางคนเอาไปใช้หนี้ บางคนเอาไปซื้อกิน ชาวบ้านรายหนึ่ง แสดงความเห็น “ผมมาดูว่าเงินล้านไม่ได้ผลดี ทำให้ชาวบ้านติดหนี้เพิ่มมากขึ้น อย่างในเมืองได้ทำกำไรวันละร้อย สองร้อย สี่ห้าร้อย ดี แต่บ้านนอก อย่างบ้านผมไม่ดี เอามาใช้หนี้ มาซื้อกินหมดไปเปล่า ๆ ไม่เห็นเกิดอะไร มีคนไม่มาก ซื้อวัว ซื้อควายตกปีแล้วขาย ขายแล้วไปใช้คืน เขาใช้แบบวิธีหมุนเวียน พอถึงเวลาใช้หนี้คืน ไม่มีเงินไปกู้ยืมเงินธนาคารมา มีชาวบ้านให้ยืมร้อยละบาท ยืมต่อแล้วเสียดอกเบ็ญ คือเปลี่ยนสัญญาโน้นมา ให้สัญญานี้ไม่ผิดสัญญา ะหว่างปีต่อปี ถึงเวลาไปกู้ธนาคารมาเสียดอกให้เขา แล้วทำสัญญาใหม่ ไม่หมดสักที”

“บางส่วนภูทำนา เพราะการทำนาทุกวันนี้ มีต้นทุนสูง ทุกครัวเรือนใช้รถอีแต๊ก ไม่ใช้ควายทำนา การดำนา เกี่ยวข้าว ใช้การจ้างแรงงาน การทำนาใช้ต้นทุนหลายพันบาท การภูมาทำนาเรียกว่าไปเบิกนา แตกต่างจากสมัยก่อนที่การทำนาไม่จำเป็นต้องมีค่าน้ำมัน ไม่ต้องมีค่าจ้าง ไม่ต้องมีค่าปุ๋ย เดียวนี้การทำนาใช้จ่ายราคาแพงมาก ตัวอย่าง ค่าจ้างลงนาช่วงเร่ง ๆ ให้งานเสร็จ คิดเป็นเงิน วันละ 200 บาท”

นายสังข์ อ่อนอินท์ ชาวบ้านบ้านห้วยที่ได้ ให้ความเห็นสาเหตุของการเป็นหนี้สินว่า “เห็นเพื่อนบ้านมือยากมีเหมือนเขา เช่น มีทีวี ตู้เย็น มอเตอร์ไซค์ รถไถนาเดินตาม (รถอีแต๊ก) และอื่น ๆ อีกมากมายที่เป็นเครื่องอำนวยความสะดวก อีกทั้งระบบการเกษตรเชิงพาณิชย์เข้ามาภายในหมู่บ้านแล้วมาเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้านไปตามกาลเวลา ซึ่งเมื่อก่อนนี้ชาวบ้านไม่ได้ซื้อปุ๋ยใส่ข้าว แต่เดี๋ยวนี้ต้องได้ซื้อปุ๋ย ตลอดจนกระแสบริโภคนิยมความเจริญต่าง ๆ ที่ได้หลังไหลเข้ามาภายในชุมชนมากขึ้น”

นางคำใจ จิตโมหา ชาวบ้านบ้านโป่งน้อย เล่าวิถีการเป็นหนี้ให้ฟังว่า “กองทุนเงินล้านไม่ยืม ยืม ธ.ก.ส. และเงิน ค.จ.ก. เงิน ธ.ก.ส. เราต้องคืนทุกปี เป็นเงินปานกลาง เอาหมื่น หรือห้าหมื่น คว้าใช้คืนปีละเท่าไร ถ้าห้าหมื่นใช้คืน 5 ปี ปีละหมื่นกับดอกเบ็ญ ถ้าเป็นเงินปานกลางจะเอาหมื่น หรือ 2 หมื่นตามกำลังของเรา ถ้าเอาหมื่นหนึ่ง ชายวัว หรือ ชายข้าวไปคืนเขาพอ เราเป็นลูกค้าเขา ปีนี้เราคืนหมด แล้วยืมออกมาอีก แล้วคืนอีกตอนปีใหม่ หมุนไปเรื่อย ๆ ดอกเบ็ญ 9 - 12 บาท”

“ถ้าบ้านเรามีวัวเอาไปขายให้เขา คือ ไปซื้อวัวมาเลี้ยงใหม่ ออกลูกออกหลานไปขาย บางคนมีเงินซื้อกิน เล่นไพ่ เล่นไฮโล นั้นมันหมุนไม่ได้ เขาช่วยไม่ได้ ถ้าเอาเงินมา 5 หมื่น ปีนี้เอามาเบิกนา เราทำนาปีหนึ่งได้ หมิ่นสี่ หมิ่นห้า พอจ่าย ธ.ก.ส. เขาแล้วปีหนึ่ง ปีหน้าดำอีกทุกคร้วเรือนทำนาอีกได้ เพิ่มขึ้นจ่ายคืนได้อีก หมดไปเรื่อย ๆ เงินปีเราไปส่งก่อนเขาให้ยืมออกมา เงินที่เรายืมเป็นเงินระยะยาว ไม่ได้เดือดร้อนอะไร ดีกว่าไม่มี ดีกว่าไม่ทำ เราได้เสียประกันภัยเอาไว้กับ ธ.ก.ส. ถ้าเราตายไม่ต้องเดือดร้อนครอบครัว ไม่เดือดร้อนลูกเต้า ถ้าเราเอาเงินไม่มากมีเงินเหลือ ไม่ต้องเดือดร้อนขายนั่นขายนี”

“กองทุนเงินล้านดอกเท่ากัน เอาเงินล้านสิ้นปีมาคืนแล้วดอกเบี้ยยอีก แต่ ธ.ก.ส. คืนแต่ดอกเบี้ยเขาไม่ว่าอะไร แต่ว่ายืมต่อไม่ได้อีก ปีใหม่มา มีทุนใช้คืนทั้งต้นทั้งดอก เขาจะเตือนต่อปีเท่านั้น แม้ว่าไม่ต้องเอาเยอะเวลาจ่าย เดี่ยวจะไม่มีเงินจ่าย แต่เงินได้มาเอาขายข้าวแล้ว เอาเงินให้ ธ.ก.ส. ถ้ามีเหตุจำเป็นขายวัวที่เลี้ยงไว้ เรามีความจำเป็น เราไปหารับจ้างเล็กน้อยเอามาใช้ มีลูกเต้าอยู่กรุงเทพเขาฝากมาให้ใช้”

3) กลุ่มหมอยาพื้นบ้าน/กลุ่มสมุนไพรพึ่งตนเอง

กลุ่มหมอยาพื้นบ้าน เริ่มก่อตั้งขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ. 2542 เป็นการรวมกลุ่มของหมอยาพื้นบ้านในเขตป่าดงชุมคำ เพื่อฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น รักษาพยาบาลขั้นพื้นฐานในหมู่บ้าน และเป็นการถ่ายทอดความรู้ให้คนรุ่นใหม่ ในระยะแรกได้รับการสนับสนุนจากกองทุน SIF ในการซื้อเครื่องอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตยาสมุนไพร บดยา เนื่องจากการดำเนินงานของกลุ่มไม่มีความต่อเนื่อง ปัจจุบัน มีเพียงหมอยาบางส่วนที่ยังคงทำงานเป็นหมอยา ส่วนมากจะเป็นคนแก่นำสมุนไพรมาทำเป็นยา ยามัด ยาต้ม ขายคนป่วยที่โรงพยาบาลตระการพืชผล

กลุ่มสมุนไพรพึ่งตนเอง ได้รับการรื้อฟื้นขึ้น ที่บ้านห้วยที่เหนือ บ้านดงเจริญ บ้านนาคำ กลุ่มสมุนไพรได้ไปศึกษาดูงานที่วัดชุมคำ ของหลวงตาสมร ซึ่งทำกิจการแปรรูปผลิตภัณฑ์สินค้าต่าง ๆ เช่น น้ำมันยูคาลิปตัส น้ำมันตะไคร้หอม มะตูมผล ชิงผง น้ำมันว่านไฟ ยาหม่อง พิมเสน น้ำยาล้างจาน ฯลฯ หลวงตาสมรได้สนับสนุนให้กลุ่มปลูกสมุนไพร เช่น ว่านไฟ ตะไคร้หอม ตะไคร้แดง เป็นวัตถุดิบขายให้วัดชุมคำ

4) ร้านค้าชุมชน

ปี พ.ศ. 2545 คณะกรรมการป่าชุมชนดงชุมคำ ได้ช่วยสนับสนุนการจัดตั้งร้านค้าชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการขยายเครือข่ายฐานการผลิตด้านเศรษฐกิจชุมชน และองค์กรชุมชนระดับหมู่บ้าน สร้างการเชื่อมโยงระบบการพัฒนากิจการร้านค้าชุมชน ในระยะแรกกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วม มี 10 หมู่บ้านของเครือข่ายป่าชุมชนดงชุมคำ ได้รับทุนสนับสนุนจาก

กองทุน SIF ส่วนหนึ่ง และสมาชิกกองทุนเข้าร่วมหุ้นจัดตั้งร้านค้าชุมชนขึ้นในแต่ละหมู่บ้าน สมาชิกของแต่ละหมู่บ้านเลือกคณะกรรมการขึ้นมาบริหารร้านค้าชุมชน ปัจจุบัน ร้านค้าชุมชนที่ยังมีการรวมตัวเป็นกลุ่มดำเนินกิจการต่อเนื่อง มีอยู่ที่บ้านดอนม่วง บ้านโนนตาล บ้านนาคำ บ้านหนองแฝก เป็นต้น ผลการทำงานของบางหมู่บ้าน ทำได้ดี มีการปันผล มีกำไรจนตั้งเป็นกองทุนสวัสดิการร้านค้าชุมชน หมู่ 6 มี 160 ครัวเรือน กำไรเป็นแสน ทุนครั้งแรก 1 แสนบาท ลงทุนซื้อของมาขายเป็นร้านค้าขายของเบ็ดเตล็ด และมีบิมน้ำมัน ขายดี เป็นบิมนหัวจ่าย ในอนาคตมีโครงการทำเป็นตลาดให้คนในชุมชนนำของเก็บได้ในป่าออกมาขาย ปัญหาร้านค้าธุรกิจชุมชน โดยทั่วไปคือ ชุมชนไม่ใหญ่พอ บางหมู่บ้าน มีร้านค้าหลายร้าน และบางที่ร้านค้าเป็นพี่น้องกัน อยู่ใกล้ ๆ กัน แล้วมาแข่งกันเอง การแก้ไขต้องมีเทคนิคบริหารจัดการ มีระบบการเงิน การบัญชี การดูแลสินค้าที่ดี และที่สำคัญสมาชิกต้องเข้าใจ มิฉะนั้นร้านค้าชุมชนมีปัญหาได้ เช่น เวลาซื้อสไปซื้อที่ร้านอื่น แต่เวลาซื้อเงินเชื่อ มาเซ็นร้านตัวเอง เป็นต้น การให้สินเชื่อต้องมีการจำกัดจำนวนเงิน คือ อย่างมากไม่ให้เกินหุ้นของตัวเอง

5) กลุ่มเลี้ยงวัวพื้นบ้าน

กลุ่มเลี้ยงวัวพื้นบ้าน จัดตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2545 โดยได้รับเงินกู้มา 1,500,000 บาท ระยะผ่อนส่ง 5 ปี ระยะแรกสนับสนุนให้แกนนำกู้ยืมเงินมาซื้อวัวพื้นบ้านมาเลี้ยง เมื่อส่งเงินต้นและดอกเบี้ยครบแล้ว หมุนเวียนเงินให้สมาชิกอื่น ๆ กู้ยืมต่อไป ปัจจุบัน มีวัวเป็นของกลุ่มยี่สิบกว่าตัว ได้เงินสนับสนุนจาก อ.บ.ต. 7 หมื่นบาท ระยะใช้คืน 5 ปี มีระบบในการทำงาน คือ ในกลุ่มมีสมาชิก 24 คน บางคนไม่นำวัวไปเลี้ยง บางคนนำวัวแยกเอาไปเลี้ยง 5 ถึง 10 ตัว ตัวอย่าง คนที่เอา ไปเลี้ยง 5 ตัว พวกที่ไม่เลี้ยงจะจ่ายเงินให้คนเลี้ยงวันละ 200 กว่าบาท คนที่เลี้ยงยังได้ประโยชน์ เอมูลไปใส่नाทำเป็นปุ๋ย เลี้ยงครบ 5 ปี วัวโตพอจะขายได้ เพื่อใช้เงินคืน ปีแรกจะยังไม่ใช้เงินคืน ปีที่ 2 ใช้คืน 5 พันบาท ปีที่ 3 คืน 5 พันบาท พอปีที่ 4 ใช้คืน 1 หมื่นบาท ปีที่ 5 คืน 5 หมื่นบาท ครบ 7 หมื่นบาท กำไรที่ได้จากการขายวัวพื้นบ้านนำมาแบ่งกันในหมู่สมาชิก

6) กิจกรรมอื่น ๆ

เมื่อปี พ.ศ. 2542 กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) ให้เงินช่วยเหลือ โครงการต่าง ๆ มีกิจกรรมโรงสี ขางข้าว โรงสีชุมชน และได้มีกิจกรรมลงแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งส่วนมากเป็นเรื่องป่า เรื่องการจัดการป่า อบรมสร้างจิตสำนึก การส่งเสริมกลุ่มอาชีพชาวบ้าน ทอผ้า เรื่องสมุนไพร กลุ่มหมอยาพื้นบ้าน กลุ่มแม่บ้าน ทำยาสระผม ทำน้ำยาล้างจาน ฯลฯ

จากการประเมินดูการรวมกลุ่มที่มี SIF เข้ามาช่วย ทำให้เกิดกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ เพิ่มขึ้นมา จนปัจจุบันนี้ มีบางกลุ่มยังทำอยู่ บางกลุ่มหายไป เพราะไม่มีตลาดรองรับ ไม่มีการติดตาม

งานชัดเจน สำหรับกลุ่มทอผ้าทำงานไม่ต่อเนื่องกัน หมู่บ้านที่มีความสามารถทำลายผ้าดี ๆ ผ้า กาบบัว มีที่หมู่บ้านหนองหอย บ้านดอนม่วง และบ้านหัวสะพาน กลุ่มโรงสี พองานสีข้าวให้กับ ชาวบ้าน การรวมกลุ่มโรงสีของชุมชน มี 2 แห่ง มูลค่าประมาณสองแสนกว่าบาท มีสมาชิกอยู่ 56 คน กระจายอยู่ 6 หมู่บ้าน มีหมู่บ้านนาคำ เป็นหลัก บ้านคอนสายบางส่วน ลำชีใต้บางส่วน และ บ้านโป่งน้อย บ้านโนนตาล ประโยชน์ที่สมาชิกได้รับ มีการปันผล และการรับบริการเอาข้าวมาสี ส่วนโรงสีได้รายได้จากการขายแกลบ ขายรำ หรือปลายข้าว

ส่วนที่เป็นปัญหาจากการลงทุนด้วยกองทุน SIF ชาวบ้าน เห็นว่า ทำให้พัง เนื่องจาก เป็นโครงการที่ลงมาเร็วไป ทำให้คนที่ได้ จะได้ คนที่ไม่ได้ จะไม่ได้ เกิดการทะเลาะแตกแยกกันไป คนละทิศละทาง และมีบางครั้งการใช้จ่ายไม่ได้เป็นไปตามเจตนาของโครงการที่ขอไป

5.3.3 เครือข่าย

เครือข่ายป่าชุมชนดงชุมคำ มีแนวร่วมที่มีเป้าหมายร่วมกัน เพื่อสร้างพลังความ เข้มแข็ง เป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ระดมความคิด เพื่อใช้ในการต่อรองช่วงชิงการอนุรักษ์ และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ กระบวนการแสวงหาแนวร่วม แสวงหาเครือข่ายของชาวบ้าน จึงมี ทั้งการขยายเครือข่ายในระดับพื้นที่ เช่น เครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดอุบลราชธานี เครือข่ายป่าชุมชน ภาคอีสาน จนถึงเครือข่ายระดับประเทศอย่าง สมัชชาคนจน องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ สื่อมวลชน หรือ หน่วยงานของรัฐบางหน่วยงาน เช่น กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

สำหรับชาวบ้าน เครือข่าย เป็นเวทีแลกเปลี่ยน เช่น เมื่อมีปัญหาไปเยี่ยมหาผู้กันมี อะไรหนุนช่วยกัน “เรามีปัญหาเขามาช่วย รู้จักกัน นักต่อสู้อะไรต่าง ๆ มาร่วมกัน ช่วงที่มีปัญหา ร้อน ๆ เจอกันบ่อย แต่ช่วงที่ผ่านมาห่างกันไป ตามสภาพปัญหา ปี พ.ศ. 2539 ไปร่วมกับสมัชชา คนจน ที่ทำเนียบรัฐบาลในนามเครือข่ายองค์กรชาวบ้านภาคอีสานแก้ไขปัญหา ไปเรียนรู้ร่วมกัน ไม่ว่าจะปัญหาเขื่อน ที่ดิน ปัญหาเรื่องป่าไม้ ปัญหาเรื่องอะไรต่าง ๆ สดัม แรงงาน ทำให้รู้เรื่อง คนที่ร่วมชะตากรรมกับเรามากมาย หลังจาก 22 วัน ปี พ.ศ. 2539 มาปี พ.ศ. 2540 ไปร่วมกับ สมัชชาคนจน ไปร่วมอยู่ 99 วัน พี่น้องกลับขึ้นกลับลง ตอนนั้นลงทุนกันเยอะจนเดือดร้อน มีใจมี อะไรไปหนุนไปช่วย หลังจากนั้นได้เจรจากับรัฐบาลถึงแนวทางการแก้ไขปัญหา จนรัฐบาลลงมา สสำรวจพื้นที่ และตั้งกรรมการห้าฝ่ายขึ้นมาสำรวจ จากการสำรวจส่งเรื่องไปยังหน่วยงานที่ รับผิดชอบ คือว่า พื้นที่ตรงนี้เป็นโซนอี ส่วนหนึ่ง โซนซี ให้ ส.ป.ก. กับชาวบ้าน”

หากเปรียบเทียบการทำงานของเครือข่าย ในช่วงแรก ๆ ที่ทำงานที่มีแต่เรื่องปัญหา เฉพาะหน้าที่ต้องแก้ไข เป็นเรื่องต้องรวมกลุ่มกัน ต้องเผชิญหน้ากับเจ้าหน้าที่ กับช่วงหลังที่

สถานการณ์คลี่คลาย และ พยายามเกาะกลุ่มกันทำกิจกรรม เรียงง่าย ๆ ว่างานร้อน งานเย็น ในลักษณะสองลักษณะ ชาวบ้านเห็นว่า “งานร้อน ร่วมเร็วไปเร็ว พอเรื่องจบจบไป แต่เรื่องงานเย็น ร่วมช้า ต้องใช้เวลา คือ เป็นงานละเอียด งานเย็น คนไม่ค่อยเข้ามา ที่มากมักเป็นคนที่รักกันมีใจเป็น เครือข่ายกัน” ปัจจัยที่มีส่วนช่วยให้เครือข่าย มีความเข้มแข็ง คือ พี่เลี้ยง (นักวิชาการ องค์การ พัฒนาเอกชน) มีส่วนช่วยอย่างมาก

5.4 คุณค่า (values) ของขบวนการประชาสังคมป่าชุมชนดงชุมคำ

เพื่อทราบถึงคุณค่าที่มีอยู่ของขบวนการประชาสังคมป่าชุมชนดงชุมคำ จึงต้องทำความเข้าใจประสบการณ์การต่อสู้จนเป็นที่มาของขบวนการประชาสังคมป่าชุมชนดงชุมคำ

ขบวนการประชาสังคมป่าชุมชนดงชุมคำ เริ่มก่อตัวขึ้นในช่วงปี พ.ศ.2518-2520 เมื่อ รัฐมีนโยบายให้สัมปทานป่าไม้ ได้มีกลุ่มนายทุนกลุ่มหนึ่งจากอำเภอเขมราฐ เข้าไปตัดไม้ในพื้นที่ ดงชุมคำ โดยบอกชาวบ้านว่า ได้รับการสัมปทานป่าไม้จากรัฐ ดำเนินการตัดไม้โดยใช้เลื่อยยนต์ และลำเลียงไม้ออกไปทุกวัน ในระยะแรก ๆ ชาวบ้านไม่ได้ใส่ใจกับการตัดไม้ของนายทุนมากนัก แต่เมื่อนานวัน ชาวบ้านเริ่มเห็นว่า ป่าไม้ เริ่มลดลง ต้นไม้ใหญ่ ๆ ถูกตัดโค่นลงไปเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านเริ่มกลางแคลงใจ กังวลใจ และเริ่มรวมกลุ่มตั้งคำถามพูดคุยกัน โดยมีแม่ฤทธิ บุญประกอบ และแม่คุณ กรพล หาข้อมูลเพื่อค้นหาความจริง แม่ฤทธิเล่าว่า “สาเหตุที่ทำให้ ชาวบ้านกลางแคลงใจสงสัยในการกระทำของนายทุนที่เข้ามาตัดไม้ในป่าดงชุมคำ เพราะชาวบ้าน คิดว่า ถ้าพวกนายทุนเหล่านี้ได้รับการสัมปทานป่าไม้จากรัฐจริงแล้วทำไมจึงไม่เห็นมีเจ้าหน้าที่ของรัฐ มาด้วย มีเพียงแต่พวกนายทุน และมีปืนที่คอยข่มขู่ชาวบ้าน ถ้าชาวบ้านคนใดไม่ให้ความร่วมมือ ในการทำสัมปทานป่าไม้ในครั้งนี้ สาเหตุอีกประการหนึ่ง คือ พวกนายทุนจะตัดและขนไม้ออกไปจาก ป่าทั้งเวลากลางวัน-กลางคืน และมิยอมให้ชาวบ้านเข้าไปในบริเวณแคมป์ของพวกเขาได้เลย” ด้วยความไม่พอใจที่พวกนายทุนมาตัดต้นไม้ในป่าดงชุมคำ ชาวบ้านจึงเริ่มรวมตัวกัน โดยมี แม่ฤทธิ แม่คุณ พ่อเหลี่ยม พ่อพรหม พ่อสำราญ พ่อแดง เป็นแกนนำหลักร่วมกันหาข้อเท็จจริงการ สัมปทานป่าไม้ จากการไปติดตามข้อมูลจากสำนักงานป่าไม้จังหวัดและสำนักป่าไม้เขต อุบลราชธานี ทำให้แม่ฤทธิและแม่คุณได้รู้ความจริงว่า แม้รัฐมีนโยบายการให้สัมปทานป่าไม้ในภาค อีสานจริง แต่สำหรับในพื้นที่ป่าดงชุมคำแล้ว รัฐยังไม่อนุญาตให้นายทุนกลุ่มใดเข้าไปสัมปทาน ดังนั้น ย่อมแสดงว่านายทุนที่เข้าไปในตัดต้นไม้ในป่าดงชุมคำนี้เป็นพวกนายทุนที่เข้าไปลักลอบตัด ไม้ทั้งสิ้น การร่วมมือกันขับไล่และจับกุมนายทุนเหล่านี้ จึงเกิดขึ้นระหว่างชาวบ้านและเจ้าหน้าที่

ป่าไม้ โดยมีพ่อเหลี่ยม พลแสน พ่อพรหม มังพรหมา พ่อสำราญ โมหา พ่อแดง อ่อนโยน เป็นแกนนำหลักในการต่อสู้กับพวกนายทุนลักลอบตัดไม้ แล้วในที่สุดการสัมปทานทำไม้ในพื้นที่ป่าดงชุมค่า สิ้นสุดลง

ในช่วงต้นเดือนกุมภาพันธ์ 2530 สำนักงานป่าไม้เขตอุบลราชธานี ได้มีโครงการปลูกสวนป่าดงเก่าต้นมายังพื้นที่ป่าดงชุมค่า โดยอนุญาตให้เอกชนเช่าพื้นที่ป่าสงวนเป็นพื้นที่ปลูกป่า ซึ่งไม้ที่นำมาปลูกเป็นไม้ประเภทโตเร็ว เพื่อ “ตัดขาย” บ่อนโรงงานกระดาษ และเป็นพันธุ์ไม้ต้นยูคาลิปตัส และกระถินยักษ์ หนึ่งในโครงการอีสานเขียว มีแผนการปลูกสร้างสวนป่า เป็นระยะ 5 ปี เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530-2534 กำหนดปลูกปีละ 1,000 ไร่ ในพื้นที่ 5,000 ไร่ การดำเนินการปลูกตามแผนนี้ ปรากฏว่ากรมป่าไม้ไม่สามารถปลูกสร้างสวนป่าได้ตามเป้าหมายที่วางไว้ เพราะพื้นที่ที่กรมป่าไม้ใช้ปลูกสวนป่าเป็นพื้นที่ที่ทำกินของชาวบ้าน และในสวนพื้นที่ที่ไม่ใช่ที่ทำกินของชาวบ้านเป็นพื้นที่ป่าธรรมชาติที่กำลังฟื้นตัว ทำให้กรมป่าไม้ต้องถากถาง โค่นต้นไม้บริเวณนั้นก่อนที่จะปลูก เป็นผลทำให้ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากโครงการสวนป่าดงเก่าต้น ซึ่งมีประมาณ 6 หมู่บ้าน คือ บ้านดอนม่วง บ้านโป่งน้อย บ้านคอนสาย บ้านนาคำ บ้านหัวสะพาน และบ้านหัวหวาย รวมตัวกันคัดค้านตั้งขบวนการ “ มิ่งปลูก ภูถอน ” ขึ้นมา

ในช่วงเวลาของการปลูกสวนป่าดงเก่าต้นนั้น ชาวบ้านในพื้นที่ได้รับผลกระทบของโครงการสวนป่าฯ เป็นอย่างมาก เพราะป่าดงชุมค่าเป็นแหล่งที่ชาวบ้านได้อาศัยพึ่งพิง และเป็นที่ทำกิน เป็นแหล่งอาหาร เป็นที่เลี้ยงสัตว์หรือแม้แต่การประกอบพิธีกรรมของชาวบ้าน จึงเป็นธรรมดาที่ชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบ ได้รับความเดือดร้อนโดยตรงต้องคัดค้านต่อต้าน ตอบโต้กับแนวคิด นโยบายและภาคปฏิบัติตามนโยบายที่นำเสนอโดยภาครัฐ

การต่อสู้เรียกร้องของชาวบ้านในการที่จะให้ภาครัฐยกเลิกการปลูกสร้างสวนป่า มีมาตามลำดับ โดยเริ่มตั้งแต่ชาวบ้านตั้งขบวนการ “ มิ่งปลูก ภูถอน เอาคืนยูคาลิปตัส มิ่งไป ” การปะทะกันอย่างรุนแรงระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชาวบ้านได้เกิดขึ้นในระดับของพื้นที่และในที่สุด ชาวบ้านได้รู้ว่า การต่อสู้กับเจ้าหน้าที่รัฐในระดับพื้นที่นี้ คงจะไม่สามารถต่อสู้ได้อย่างถาวร เพราะถึงแม้ชาวบ้านจะต่อต้านการปลูกสวนป่าฯ อย่างไร โครงการปลูกสวนป่าฯ คงไม่สามารถเพิกถอนจากพื้นที่ทำกินได้ ชาวบ้านจึงร่วมมือกันหาวิธีการแก้ไขในปัญหาดังกล่าว โดยการปฏิบัติการการต่อสู้เรียกร้องเป็นไปอย่างมีระบบมากขึ้น เมื่อแม่ฤทธิ บุญประกอบได้เดินทางไปขอความช่วยเหลือจากอาสาสมัคร นักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง ซึ่งเป็นอาสาสมัครของสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชนที่บ้านดอนหมู ตำบลขามเปี้ยห่างจากหมู่บ้านแม่ฤทธิประมาณ 11 กิโลเมตร ด้วยแม่ฤทธิ ได้รับจดหมายจากครูพิเชษฐ ครูใหญ่โรงเรียนบ้านบ่อหินในขณะนั้น ว่า

ถ้าชาวบ้านไม่ต้องการต้นยูคาลิปตัส ให้ลองมาปรึกษากับนักศึกษาศาสตร์ที่บัณฑิตวิทยาลัยบ้านดอนหมูดู แม่ฤทธิ์จึงรีบเดินทางไปบ้านดอนหมูดู บอกเล่าความทุกข์ร้อนให้นักศึกษาศาสตร์ฟัง แม่ฤทธิ์เล่าว่า การที่แม่ฤทธิ์และชาวบ้านตัดสินใจในการกระทำเช่นนี้ เพราะว่าไม่สามารถหาที่ฝังได้ได้อีก เพราะหากจะฝังทางรัฐ โครงการนี้เป็นโครงการของรัฐโดยตรงที่ประกาศเป็นนโยบายเอาต้นยูคาลิปตัสมาปลูกในผืนป่า ผืนนา ผืนไร่ ในชุมชน

เมื่อนักศึกษาได้เข้ามาช่วยขบวนการต่อต้านการปลูกต้นยูคาลิปตัส ของชาวบ้าน โดยให้ชาวบ้านสร้างอำนาจการต่อรองกับภาครัฐ โดยการทำเรื่องร้องเรียนตั้งแต่ระดับสภาตำบล ต่อ นายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด และนายกรัฐมนตรี้ (สมัยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์) และร้องทุกข์ยื่นฎีกาถวายต่อในหลวง โดยชาวบ้านมีข้อเรียกร้อง 3 ข้อ คือ 1) ชาวบ้านต้องการอนุรักษ์ และปลูกป่าเองซึ่งไม่ใช่ต้นยูคาลิปตัส 2) ชาวบ้านต้องการเอกสารสิทธิ์ที่ทำกิน และ 3) ชาวบ้านต้องการให้รัฐมีการส่งเสริมอาชีพแก่ชาวบ้าน

ในการต่อสู้กับโครงการสวนป่าดงเก่าต้น นายประดิษฐ์ สืบศรี เล่าว่า “พวกเราที่ต่อต้านกันหมด มีการตั้งขบวนการต่อต้านการปลูกต้นยูคาลิปตัส เพราะชาวบ้านบอกว่าถ้าพวกเราปล่อยให้เจ้าหน้าที่รัฐมาถางป่าธรรมชาติลงไปหมดแล้วปลูกต้นยูคาลิปตัสแทนพวกเราจะไปหาอยู่หากินที่ไหน เพราะผลกระทบประการสำคัญ คือ เมื่อต้นยูคาลิปตัสโตขึ้นมา จะทำให้ มดแดงไม่ขึ้นไปทำรังบนต้นยูคาลิปตัส กะปอม (กิ่งก่า) ไม่ขึ้นต้นยูคาลิปตัส และที่สำคัญเห็ดป่าทุกชนิดไม่ขึ้นในป่าต้นยูคาลิปตัสเหมือนกัน ”

ขบวนการต่อต้านการปลูกสวนป่าดงเก่าต้น ดำเนินขบวนการอย่างเป็นระบบ ทำให้โครงการปลูกสวนป่าดงเก่าต้น ต้องล้มเลิกไปจากพื้นที่ป่าดงชุมคำ ต่อมาในปี พ.ศ.2534 ภาครัฐได้ประกาศนโยบาย คจก.หรือชื่อเต็ม ๆ คือโครงการจัดสรรที่ดินทำกินให้กับราษฎรผู้ยากไร้ในเขตป่าสงวนเสื่อมโทรม และเริ่มดำเนินการครั้งแรกในพื้นที่ภาคอีสาน โครงการ คจก. เป็นโครงการหนึ่งที่ถูกสานต่อจากโครงการอีสานเขียวของกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน (กอ.รมน.) โดยพิจารณาให้ความเห็นชอบเมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2533 แล้วเสนอให้นายกรัฐมนตรี (พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ) และในฐานะผู้อำนวยการป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ทั่วไปพิจารณาให้ความเห็นชอบตามแนวทางจัดที่ทำกินตามที่ กอ.รมน. เสนอ โดยให้ กอ.รมน. เป็นหน่วยประสานและส่วนราชการต่าง ๆ ให้ความร่วมมือและปฏิบัติ เมื่อวันที่ 17 เมษายน 2533⁴

⁴สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2535, อ้างถึงใน ศิริวรรณ ตั้งบุญธินา, "ความขัดแย้งเกี่ยวกับโครงการ คจก. กรณีบ้านหนองใหญ่ อำเภอเลิงสาง จังหวัดนครราชสีมา," (วิทยานิพนธ์

โครงการ คจก. เริ่มดำเนินการในพื้นที่ป่าดงชุมคำประมาณปี พ.ศ.2534-2535 ในระยะแรก ๆ ทหารใช้วิธีการประชาสัมพันธ์ทำความเข้าใจกับราษฎรว่าจะย้ายชาวบ้านไปอยู่ที่แห่งใหม่ เพราะพื้นที่ที่ชาวบ้านอยู่ในปัจจุบันเป็นที่ป่าสงวน โดยจะมีทหารมาช่วยย้ายช่วยปลูกสร้างบ้านเรือนและให้ที่ดิน ครอบคร้วละ 15 ไร่ และออกเอกสารสิทธิ์ที่ถูกต้องให้พร้อมกับนำข้าวสารอาหารแห้ง เสื้อผ้า นม ขนม ของเล่นมาแจกชาวบ้านและเด็ก ๆ

ในระยะแรก ๆ ของโครงการ ชาวบ้านได้มีการรวมกลุ่มวิพากษ์ วิจารณ์กันอย่างมา กั้งการวิจารณ์ในแง่ที่ดี ในส่วนของชาวบ้านที่เห็นด้วยกับโครงการ และรู้สึกดีใจที่ทางรัฐจะมาสร้างบ้านให้ใหม่ สร้างสิ่งสาธารณูปโภคให้ ให้ข้าว ให้อาหารแห้ง เสื้อผ้า ที่จำเป็นแก่ชาวบ้าน แต่มีชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นชาวบ้านกลุ่มใหญ่ที่ไม่เห็นด้วยกับโครงการ คจก. ด้วยเหตุผลที่ ชาวบ้านไม่อยากย้ายไปอยู่ที่แห่งใหม่ ด้วยความผูกพันกับผืนป่าแห่งนี้ ชาวบ้านจึงได้รวมตัวกันตอบโต้ ต่อต้านกับโครงการของรัฐอีกครั้ง

จากคำบอกเล่าของนายสมเกียรติ แก้วชิน อายุ 48 ปี (เมื่อปี พ.ศ. 2547) ชาวบ้านห้วยทีเหนือ ผู้ร่วมต่อต้านโครงการ คจก. คนหนึ่งของบ้านห้วยทีเหนือ เล่าว่า ในช่วงแรกที่โครงการเริ่มเข้ามา ชาวบ้านห้วยทีเหนือ เป็นหมู่บ้านแห่งหนึ่งที่จะต้องได้อพยพโยกย้ายออกจากพื้นที่เพื่อไปอยู่ที่แห่งใหม่ จึงได้เดินทางไปสอบถามความเป็นจริงของโครงการ คจก. กับผู้บัญชาการกองป่าดงนาทาม พันเอกพิเชษฐ วิสัยจร พร้อมเล่าความกังวลใจ ความทุกข์ร้อนใจของชาวบ้านที่ไม่อยากอพยพโยกย้ายออกจากพื้นที่ พันเอกพิเชษฐ จึงแนะนำให้ชาวบ้านสร้างป่าของหมู่บ้านขึ้นมา เป็นป่าของชุมชน เพื่อแสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านไม่ได้เป็นผู้ทำลายป่าอย่างที่ภาครัฐเข้าใจ ชาวบ้านในหมู่บ้านต่างเห็นด้วยกับความคิดในการจัดตั้งป่าของหมู่บ้าน มี นายเหล็ง นาคสุข, นายมีแสงวงศ์, นายสุข สร้อยทอง, นายจันทร์ ไม้่น้อย, นายแดง บุตรอ่อน, นายธรรม ครองยุทธ, นางประจัน แก้วชิน, นายศุภนัย สีมาฤทธิ์ ร่วมเป็นแกนนำในการจัดตั้งป่าของชุมชน โดยชาวบ้านได้บริจาคที่ดิน-ป่าที่ชาวบ้านได้จับจองไว้เป็นที่ทำกิน ให้จัดตั้งขึ้นเป็นป่าชุมชน พร้อมให้คำยืนยันว่าจะไม่ยอมอพยพโยกย้ายไปอยู่ที่ไหนเป็นอันขาด จึงทำให้เกิดเป็นกระแสต่อต้านเจ้าหน้าที่รัฐไม่ว่าจะเป็นเจ้าหน้าที่จากกรมป่าไม้ เจ้าหน้าที่ปกครอง เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน เจ้าหน้าที่ที่ดิน ทหาร ตำรวจ และเจ้าหน้าที่เกษตร นำไปสู่การเผชิญหน้ากันระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชาวบ้านในพื้นที่ อัน

เนื่องมาจากการใช้วิธีการที่รุนแรงและแข็งกร้าวของฝ่ายรัฐ และได้กลายมาเป็นประเด็นปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่ป่าดงชุมคำในเวลาต่อมา

ภายหลังจากที่ โครงการ คจก. ถูกยกเลิกไป ต่อมาในวันที่ 10 และ 17 มีนาคม 2535 คณะรัฐมนตรีได้มีมติจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรดินป่าไม้ ในป่าดงชุมคำ คือ เขตป่าอนุรักษ์ (โซน C) เนื้อที่ประมาณ 73,636 ไร่ และเขตป่าเศรษฐกิจ (โซน E) ประมาณ 46,195 ไร่ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ตำบลคอนสาย และตำบลถ้ำแซ่ อำเภอตระการพืชผล

การประกาศป่าดงชุมคำเป็นเขตป่าอนุรักษ์ (โซน C) และเขตป่าเศรษฐกิจ (โซน E) ปรากฏว่า พื้นที่ที่ถูกประกาศเป็นพื้นที่ทำกินของชาวบ้านทั้งสิ้น นโยบายดังกล่าวที่ได้ประกาศทับที่ดินทำกินและที่ตั้งของชุมชน เป็นสาเหตุให้สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม (สปก.) ไม่สามารถออกเอกสารสิทธิให้แก่ชาวบ้านในพื้นที่ป่าดงชุมคำได้ เนื่องจากกรมป่าไม้ได้มอบป่าอนุรักษ์ (โซน C) ให้ สปก. นำไปปฏิรูปที่ดิน ต่อมา เมื่อวันที่ 12 พฤษภาคม 2536 กรมป่าไม้แจ้งมอบพื้นที่ป่าโซน E ของป่าดงชุมคำให้ สปก. ดำเนินการปฏิรูปที่ดิน ในการเข้าดำเนินการปฏิรูปที่ดิน สปก. เข้ามาดำเนินการเฉพาะโซน E แต่ส่วนที่ทำกินของชาวบ้าน แม้จะอยู่ติดกันหากอยู่ในโซน C สปก. ไม่สามารถเข้าดำเนินการได้ จึงเกิดข้อเปรียบเทียบการได้เปรียบเสียเปรียบกลายเป็นข้อเรียกร้องของชาวบ้าน

นายประดิษฐ์ เล่าว่า การประกาศตามนโยบายครั้งนี้ที่ทับที่ทำกินของชาวบ้านพร้อมกับได้ส่งเจ้าหน้าที่ป่าไม้มาจับกุมชาวบ้านที่ไปทำอยู่ทำกินบริเวณป่าอนุรักษ์ ทั้ง ๆ ที่ตรงนั้นเป็นผืนดินที่ชาวบ้าน เคยทำกินมานานแล้ว การจับและปรับชาวบ้าน เริ่มขึ้นขนานใหญ่โดยเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ชาวบ้านที่โดนจับบอกว่า มีการปรับเป็นเงินหลายหมื่นบาท ในช่วงเวลานั้นชาวบ้านถูกจับกุมมาก จึงเกิดความไม่พอใจเป็นอย่างมาก ชาวบ้านได้มีการรวมตัวกันอีกครั้ง มีการชุมนุมประท้วงครั้งใหญ่ที่หน่วยป้องกันและรักษาป่าที่ อบ.16 (ป่าดงชุมคำ) ในวันที่ 15 มิถุนายน 2537 โดยชาวบ้านที่ร่วมกันชุมนุมได้มีข้อเรียกร้องร่วมกัน 4 ข้อดังนี้ คือ

ข้อ 1 ให้ยกเลิกการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ ในพื้นที่ที่มีการครอบครองในเขตป่าสงวนแห่งชาติดงชุมคำ

ข้อ 2 ให้รัฐบาลมีการตรวจสอบพื้นที่ทำกินจริง ถ้าทำกินจริงขอให้ออก สปก. ให้

ข้อ 3 ให้ตรวจสอบสิทธิการถือครองที่ดินทำกิน ในหมู่บ้านที่ได้ออกเอกสารสิทธิไปแล้วในเขตป่าสงวนแห่งชาติดงชุมคำ (เพราะมีตัวอย่าง คนที่อพยพมาใหม่จากสิรินธร หรือศรีสะเกษ โดยมาซื้อที่ดินกับชาวบ้านในราคาถูก แล้วยังได้ สปก. ด้วย ทำให้ชาวบ้านที่อยู่มาแต่เดิมเป็นคนในพื้นที่ไม่พอใจ อีกทั้งคนที่มาอยู่ใหม่ ไม่ได้เกิดความผูกพันกับป่า)

ข้อ 4 ให้ยกเลิกเขตป่าอนุรักษ์โซน C ออกจากพื้นที่ แล้วให้ปรับเป็นป่าเศรษฐกิจโซน E โดยชาวบ้านอยากมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเอง ไม่ให้รัฐมาจัดการเองฝ่ายเดียว

ชาวบ้านได้ให้เหตุผลที่รวมตัวกันคัดค้าน เมื่อมีการประกาศกฎหมาย นโยบายรัฐ ออกมาใช้ เพราะพวกเขาต้องการเรียกร้องสิทธิอันชอบธรรมของชุมชนที่พวกเขาพึงมีพึงได้ ตลอดจนเพื่อเป็นการเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่ความเป็นธรรมในสังคม ชาวบ้านบอกว่า ถ้าพวกเขาไม่ลุกขึ้นสู้ ภาครัฐอาจเห็นพวกเขาเป็นเพียงวัตถุชิ้นหนึ่ง ที่รัฐจะทำอะไรก็ได้ หยิบยกไปไว้ตรงไหนได้ ปีบบังคับ ช่มชู้ ยัดเยียดสิ่งใด ๆ ลงไปได้ เพราะฉะนั้นการลุกขึ้นสู้ จึงเป็นการแสดงถึงสิทธิความ ต้องการของชุมชนตามรัฐธรรมนูญ และเป็นการสร้างพื้นที่ สร้างเวทีที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม กำหนดเอง

การรวมตัวของชาวบ้าน ตั้งเป็นขบวนการเครือข่ายเรียกร้อง และขยายวงพื้นที่ในทุก ระดับภาคที่ประสบกับปัญหาดังกล่าว ทำให้รัฐมีมติให้รีบแก้ไขปัญหาดังกล่าวตามข้อเรียกร้องดังกล่าว

นี่คือที่มาของการก่อเกิดขบวนการประชาสังคมในชุมชนดงชุมคำ ท่ามกลางความ รุนแรงของวิกฤติปัญหาที่รุนแรง ที่บีบคั้นให้ชุมชนดงชุมคำต้องดิ้นรนหาทางออกในทุกวิถีทาง ลุก ขึ้นทวงถามถึงสิทธิตนเอง เรียกร้องให้เกิดความเป็นธรรมและเท่าเทียมในสังคม เพื่อให้ชุมชนดงชุม คำสามารถที่จะดำรงชีวิตอยู่ต่อไปได้ นายอินตา รูปสูง เล่าถึงเหตุการณ์ในการก่อตั้งขบวนการป่า ชุมชนในช่วงแรก ๆ ว่า “ตอนที่เคลื่อนไหวเรื่องป่าชุมชน ช่วงแรก ๆ คนในพื้นที่เลี้ยงสัตว์ไปตัดต้นไม้ กล้วยไม้ต้นยูคาลิปตัสของเขา ถูกจับไปโรงพัก รวมตัวกัน 3 - 4 หมู่บ้าน ไปเรียกร้องไม่ให้จับเขา เพราะว่าเด็กเลี้ยงสัตว์นี้แหละ นักเรียน ป.4 ป.5 นี้แหละ ต่อมาไปเรียกร้องเอกสารสิทธิที่ทำเนียบ รัฐบาล ร่วมกับสมัชชาคนจน หลายจังหวัดร่วมกันทั่วประเทศ 99 วัน เป็นประวัติศาสตร์ รัฐบาล เขามีคนหน่วยงานจ้างพวกผมไป เขาถามว่าจ้างเท่าไร ถึงมารอนแรมได้งบประมาณจากใคร ผมบอกผมควักกระเป๋าเองตอนนั้น ผมหมดไป 4 พันบาท แต่ตอนกลับเขามีรถบริการส่งฟรี เป็น ความทรงจำ ประวัติศาสตร์ว่าครั้งหนึ่งมีส่วนร่วมในการเจรจา ได้ ส.ป.ก. มาส่วนหนึ่งปี พ.ศ. 2542 เป็นบทเรียนอย่างหนึ่งเหมือนกันว่า การต่อสู้นโยบายของรัฐบาล สู้เพื่อชุมชน วิธีการสู้ที่คิดว่า มันน่าจะมีประสิทธิผลมากกว่าที่ไปต่อรองกับพรรคการเมืองไม่ค่อยได้ผล ที่ได้ผลมากที่สุด คือ รวมตัวกันเรียกร้องที่ไปเรียกร้องไม่ใช่จะไปทำลายสถานที่ของราชการ เชื่อว่าเป็นความชอบธรรม ตามกฎหมาย เป็นสิทธิเสรีภาพของประชาชนเราเลยใช้สิทธิอันนั้น ถ้าไม่มีการลุกขึ้นมาอย่างนี้ ป่า หัวไร่ปลายนาแถวนี้เป็นป่าอนุรักษ์หมดอยู่แล้ว เพราะว่าความเดือดร้อนของชุมชนพากันลุกฮือขึ้น แต่ในช่วงนี้คงไม่มีมากสักเท่าไรหรอกผมคิดว่าเราอยู่ดีมีสุขแล้ว ยังไม่เดือดร้อน”

นายประดิษฐ์ สืบศรี ชาวบ้านคนหนึ่งแห่งป่าดงชุมคำ เล่าว่า “จริง ๆ แล้ว สำหรับนโยบายของรัฐก่อนหน้านี้ รุ่นพ่อรุ่นแม่พวกเราเชื่อ ให้การยอมรับในการกระทำของรัฐมาก่อน ไม่ว่าจะเป็นนโยบายการอนุญาตให้ชาวบ้านตั้งหมู่บ้านอยู่ในป่าได้ นโยบายการพัฒนาของรัฐที่นำความสะดวกสบายมาให้แก่พวกเรา เช่น ถนน ไฟฟ้า โทรศัพท์ หรือนโยบายการปลูกพืชเศรษฐกิจ ปลูกปอ มัน ข้าวโพด พวกเราเห็นด้วย ร่วมมือด้วยกับโครงการ ทุกอย่าง แต่เมื่อมีนโยบายการประกาศของป่าดงชุมคำเป็นป่าอนุรักษ์ ป่าสงวนแล้ว รัฐบอกพวกเราว่า พวกเราต้องอพยพออกจากป่านี้ พวกเราไม่มีสิทธิ์ใช้ประโยชน์จากป่านี้ แล้วพวกเราจะรู้สึกอย่างไร และเมื่อพวกเรารู้สึกว่าการดำรงชีวิตในป่ากำลังจะสูญหายไป ถิ่นฐานบ้านเกิดของพวกเรากำลังถูกคุกคาม พวกเราที่นี่ไม่อยากย้ายไปไหน พวกเราจึงคิดที่จะสู้กับกระบวนการอำนาจของรัฐ”

แม่ฤทธิบอกว่า “แม่แต่การทำนา ปัก ดำ ไถ หว่านที่คนเมืองมองว่าเป็นงานหนักและแสนลำบาก แต่สำหรับชาวนาอย่างแม่ แม่พอใจในความเป็นชาวนา และมีความสุขใจในการทำนาเสมอ แต่สำหรับการกระทำของรัฐแล้ว แม่มองว่าเป็นการกระทำที่บีบบังคับ กดขี่ ยัดเยียดสิ่งที่ชาวบ้านปออย่างแม่ไม่ต้องการ ดังนั้นด้วยความรัก ความฮึด ความหวงแหนถิ่นที่อยู่อาศัย จิตสำนึกแห่งความรักป่าของแม่ และชาวบ้านจึงได้ถึงจุดร่วมเดียวกัน ทุกคนลงความเห็นกันว่าเราต้องสู้กับอำนาจรัฐ อำนาจที่ไร้ซึ่งการให้ความสำคัญต่อพวกเรา เราต้องสู้เพื่อศักดิ์ศรี แสดงสิทธิความเสมอภาค ความเท่าเทียมให้กับกลุ่มเรา “

นายประดิษฐ์ สืบศรี ได้กล่าวว่า “ด้วยความรัก ความหวงแหน ผมเคยอยู่กับป่า ผมจึงทนไม่ได้ที่จะเห็นผืนป่าหมดไปต่อหน้าต่อตา ผมคิดว่าชุมชนต้องร่วมมือ ต่อสู้ ปกป้อง เพื่อแสดงสิทธิของชุมชนที่ชุมชนได้อยู่ที่นี้มานาน และเป็นภารกิจนี้ให้ใคร ใคร ได้เห็นว่าชุมชนจัดการรักษาป่าได้ดีไม่แพ้ที่รัฐจัดการเลย”

ขบวนการประชาสังคมป่าชุมชนดงชุมคำ

ป่าชุมชนแห่งแรกในหมู่บ้านเครือชายทั้ง 10 หมู่บ้าน ถูกจัดตั้งขึ้นที่บ้านโป่งน้อยในปี พ.ศ.2535 ชาวบ้านได้ร่วมกันบริจาคที่ดินจากที่ส่วนตน อันเป็นป่าหัวไร่ปลายนา และป่าช้าของชุมชน รวมทั้งสิ้นประมาณ 350 ไร่ มีการจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนของหมู่บ้าน กรรมการป่าชุมชนชุดแรกที่สำคัญ และล้มมาตลอดเพื่อให้เกิดป่าชุมชนที่เป็นรูปธรรมขึ้นมาอย่างเด่นชัด มีดังนี้

1. นางฤทธิ คำประกอบ ชาวบ้านบ้านโป่งน้อย
2. นายเหลี่ยม พลแสน ชาวบ้านบ้านโป่งน้อย
3. นายพรหม มังพรหมา ชาวบ้านบ้านโป่งน้อย

4. นายทองแดง อ่อนโยน ชาวบ้านบ้านโป่งน้อย
5. นายสำราญ โมหา ชาวบ้านบ้านโป่งน้อย
6. นางคำใจ จิตโมหา ชาวบ้านบ้านโป่งน้อย
7. นางคุณ กรพล ชาวบ้านบ้านโป่งน้อย

เริ่มแรกการตั้งป่าชุมชน แม่ฤทธิ์เล่าว่า “ชาวบ้านที่นี่ได้มีการทำพิธีสู่ขวัญป่า โดยประเพณีสู่ขวัญนี้เป็นประเพณีปฏิบัติของชาวอีสานมาเนิ่นนานแล้ว ชาวอีสานเชื่อว่าพิธีสู่ขวัญ คือ พิธีอันศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวอีสานกระทำมานานเพื่อเป็นการส่งเสริมกำลังใจให้มีกำลังใจดี เป็นการเรียกร่องขวัญกำลังใจให้แก่สิ่งที่ถูกกระทำให้มีความสุข ความเจริญ เป็นการกล่าวร้องถึงเทวดาอันศักดิ์สิทธิ์ผีบรรพบุรุษมาปกป้องรักษาผู้ที่ถูกกระทำ เช่น การเกิดอุบัติเหตุ การเจ็บไข้ได้ป่วย พิธีสู่ขวัญนี้ จึงน่าจะนำมาใช้กับป่าของพวกเราที่โดนตัด โดนโค่น โดนทำลายมาเนิ่นนาน เพื่อเป็นกำลังใจให้กับป่า ให้กับชีวิตของสัตว์ที่อาศัยอยู่ในผืนป่า ตลอดจนเป็นกำลังใจให้แก่พวกเราที่นี่ให้มีจิตใจที่เข้มแข็งในการปกป้องผืนป่า ผืนป่าที่บรรพบุรุษเคยดูแล เคยพึ่งพามา”

แม่พันธุ์ แสงวงศ์⁵ ผู้อาวุโสแห่งชุมชนดงชุมคำได้เล่าว่า “ชาวบ้านป่า ดงชุมคำที่นี้ก่อนการจัดตั้งป่าชุมชนแต่ละแห่งให้เป็นรูปธรรมนั้น ผู้เฒ่าผู้แก่ของชุมชนได้ทำพิธีสู่ขวัญป่า เพื่อให้ป่าเป็นที่พึ่งของคนในชุมชน ให้ป่ารีบฟื้นตัวโดยเร็ว นำความอุดมสมบูรณ์พูนสุขมาสู่ชุมชน พร้อมกับ การตั้งสัตย์ว่าจะดูแลรักษาป่าเสมือนด้วยชีวิตเพื่อทดแทนบุญคุณของป่าแห่งนี้ไม่เคยทำลายชุมชนเลย” หลังจากทำพิธีสู่ขวัญป่าเสร็จ ชาวบ้านที่นี่ได้ร่วมกันบริจาคที่ดินทำกินบางส่วน ป่าหัวไร่ปลายนามาจัดตั้งเป็นป่าชุมชน เพราะทุกคนมีความเห็นที่สอดคล้องกันว่า “ถ้าพวกเรามีป่าชุมชนแล้ว พวกเรารักษาอย่างดี พวกเราจะได้ประโยชน์จากป่าแห่งนี้อย่างไม่มีวันหมดชั่วลูกชั่วหลาน แต่ถ้าพวกเราให้ทางราชการรักษา ไม่รู้ว่าพวกเราจะต้องได้อพยพไปอยู่ที่ไหน ไม่รู้ว่าพวกเราจะต้องได้อพยพไปอยู่ที่ไหน ไม่รู้ว่าพวกเราจะไปหาอยู่หากินที่ไหน ดังนั้นพวกเราควรจัดตั้งป่าชุมชนให้ทางราชการหรือสังคมภายนอกได้มองเห็นป่าชุมชนของพวกเรา”

การจัดตั้งป่าชุมชน ได้รับการสนับสนุนจากองค์การพัฒนากองทุนเอกชน (NGOs) และนักวิชาการจาก RDI มหาวิทยาลัยขอนแก่น มาช่วยในด้านกิจกรรม การบริหารจัดการป่าอย่างเป็นระบบ การนำวัฒนธรรมพื้นบ้านเข้ามาใช้ในการจัดการป่าชุมชน และการร่วมเสนอขอคิดเห็นการจัดตั้งกฎระเบียบป่าชุมชนในราวปี พ.ศ. 2536-2540

⁵ ปริญาภรณ์ พรหมดวง, “ความขัดแย้งและความร่วมมือ : วาทกรรมว่าด้วยการจัดการป่าชุมชน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2545).

คณะกรรมการป่าชุมชนของหมู่บ้าน ร่วมกันวางกฎระเบียบป่าชุมชนสร้างกิจกรรมร่วมกัน เช่น กิจกรรมการตัดป่าขายชำวัชรรอบป่าชุมชน การสร้างแนวกันไฟ การสร้างแนวเขตเพื่ออนุรักษ์ป่าดงดิบป่าดิบชื้น กิจกรรมการอนุรักษ์ป่า หรือกิจกรรมการจำลองพื้นที่ป่าด้วยวิธีการปรับใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ หรือการปรับใช้แบบแผนประเพณี และพิธีกรรมท้องถิ่นเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมในชุมชน

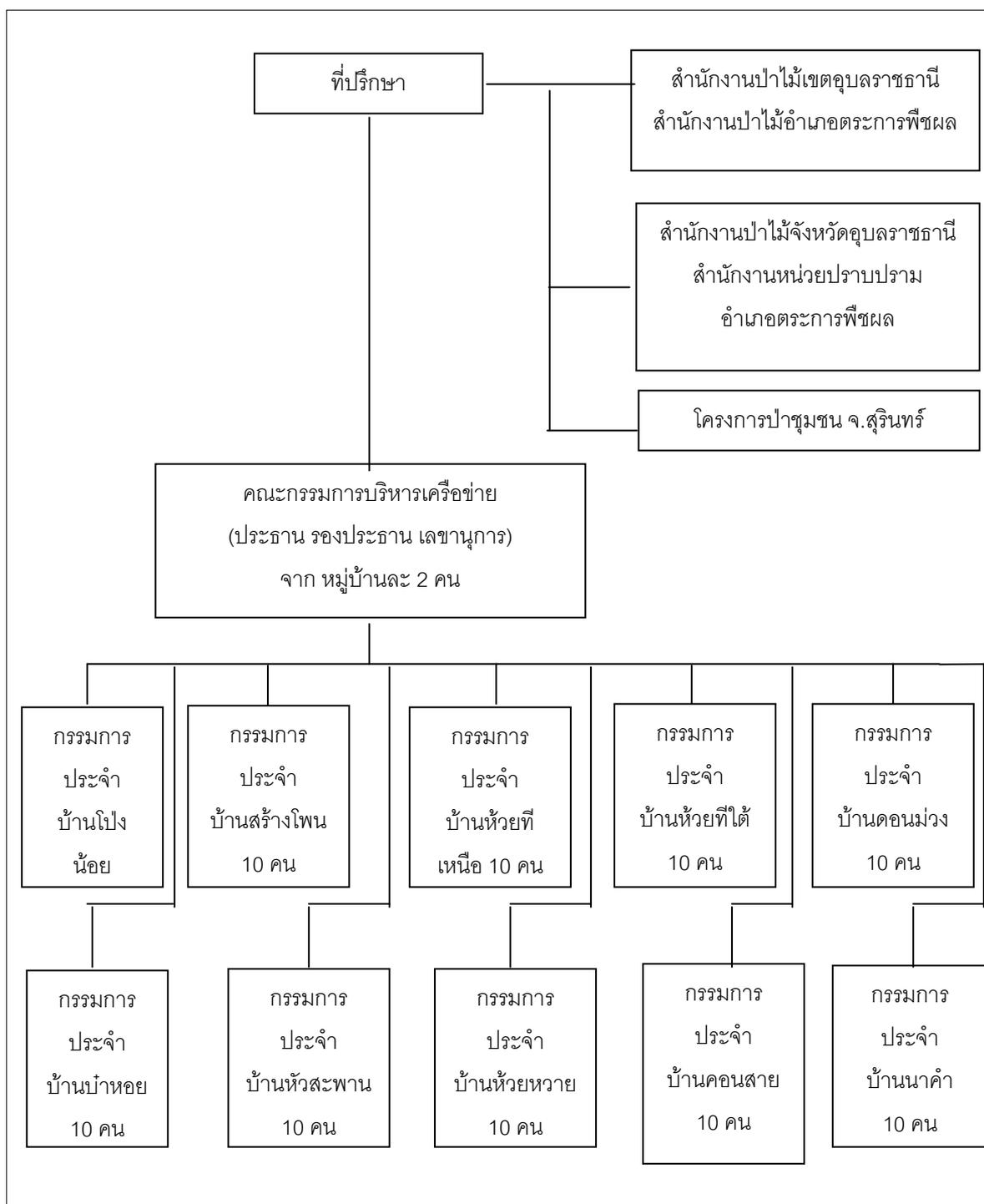
คณะกรรมการป่าชุมชน จะมีหน้าที่เป็นผู้รักษากฎระเบียบของการใช้ประโยชน์จากไม้ ตลอดจนการสอดส่องดูแลป่าชุมชน พร้อมกันนี้คณะกรรมการป่าชุมชนได้ดึงเอาชาวบ้านในป่าชุมชนด้วยกัน มีส่วนร่วมช่วยดูแลรักษาด้วย จากหมู่บ้านเครือข่ายป่าชุมชนทั้ง 10 หมู่บ้าน เช่น การร่วมกันวางกฎระเบียบป่า ตัดป่าขายชำวัชร ทำแนวกันไฟ เป็นต้น โดยป่าชุมชนเพื่อการใช้สอยนี้ถือเป็นป่าที่เป็นแหล่งปัจจัยที่สำคัญของชุมชน เช่น เป็นไม้สร้างบ้าน ซ่อมแซมบ้าน ไม้ฟืน ไม้เผาถ่าน ไม้ทำเครื่องมือเกษตร ซึ่งไม่สามารถหาได้ในป่าหัวไร่ปลายนาของตนเองได้ ป่าชุมชนถือเป็นป่าที่เอื้อคุณประโยชน์ในด้านเป็นแหล่งยาสมุนไพรนานาชนิด ใช้รักษาโรค และอาการเจ็บป่วยต่าง ๆ ทั้งของคนและสัตว์เลี้ยง

แม่ฤทธิ์เล่าว่า “การที่ชุมชนรู้จักใช้ รู้จักรักษา รู้จักฟื้นฟู เป็นอีกชุดความรู้หนึ่งที่ชุมชนเครือข่ายป่าดงชุมคำได้กระทำกันมายาวนาน และมีระบบการจัดการทรัพยากรเพื่อการใช้สอยอย่างยั่งยืน กล่าวคือ ชุมชนใช้รูปแบบการเลือกตัดต้นไม้ว่า ต้นใดเหมาะสมที่จะตัดเพื่อให้ไม้ชนิดอื่น ๆ หรือไม้รุ่นอื่น ๆ ที่เป็นต้นอ่อนอยู่ สามารถเจริญเติบโตขึ้นทดแทนไม้ที่ถูกตัดไปแล้วได้อย่างเหมาะสม แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ก่อนที่ครอบครัวใดจะตัดต้นไม้ใด ๆ ได้ ต้องแจ้งความจำเป็นที่ต้องได้ใช้ไม้ชนิดนั้น ๆ กับกรรมการป่าชุมชนก่อนเสมอ”

คณะกรรมการชุดแรกของป่าชุมชนในแต่ละหมู่บ้านมาจากผู้อาวุโสของชุมชนที่ได้ช่วยกันร่วมมือต่อสู้เพื่อการจัดตั้งป่าชุมชนขึ้นมา หลังจากกรรมการชุดแรกได้ผ่านพ้นวาระไป ชาวบ้านได้เลือกตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนชุดใหม่ขึ้นมา โดยอยู่ในตำแหน่งได้คราวละ 5 ปี ปัจจุบันคณะกรรมการป่าชุมชนทั้ง 10 หมู่บ้าน มีโครงสร้างการบริหารจัดการดังนี้

แผนภูมิที่ 5.1

โครงสร้างการบริหารจัดการป่าชุมชนของขบวนการประชาสังคมป่าชุมชนดงชุมคำใน 10 หมู่บ้าน
(8 หมู่บ้าน ในตำบลคอนสาย และ 2 หมู่บ้านในตำบลถ้ำแซ่)

เครือข่ายป่าชุมชนดงชุมคำทั้ง 10 หมู่บ้าน ได้ดำเนินการกับพื้นที่และจัดการป่าชุมชนของแต่ละหมู่บ้านมีพื้นที่ ดังนี้⁶

1. บ้านโป่งน้อย มีเนื้อที่ป่าชุมชนจำนวน 1020 ไร่
2. บ้านสร้างโพย มีเนื้อที่ป่าชุมชนจำนวน 2 แปลง เนื้อที่รวม 100 ไร่ แยกเป็นป่าชุมชนเพื่อการใช้สอย 20 ไร่ และดอนป่าช้าจำนวน 80 ไร่
3. บ้านดงเจริญ มีเนื้อที่ป่าชุมชน 583 ไร่
4. บ้านห้วยทีได้ มีเนื้อที่ป่าชุมชน 120 ไร่
5. บ้านดอนม่วง มีเนื้อที่ป่าชุมชน 550 ไร่
6. บ้านป่าหอย มีเนื้อที่ป่าชุมชนเฉลิมพระเกียรติ 500 ไร่
7. บ้านหัวสะพาน มีเนื้อที่ป่าชุมชน 27 ไร่
8. บ้านห้วยหวาย มีเนื้อที่ป่าชุมชน 65 ไร่
9. บ้านคอนสาย มีเนื้อที่ป่าชุมชน 47 ไร่
10. บ้านนาคำ มีเนื้อที่ป่าชุมชน 120 ไร่
11. บ้านหนองแฝก มีเนื้อที่ป่าชุมชน 47 ไร่
12. บ้านศรีสมบุญ มีเนื้อที่ป่าชุมชน 300 ไร่ อ.กุดข้าวปุ้น
13. บ้านหนองบัว มีเนื้อที่ป่าชุมชน 100 ไร่

(บ้านหนองแฝก บ้านศรีสมบุญ บ้านหนองบัว เป็น 3 หมู่บ้าน ที่มาร่วมในเครือข่ายในช่วงหลัง)

รวมเนื้อที่ป่าชุมชนที่องค์กรชาวบ้านจัดเป็นป่าชุมชน มีเนื้อที่ป่าชุมชนทั้งสิ้น 3,579 ไร่ ในพื้นที่ป่าชุมชนกฎระเบียบ คือ กฎระเบียบ หรือแม้แต่ป่าหัวไร่ปลายนา หากเจ้าของป่าหัวไร่ปลายนาคนใด อยากจะตัดไม้ต้องไปขออนุญาตจากคณะกรรมการป่าชุมชนประจำหมู่บ้าน และขออนุญาตจากชาวบ้านทั้งหลายด้วย จึงจะสามารถตัดไม้ได้

ในปัจจุบันชาวบ้านป่าดงชุมคำ ได้มีการตั้งกฎระเบียบป่าหัวไร่ปลายนาไว้ หากผู้ใดเข้าไปรุกกล้าเขตครอบครองป่าหัวไร่ปลายนาของผู้อื่นมีโทษ คือ

⁶คน-กับ-ป่า พึ่งพาและผูกพัน การจัดการป่าชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี, (อุบลราชธานี: เครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดอุบลราชธานี สนับสนุนโดยกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF), 2545), น. 25.

1. ไม้ที่ทำถ่าน และไม้อื่น ๆ ถ้าหากพบเห็นปรับตันละ 300 บาท (ไม้ที่ทำถ่านจะเป็นไม้ประเภทไม้พุ่มเตี้ย เช่น ไม้เหมีอดแอ่ ไม้กันเกรา)
2. ไม้แปรรูปขนาด 4X4 นิ้วขึ้นไปปรับตันละ 3,000 บาท ไม้ค่าปรับต่างกันมาก
3. ไม้แปรรูปขนาด 4X2 นิ้วขึ้นไปปรับตันละ 300 บาท

มีหมายเหตุข้างล่างว่า ถ้าหากผู้ใดพบเห็นการกระทำดังกล่าว แล้วมาแจ้งต่อคณะกรรมการรักษาป่า จะมีรางวัลให้ตันละ 100 บาท

กฎเกณฑ์ชุมชนในการจัดการป่าชุมชน เนื่องจากป่าชุมชนดงชุมคำ เป็นลักษณะพื้นที่ป่าที่ไม่ได้รวมเป็นผืนเดียวกัน มีการแยกป่าชุมชนแต่ละหมู่บ้านที่แต่ละหมู่บ้านมีคณะกรรมการป่าชุมชนประจำหมู่บ้านในแต่ละหมู่บ้านเป็นผู้ดูแลรักษา การกำหนดกฎเกณฑ์กติกา กฎระเบียบป่าชุมชน จึงเป็นกฎเกณฑ์ที่ชาวบ้าน 10 หมู่บ้าน ใช้ร่วมกันเพื่อความยั่งยืนอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังนี้⁷

1. ระเบียบนี้เรียกว่า “ระเบียบการรักษาป่าชุมชนใน 10 หมู่บ้าน”
2. ระเบียบนี้ใช้ได้ตั้งแต่เริ่มกำหนดขึ้นเป็นต้นไป
3. ให้มีกรรมการรักษาป่าจำนวน 7-11 คนของแต่ละหมู่บ้าน
4. คณะกรรมการป่าชุมชน ให้ดำรงตำแหน่งคราวละ 5 ปี และการสิ้นสภาพ คือ การลาออก
5. ให้ประธานคณะกรรมการเป็นผู้ออกหนังสือประชุม และในการประชุมถ้าประธานไม่อยู่ให้คณะกรรมการเลือกกรรมการคนใดคนหนึ่งเป็นประธานที่ประชุม ให้ถือเสียงส่วนมากเป็นเกณฑ์ตัดสินในการพิจารณา ถ้ามีคะแนนเท่ากัน ให้ประธานในที่ประชุมออกเสียงได้อีกหนึ่งครั้ง
6. การนำไม้จากป่าชุมชนมาใช้ต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการเกินครึ่งหนึ่ง
7. ถ้ามีการตัดไม้ทำลายป่าในเขตป่าชุมชน ให้กรรมการรักษาป่าชุมชนเรียกปรับตั้งแต่ 50-5,000 บาท
8. ถ้ามีการสำรวจตัดไม้ทำลายป่าในเขตป่าชุมชน ไม้ที่มีเส้นผ่าศูนย์กลางตั้งแต่ 20-25 เซนติเมตร ให้กรรมการเรียกปรับตันละ 500-5,000 บาท ถ้าตัดต้นไม้ที่มีเส้นผ่าศูนย์กลางตั้งแต่ 26 เซนติเมตร ขึ้นไปให้เรียกปรับตั้งแต่ 1,000-5,000 บาท

⁷ เรื่องเดียวกัน.

9. การอนุญาตให้นำไม้จากป่าชุมชนมาใช้ ต้นไม้ที่มีเส้นผ่าศูนย์กลางตั้งแต่ 20-25 เซนติเมตร อนุญาตให้ได้ครั้งละไม่เกิน 3 ต้น
10. การอนุญาตให้นำไม้จากป่าชุมชนมาใช้ ต้นไม้ที่มีเส้นผ่าศูนย์กลางตั้งแต่ 26 เซนติเมตรขึ้นไป อนุญาตให้ตัดได้ครั้งละไม่เกิน 1 ต้น และมีคะแนนเสียงของคณะกรรมการเป็นเอกฉันท์
11. การนำไม้จากป่าชุมชนมาใช้ประโยชน์ อนุญาตให้ใช้ได้เฉพาะชุมชนนั้น ๆ
12. ให้คณะกรรมการรักษาป่าชุมชน 10 หมู่บ้าน เป็นผู้รักษาการตามระเบียบนี้ ประกาศวันที่ 5 กันยายน พ.ศ.2538

นอกจากนี้ ในหมู่บ้าน แต่ละหมู่บ้านยังมีกฎระเบียบของป่าชุมชนประจำหมู่บ้านของตน ซึ่งสามารถสรุปรวมความได้ดังนี้

1. ห้ามบุกรุกแผ้วถางป่าชุมชน
2. ห้ามตัดไม้ทำลายป่าชุมชน
3. ห้ามจุดป่า เผาป่าชุมชน
4. ห้ามจับสัตว์ป่าในเขตป่าชุมชน
5. หากผู้ใดฝ่าฝืนให้ดำเนินการ คือ
 - การบุกรุกแผ้วถาง มีโทษปรับตั้งแต่ 10,000-30,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ⁸
 - การลักลอบตัดไม้ ให้มีโทษปรับตามขนาดของไม้ ตั้งแต่ 3,000-30,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ
 - จุดไฟเผาป่าชุมชนมีโทษปรับตั้งแต่ 10,000-50,000 บาท
 - จับสัตว์ในป่าชุมชนมีโทษปรับตั้งแต่ 1,000-5,000 บาท
6. หากใครพบเห็นการกระทำผิด ให้แจ้งต่อคณะกรรมการจะได้รางวัลตามสมควร สำหรับกิจกรรมการจัดการดำเนินงานหมู่บ้านคณะกรรมการป่าชุมชนดงชุมคำได้แบ่งออกเป็นด้านต่าง ๆ ดังนี้

⁸ กรณีทั้งปรับทั้งจำ คือ คณะกรรมการป่าชุมชน ส่งชาวบ้านผู้ฝ่าฝืนให้เจ้าหน้าที่ตำรวจดำเนินการตามกฎหมาย

1. งานพัฒนาผู้นำ โดยการจัดฝึกอบรมผู้นำชุมชนและเยาวชนในชุมชน โดยเน้นการให้ความสำคัญในประเด็นบทบาทหญิงชายในการจัดการทรัพยากรป่าตลอดจนสิ่งแวดล้อม
2. งานส่งเสริมและสนับสนุนให้ชาวบ้านมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
3. งานฟื้นฟูป่าและจัดระบบป่าชุมชน เช่น กิจกรรมปลูกป่า จัดทำหลักแนวเขตป่า จัดทำป้ายแนวเขตป่า ป้ายคำขวัญรอบบริเวณป่า ทำแนวกันไฟ จัดเวรยามตรวจดูแลรักษาป่า กิจกรรมสำรวจความเจริญเติบโตของต้นไม้ พันธุ์ไม้ ทำแผนที่จำลองพื้นที่ป่า ตั้งกฎระเบียบป่า การเลี้ยงผี ปู่ตา และการจำแนกเขตป่า เป็นต้น
4. งานสนับสนุนแนวอาชีพทางเลือกที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมแก่ชาวบ้าน เช่น กลุ่มหมอยาพื้นบ้าน กลุ่มนวดแผนโบราณ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ กลุ่มหมอลำพื้นบ้าน เป็นต้น
5. งานรณรงค์และระดมทุนโดยการเผยแพร่ทางวารสาร สื่อมวลชน เป็นแหล่งศึกษาดูงานและเรียนรู้เรื่องการจัดการป่าชุมชนรวมทั้งการจัดทำโครงการป่าอนุรักษ์ ป่าดอนปู่ตา เพื่อให้เยาวชน คนภายนอกได้มีส่วนร่วมฟื้นฟูป่าอนุรักษ์ เช่น การจัดค่ายเยาวชนรักษ์ป่า
6. การประชุม/เสวนา การพัฒนา และชาวบ้านแลกเปลี่ยนปัญหา ช่วยกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในระดับชุมชน
7. ประสานงานกับรัฐและชุมชนอื่นเพื่อให้เกิดความร่วมมือเกิดความเข้มแข็ง ในการจัดการทรัพยากรป่า

ชาวบ้านบอกว่าหลังจากที่ป่าดงชุมค่าได้จัดตั้งในรูปแบบของป่าชุมชนแล้ว พร้อมกับมีกฎระเบียบ กติกาในการใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกัน ทำให้สามารถลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับชุมชนลงไปมากทีเดียว เพราะการสร้างระเบียบ กฎ กติกาของป่าชุมชน เป็นการสร้างโดยชาวบ้านในชุมชนมีส่วนร่วม มีความเห็นพ้องต้องกัน ทุกคนจึงเคร่งครัดกับการปฏิบัติตามกฎป่าชุมชนด้วยความสมัครใจและเต็มใจ

คณะกรรมการป่าชุมชนมีการพบปะกันบ่อยครั้ง มีการวางแผนประชุมร่วมกันเดือนละ 1 ครั้ง เพื่อวางแผนการทำงาน เช่น จะให้กรรมการแต่ละหมู่บ้าน คัดเลือกคนที่เข้าร่วมโครงการว่ามีป่าหัวไร่ปลายนา เท่าไหร่ ก็ไร่ เพื่อสำรวจดูความต้องการของชาวบ้านว่าอยากปลูก พันธุ์ไม้

อะไรเพื่อเป็นการเสริมป่า คณะกรรมการจะส่งพันธุ์ไม้ให้ช่วยกันปลูกตามที่ขอ โดยให้พันธุ์ไม้ที่เป็น การปลูกเพื่อใช้สอย เช่น สำหรับแกงซี่เหล็กในฤดูแล้ง การเลือกพันธุ์ไม้ จึงไม่ใช่เพื่อตัดไปขาย แต่เพื่อเป็นอาหาร อาศัยกินได้ ไม่ให้ตัดไปขาย

5.5 สภาพแวดล้อมภายในชุมชน (environment)

5.5.1 สภาพชุมชนทางสังคมวัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติ

วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชน ผูกพันอย่างใกล้ชิดกับป่าดงชุมชนป่า เปรียบเสมือนชีวิตและจิตวิญญาณ เห็นได้จากวิถีการแบ่งป่า เพื่อประโยชน์ต่อการดูแลป่าที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมา ด้วยคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยของป่าแต่ละป่าที่แตกต่างกันออกไป ดังนี้⁹

ป่าดอนเจ้าปู่ หรือป่าดอนปู่ตา ถือเป็นป่าศักดิ์สิทธิ์ในความเชื่อของชุมชน เป็นป่าที่ชุมชนอนุรักษ์ ส่วนมากจะตั้งอยู่ทางทิศเหนือหรือทิศตะวันออกของหมู่บ้าน ชาวบ้านเชื่อว่า ป่าศักดิ์สิทธิ์มีเจ้าปู่อารักษ์อยู่ เจ้าปู่ในป่าจะช่วยปกป้องรักษาคนในหมู่บ้าน ตลอดจนสัตว์เลื้อยคลาน สัตว์ปีก สัตว์เลื้อยคลาน มีคำสอนที่ได้รับการถ่ายทอดต่อ ๆ กันมาว่า ห้ามแตะต้องป่าแห่งนี้ ห้ามทำนาปลูกบ้าน ตัดไม้ในป่าแห่งนี้เป็นอันขาด ถ้าหากว่าผู้ใดฝ่าฝืนจะได้รับความสะดวกแต่ครั้นครวญตามิตร หากความสุขไม่ได้ หากจะไปหาอาหาร เช่น เก็บเห็ด หาพืชสมุนไพร ต้องขออนุญาตเจ้าปู่ก่อนจึงจะหาได้ แต่โดยส่วนมากแล้ว ชาวบ้านจะไม่กล้าไปรบกวนป่าดอนเจ้าปู่เป็นอันขาด ยกเว้นแต่ว่ามีความจำเป็นจริง ๆ จะขออนุญาตเจ้าปู่ก่อน

เมื่อถึงหน้าเทศกาล งานบุญประเพณีต่าง ๆ เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟ เดือนหก (เดือนพฤษภาคม) อันถือได้ว่าเป็นช่วงแห่งฤดูฝนฤดูแห่งการทำไร่ไถนา ก่อนที่ชาวบ้านจะลงทำไร่ไถนา ชาวบ้านจะต้องประกอบพิธีเลี้ยงปู่ตาเพื่อบอกกล่าว ขอความอุดมสมบูรณ์ในฤดูกาลทำไร่ทำนา ซึ่งชาวบ้านเรียกว่าไป “คอบช่วยหรือเส่งข้าว” คอบช่วย คือ การเอาดอกไม้ธูปเทียนอย่างละ 1 คู่ ไปป่าไปบนบาน เพื่อให้พี่น้องอยู่ดีมีเฮง มีความสุขให้พ่อปู่รักษา ส่วนการเส่งข้าว คือการเอาข้าวไปเส่งก่อนที่จะมีการเกี่ยวข้าว หมายความว่า ชาวบ้านถือว่าข้าวใหม่ที่เกี่ยวมาก่อนที่จะกิน ชาวบ้านต้องนำไปให้เจ้าปู่ได้กินก่อนชาวบ้านถึงจะกินได้เพื่อความเจริญเป็นสิริมงคล ความสมบูรณ์พูนสุขให้แก่ครอบครัวและชุมชน อีกทั้งเพื่อพืชผลข้าวในปีหน้าจะได้เพิ่มพูนขึ้น ได้ข้าวเต็ม

⁹ ปริญญาภรณ์ พรหมดวง, เชียงอรอด 3.

เม็ดเต็มหน่วยมากกว่าปีนี้ แม้แต่ถึงเวลาประเพณีบุญข้าวสาก (ข้าวสาก คือ การนำข้าวเหนียว เปลือกมาคั่วใส่กระทะให้เปลือกกะเทาะออก แล้วนำมาทำข้าวกระยาสารท ใส่น้ำตาล กะทิ มะพร้าว ถั่วลิสงคั่วลงไป) ชาวบ้านจะเอาข้าวสากไปกราบ อาหารต้องให้ครบ ครบในที่นี้ หมายถึง อาหารที่เราทำถวายพระมี 5 อย่าง ต้องถวายเจ้าปู่ทั้ง 5 อย่าง ที่ขาดไม่ได้คือต้องมีเหล้า (ภูมิปัญญาที่ชาวบ้านทำเอง) “เหล้าไหโก่ตัว” ถ้าถวายไม่ครบ อาจเกิดการเจ็บป่วยได้ หรือปากบิด ปากเบี้ยวไปก็มี ซึ่งถือเป็นประเพณีที่เคยปฏิบัติมาตั้งแต่โบราณแล้ว เพราะฉะนั้น ชุมชนต้อง ปฏิบัติตามครรลองประเพณีดั้งเดิมที่บรรพบุรุษเคยพาทำมา

สำหรับผู้ที่ เป็นสื่อกลางระหว่างชาวบ้านและเจ้าปู่ ชุมชนของแม่ฤทธิเรียกว่า “เจ้ากวน บ้าน หรือแม่จ๋า” ที่มาของจ๋า แม่ฤทธิเล่าว่าเป็นการเอาข้าวเหนียวสุกไปจุ่มตามร่างกายของคนป่วยตั้งแต่ศีรษะจรดเท้าให้หายป่วยหายไข้ พร้อมกับมีคำกล่าวถึงเจ้าปู่ว่า “ดีมือเข้าไม่ถือ ดีมือฮือ ไม่นับ ต้องให้หายมือนี้จึงจะเชื่อถือหรือเคารพเจ้าปู่” บุคคลที่จะพิจารณามาเป็นแม่จ๋าของชุมชน นั้นชุมชนจะคัดเลือกจากบุคคลในชุมชนที่มีความประพฤติดี นำเลื่อมใส ยกย่อง เป็นบุคคลที่ ชุมชนมีความเคารพ ศรัทธา เชื่อถือ ไว้วางใจ ประพฤติปฏิบัติดี ถือศีลถือธรรมอย่างไม่ขาดตก บกพร่อง แม่จ๋า ขณะประกอบพิธีกรรมจะแต่งตัวแบบธรรมดาอาจสวมเสื้อสีขาว นุ่งโจง หรือ กางเกงได้ แต่ที่เห็นขาดไม่ได้ คือจะมีผ้าขาวม้าพาดบ่าด้วยเสมอ

การใช้ประโยชน์ของชุมชนกับป่าดอนเจ้าปู่ ชุมชนจะใช้เป็นสถานที่ในการประกอบ พิธีกรรมเป็นหลัก ถือเป็นสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ เป็นป่าของผีบรรพบุรุษ ฉะนั้นชุมชนต้องให้ความ เคารพยำเกรง ในทุกพิธีกรรมที่จัดกระทำในชุมชน จะต้องมีการเซ่นไหว้บูชา ไปป่าไปบน และต้อง ดูแลป่าดอนเจ้าปู่ให้มีความสมบูรณ์ เพื่อความอุดมสมบูรณ์พูนสุขนั้น จะได้กลับมาสู่ชุมชนของ กลุ่มตน นอกจากนี้ป่าดอนเจ้าปู่สามารถให้ประโยชน์ในด้านการเลี้ยงสัตว์ การหาเก็บเห็ด ผัก แมลง พืชสมุนไพรได้ หรือแม้แต่การพักผ่อนหย่อนใจชาวบ้านสามารถมาพักผ่อนได้ โดยคนใน ชุมชนต้องขออนุญาตเจ้าปู่โดยผ่านทางเจ้ากวนบ้าน หรือ แม่จ๋าของชุมชนนั่นเอง เพราะชาวบ้าน เชื่อว่า แม่จ๋า เป็นตัวแทนของปู่ตา ดังนั้นการที่จะทำกิจกรรมใด พิธีกรรมใด ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับปู่ตาควรต้องผ่านแม่จ๋า

ดอนป่าช้า หรือป่าช้าที่ชาวบ้านเรียก ชาวบ้านมีไว้เพื่อประกอบพิธีกรรมการเผาศพ ผัง ศพเป็นป่าที่ถูกกำหนดขึ้นมาโดยเฉพาะและห้ามใช้ประโยชน์อย่างอื่น โดยส่วนมากแล้วบรรพบุรุษ จะคัดเลือกป่าที่อยู่ทางทิศตะวันตกของชุมชนเป็นป่าช้า การคัดเลือกป่าช้านั้น ที่ดินมักจะเป็นที่ โคนที่ดิน ซึ่งไม่เหมาะสมต่อการทำการเกษตรทั้งปวง ต้นไม้ทุกต้นที่อยู่ในป่าช้าถือว่าเป็นของคน ที่ตายไปแล้ว ดังนั้นชาวบ้านจะไม่ตัดไม้มาสร้างบ้านเรือนเป็นอันขาด เพราะถ้าฝ่าฝืนแล้วชาวบ้าน

เชื่อว่า จะนำพาความเดือดร้อน ความเจ็บป่วยมาให้แก่ครอบครัวของผู้ฝืนนั้น นอกจากนี้ชุมชนยังนำกฎระเบียบของป่าชุมชนมากำหนดเป็นบรรทัดฐานเดียวกันระหว่างป่าช้ำกับป่าชุมชนอีกด้วย

ป่าหัวไร่ปลายนา, ปาดอนนาหรือปาดอนหัวนา ชาวบ้านถือว่าเป็นป่าชุมชนส่วนบุคคล ป่าหัวไร่ปลายนาเป็นป่าที่อยู่ติดกับที่นาของชาวบ้านแต่ละคน โดยเป็นป่าที่ชาวบ้านได้รักษาร่วมกัน เป็นป่ากรรมสิทธิ์ของบุคคล แต่ป่าหัวไร่ปลายนา ของชาวบ้านนี้ไม่ได้ออก สปก. จะเป็นป่าในลักษณะกึ่งชาวบ้านกึ่งรัฐ ใคร ๆ จะมาขโมยไม้ในป่า ไม่ได้ แม้ฤทธิเล่าว่า พอถึงเวลาหน้านา (ประมาณเดือนพฤษภาคม) ถ้าลงนาแล้วเราไม่มีกับข้าวเราได้อาศัยป่าหัวไร่ปลายนาของเราเป็นแหล่งเป็นแหล่งอาหาร เป็นแหล่งใช้เลี้ยงสัตว์ หรือเป็นแหล่งวัตถุดิบทำเครื่องมือการเกษตร แยกควาย ลืมขวาน เราใช้ไม้เหมือดแ่ ไม้กลางทำ ไม้เหล่านี้มีคุณสมบัติพิเศษ คือ มีความทน มีความเหนียว และมีความยืดหยุ่นได้ดี ดังนั้น ป่าหัวไร่ปลายนานี้จึงถือได้ว่าเป็นป่าที่เอื้อคุณประโยชน์ต่อเจ้าของนาเป็นอย่างมาก เพราะเมื่อเวลารีบเร่งจะทำให้ไม่ต้องเสียเวลาเดินทางไปไกลถึงป่าใหญ่ เพียงเดินเข้าไปป่าหัวไร่ปลายนาได้ใช้แล้ว เพราะมีไม้ มีเห็ด มีหน่อไม้ มีกะปอม ที่หาได้ในป่านี้

ป่าชุมชนส่วนบุคคลหรือป่าหัวไร่ปลายนานี้ ชาวบ้านแต่ละครอบครัวจะมีที่ดินซึ่ง มีพืชพันธุ์หนาแน่นไว้ไม่ต่ำกว่าครอบครัวละ 10 ไร่ หรือบางครอบครัวมีจำนวนถึง 100 ไร่ แต่สำหรับบางครอบครัว ปัจจุบัน เหลืออยู่เพียง 3-4 ไร่ เพราะเป็นครอบครัวของรุ่นหลานที่ต้องแบ่งที่ดินให้ลูกให้หลานมาเรื่อย ๆ ตามประเพณีที่ที่ดินถือว่าเป็นมรดกตกทอด ถ้าครอบครัวใดมีลูก 10 คนแล้วแบ่งให้ทั้ง 10 คน ดังนั้น หากพ่อแม่มีที่ดิน 20 ไร่ แบ่งให้ลูก 10 คน ลูกจะได้ที่ดินทำกินเพียงคนละ 2 ไร่ เป็นต้น

ตารางที่ 5.1

แสดงข้อมูลจำนวนพื้นที่ป่าชุมชนในหมู่บ้านเครือข่ายป่าชุมชน 10 แห่ง

ลำดับ	ป่าชุมชน	จำนวนพื้นที่ (ไร่)
1	บ้านโป่งน้อย - ปาดอนปูด - ป่าช้ำ	4 ไร่ 350 ไร่ (รวมพื้นที่ของ โรงเรียนโป่งน้อยด้วย)
2	บ้านสร้างโพน - ปาดอนปูด - ป่าช้ำ	ปาดอนปูดและป่าช้ำอยู่บริเวณพื้นที่เดียวกัน รวมพื้นที่ทั้งหมด 100 ไร่

ตารางที่ 5.1 (ต่อ)

ลำดับ	ป่าชุมชน	จำนวนพื้นที่ (ไร่)
3	บ้านห้วยหวาย - ปาดอนปู่ตา - ป่าช้า	- 60 ไร่
4	บ้านหัวสะพาน - ปาดอนปู่ตา - ป่าช้า	ปาดอนปู่ตาและป่าช้าอยู่บริเวณพื้นที่เดียวกัน รวมพื้นที่ 15 ไร่
5	บ้านนาคำ - ปาดอนปู่ตา - ป่าช้า	1 งาน 12 ไร่
6	บ้านคอนสาย - ปาดอนปู่ตา - ป่าช้า	ปาดอนปู่ตาและป่าช้าอยู่บริเวณพื้นที่เดียวกัน รวมพื้นที่ 10 ไร่
7	บ้านห้วยทีเหนือ - ปาดอนปู่ตา - ป่าช้า	6 ไร่ 4 ไร่
8	บ้านดอนม่วง - ปาดอนปู่ตา - ป่าช้า	5 ไร่ 5 ไร่
9	บ้านบ่าหอย - ปาดอนปู่ตา - ป่าช้า	- 10 ไร่
10	บ้านห้วยทีใต้ - ปาดอนปู่ตา - ป่าช้า	1 ไร่ 4 ไร่

ที่มา: ข้อมูลที่เก็บได้จาก นางฤทธิ คำประกอบ

ป่าดงชุมค่า มีคุณค่าเป็นแหล่งปัจจัย 4 หล่อเลี้ยงชีวิตของคนในชุมชน ป่ายังเป็นที่
 แฝงไว้ด้วยอำนาจศักดิ์สิทธิ์ วิทยุญาณของผีบรรพบุรุษ ชุมชนดงชุมค่าจึงได้มีการวางแผนจัดการป่า
 เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน มีการอนุรักษ์ป่าไว้ในรูปแบบที่หลากหลาย โดยคนใน
 ชุมชนได้ร่วมกันสร้างกฎ ระเบียบ กติกา วางแผน จัดกระบวนการ ข้อตกลงร่วมกัน และจัดสรร
 หน้าที่เลือกคณะกรรมการป่าให้เป็นผู้ดูแลป่าอย่างชัดเจน เป็นเสมือนกฎเกณฑ์ทางสังคมชุดหนึ่ง
 ที่แฝงจารีตประเพณีดั้งเดิมไว้ด้วย ให้เป็นกลอุบายที่แยบยลในการป้องกันไม่ให้คนในชุมชนทำลาย
 ป่าจนหมดสิ้น และในทางกลับกันชุมชนได้ช่วยกันดูแลรักษาป่าที่บรรพบุรุษ ของชุมชนได้ดูแล
 รักษาไว้ให้ตน และกลุ่มพวกตน ต้องสืบทอดเจตนารมณ์ วิธีการดำเนินชีวิตที่พึ่งพิงอยู่กับป่า

การหาอยู่หากินในป่าของคนในชุมชนมีอย่างหลากหลาย เริ่มตั้งแต่ในช่วงต้นปี
 ประมาณเดือนมกราคม กุมภาพันธ์ ชาวบ้านจะเข้าไปเก็บขี้ตัก, ขี้ยาง (ยางไม้กึ่ง สำหรับนำมาใช้
 เป็นเชื้อเพลิงในครัวเรือน) หาน้อยเตื่อ ซึ่งมีมากในป่าดงชุมค่า เก็บหวายมาแกงเป็นอาหารหรือ
 นำมาทอเสื่อหวายไว้ใช้ ชาวบ้านสามารถเก็บหาพืช อาหารหลากหลายชนิด เป็นวัฏจักรอาหาร
 หมุนเวียนไปทุกเดือนตามฤดูกาล ด้วยความหลากหลายของพันธุ์พืชที่มีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นผักป่า
 เช่น ผักหวาน ผักกูด ผักตั่ว ผักกระโดน ผักเม็ก ดอกกระเจียว ผักหนามหรือชาป่าและแมงที่เป็น
 อาหาร เช่น แมงจิ้งจก น้ำผึ้งเดือนห้า แมงแคง จักจั่น ถ้าปีไหนฝนตกดี อาหารป่าจะมากเป็นพิเศษ
 ผลไม้ป่าหลากหลาย เช่น หมากแวง หมากผีผ่วน หมากเค็ง หมากค้ายข้าว หมากหวดข่า มะไฟป่า
 หมากพอก หมากยาง มะขามป้อม อาหารป่าที่มีให้ชุมชนดงชุมค่าได้เก็บกินตลอดปี

ป่าดงชุมค่า ยังอุดมสมบูรณ์ด้วยสมุนไพร ชาวบ้านป่าดงชุมค่า ได้อาศัยพืชสมุนไพร
 จากป่ามาเป็นเวลานานแล้ว โดยชาวบ้านรู้จักสรรพคุณของตัวยาจากปู่ย่าตายายที่สั่งสอนสืบทอด
 กันมา ในปัจจุบัน ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน ได้รวมตัวกันตั้งกลุ่มหมอยาพื้นบ้าน ตั้งเรือนสมุนไพร นำพืช
 สมุนไพรท้องถิ่นมาขยายพันธุ์ไว้ใช้เพื่อศึกษา โดยมีจุดประสงค์เพื่อสืบทอด ภูมิปัญญาด้าน
 สมุนไพร ให้แก่คนรุ่นหลัง อีกทั้งต้องการรณรงค์ให้คนยุคปัจจุบันเห็นความสำคัญของพืชสมุนไพร
 พืชสมุนไพรในไทยที่มีอยู่มากมายหลายชนิด

ตารางที่ 5.2
 วัฏจักรฤดูกาลอาหาร

เดือน	ประเภทของอาหาร
มกราคม	ผักหวาน ผักหนาม ผักกูด ย่านาง ผักเม็ก ผักเม็ก ผักกระโดน ผักต้ว ดอกกระเจียว ฆ่าป่า หอยเตี๋ย หน่อไม้ ผักก้านจอง หอย ปู กบ เขียด กุ้ง ส้มออบอบ
กุมภาพันธ์	ผักต้ว ผักหวาน กระโดน อีรอก ส้มโอง ผักหนอก ผักหนาม ผักก้าน จอง ส้มออบอบ หอยเตี๋ย ผักกูด ผักสังข์ ผักเม็ก หอย ปู ปลา กบ เขียด กุ้ง จักจั่น กูดจี่ ตักแตน ผักบุง
มีนาคม	ไข่มดแดง ผักเหมือนคน เห็ด สะเดา เม็ก เหมียด แมงจิญูน น้ำผึ้ง หวดฆ่า มะไฟป่า หมากแงว หมากยาง หมากลำดวน หมากพอก หมากคายข้าว หมากผีผ่วน หมากเค็ง หมากก่อ หมากตีนตั้งพุ่ม ผักสังข์ ต้ว แมงจิญูน กูดจี่ แมงแดง ตักแตน ดอกกระเจียว ส้มออบอบ ผักบุง
เมษายน	ดอกกระเจียว ผักหนาม โหบเหบ น้ำผึ้ง แมงจิญูน หมากแงว หมากยาง ลิ่นแลน หมากลำดวน หมากคายข้าว หมากผีผ่วน หมากเค็ง หมากก่อหวย ไข่มดแดง เห็ด ผักเหมือนคน ผักต้ว กะปอม จักจั่น ตักแตน แมงแดง อีลอก กระเจียว ส้มออบอบ ผักบุง
พฤษภาคม	หวย ไข่มดแดง ผักเม็ก ผักสะเดา ผักกระโดน ผักต้ว เห็ดบด เห็ดเผา เห็ดซอนขาว เห็ดละโงก เห็ดปลวก เห็ดโคน เห็ดซอน เห็ดก่อ เห็ดดิน เห็ดถ่าน เห็ดไก่อ้อย เห็ดผึ้งตีนเต่า เห็ดผึ้งขานกยูง เห็ดผึ้งช่าวก่า เห็ดผึ้งทาม เห็ดน้ำหมาก เห็ดผึ้งแย้ เห็ดผึ้งชาติ กระเจียว ผักหนาม ผักหวาน ว่านตูปหมูป จักจั่น จิงหรีด แมงแดง ส้มออบอบ หน่อไม้ ผักบุง ผักแวน
มิถุนายน	เห็ดผึ้งฝ่าย ผักต้ว เห็ดโคร เห็ดน้ำหมาก เห็ดปลวก เห็ดก่อ เห็ดถ่าน เห็ดโคน เห็ดปลวก เห็ดผึ้งแย้ เห็ดละโงก เห็ดผึ้งทาม เห็ดผึ้งชาติ ผักอีฮีน หน่อไม้ ว่านตูปหมูป ฆ่าป่า กระแยง โหบ โหบเหบ แมงจิญูน กบ หอย เขียด ปู ลูกอ๊อด แมงดา แมงแดง
กรกฎาคม	เห็ดซอน เห็ดบด เห็ดซอนขาว เห็ดผึ้ง เห็ดน้ำหมาก เห็ดผึ้งแย้ ส้มออบอบ เห็ดผึ้งทาม กระแยง อีฮีน โหบเหบ ก้านจอง ลิ่นแลน หน่อไม้ ลูกอ๊อด ปลา กบ เขียด หอย ปู กุ้ง แมงละงั้ม แมงดา สหราย มะไฟป่า หมากแงว ผักบุง

ตารางที่ 5.2 (ต่อ)

เดือน	ประเภทของอาหาร
สิงหาคม	มันแขง กระจง โหบเหบ ก้านจอง ตูบหมือบ ผักแวง่น สะเดา กระจโดน ข้าป่า สั้งขี้ ตั่ว ผักกูด ส้ม ออบแอบ ลิ่นแลน หน่อไม้ กบ หอย ปู ปลา กุ้ง
กันยายน	มันแขง กระจง ตูบหมือบ โหบเหบ ก้านจอง สะเดา กระจโดน ข้าป่า ตั่ว ส้มออบแอบ ผักกูด แวง่น หน่อไม้ แมงคับ แมงคาง ผักบั้ง
ตุลาคม	เหมือดคน เม็ก กระจง โหบเหบ อล่าง ก้านจอง แวง่น กระจโดน ข้าป่า ส้มออบแอบ สะเดา หน่อไม้ ผักตั่ว ผักกูด จิโปม จิซอน
พฤศจิกายน	กระจโดน เม็ก กระจง ก้านจอง อล่าง โหบเหบ ข้าป่า ลิ่นแลน แวง่น ส้มออบแอบ สะเดา หน่อไม้ ผักตั่ว ผักกูด จิโปม จิซอน หมากคายข้าว ผีผวน
ธันวาคม	เม็ก สะเดา กระจโดน อล่าง ก้านจอง เหมือดคน ข้าป่า หน่อไม้ ผักตั่ว นก ไก่ป่า กระจแต ปลา กุ้ง หอย จิโปม จิซอน

ที่มา : ข้อมูลที่เก็บได้จาก นางฤทธิ คำประกอบ

กล่าวโดยสรุป ภูมินิเวศน์ป่าดงชุมคำ เป็นระบบนิเวศน์ป่าที่มีความหลากหลายทางชีวภาพในผืนป่า ชาวบ้านได้เข้ามาใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรป่าในชุมชน มีการพึ่งพิงอาศัยป่าทั้งในด้านการดำรงชีพ ด้านเศรษฐกิจ หรือด้านความสัมพันธ์ทางสังคมที่ออกมาในรูปแบบของวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการนำเสนอให้มองเห็นและเข้าใจและการดำรงอยู่ การพึ่งพาป่าของคนในชุมชนดงชุมคำ อย่างเด่นชัด

แนวความคิดชุมชนกับการจัดการทรัพยากรบนพื้นฐานของจารีต วัฒนธรรม ประเพณี จึงดำรงอยู่มานานแล้ว ความเชื่อถือ และความเคารพยำเกรงต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากร เช่น การไหว้ผีปู่ตา การเชื่อว่าต้นไม้ใหญ่เป็นที่สิงสถิตของเทพดาอารักษ์ เพราะฉะนั้นชาวบ้านจะไม่ตัดต้นไม้ใหญ่ พิธีกรรมและความเชื่อถือได้ช่วยเสริมสร้างจิตสำนึกในการรักษาป่า และความผูกพันทางจิตวิญญาณระหว่างคนกับป่าไปยังลูกหลานสืบต่อไป

ชาวบ้านชุมชนป่าดงชุมคำ จึงร่วมกันดูแลจัดการป่าบนฐานวัฒนธรรม ความเชื่อ ด้วยการจัดการทรัพยากรป่าอย่างที่ชุมชนมีส่วนร่วม คือ ในรูปแบบป่าชุมชน และเป็นรูปแบบ

ชุมชน ในความหมายของชุมชนดั้งเดิมด้วย ในนัยของป่าที่ดำรงอยู่ตามวิถีทางวัฒนธรรมประเพณี เดิมของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นป่าดอนเจ้าปู่ หรือป่าดอนปู่ตา ป่าช้า ป่าหัวไร่ปลายนา ที่ชุมชนได้ดูแล และใช้ประโยชน์มาช้านาน แม้รูปแบบการจัดการเดิมอาจไม่ชัดเจนมากนัก แต่เป็นรูปแบบที่ ชาวบ้านได้ดำเนินตามทำนองคลองธรรม ประเพณีที่สืบทอดปฏิบัติมา ด้วยเชื่อว่าจะนำไปสู่ความ สมบูรณ์พูนสุขให้ชุมชนสืบไป

5.5.2 สภาพชุมชนทางการเมือง

1) การเลือกตั้งท้องถิ่น

การแข่งขันเลือกตั้ง อบต. มีการซื้อเสียง แจกเงิน โดยผู้สมัครท้องถิ่นได้รับการ สนับสนุนจากนักการเมืองระดับชาติ เช่น ส.จ หรือ ส.ส. ซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นผู้รับเหมาที่อยู่ในเขต ท้องถิ่น จะสนับสนุน ส.อ.บ.ต.,นายก อบ.ต. ดังนั้น เมื่อผู้รับเหมาสนับสนุนผู้ได้รับเลือกเป็น อบต. จะผูกขาดงานรับเหมาของ อบต. ไปด้วย

ในการให้ความสนับสนุนการแข่งขันเลือกตั้ง จะมีการสนับสนุนคนที่คิดว่าจะได้ และจะสนับสนุนคู่แข่งด้วย แต่สนับสนุนเพียงเล็กน้อย โดยเฉพาะถ้าเป็นฐานเสียงเหมือนกัน คือ เป็นฐานเสียงของ ส.ส. การสนับสนุนจึงเป็นไปในลักษณะผลประโยชน์ต่างตอบแทน คือ เมื่อได้รับ เลือกตั้งมา ต้องให้งานให้โครงการ กับนักการเมืองนักรับเหมาที่ให้การสนับสนุน

ในการแข่งขันเลือกตั้ง อบ.ต. หัวคะแนนชาวบ้านต่างคนต่างฝ่ายหาคะแนน ด้วยการเหมารถขนคนมาเลือกตั้ง คนในหมู่บ้าน จะไปใช้สิทธิจำนวนมาก การหาเสียงเริ่มตั้งแต่วัน สมัคร มีการเลี้ยง แจกเงิน คะแนนละ 100 - 200 บาท บางคนได้ 100 บาท บางคนได้ 500 บาท โดยเฉพาะที่เป็นหัวคะแนน ชาวบ้านกับหัวคะแนนได้รับเงินไม่เท่ากัน ในการหาผู้สมัคร ผู้รับเหมา ที่ให้การสนับสนุนจะส่งผู้สมัครหลาย ๆ คน ในแต่ละ อบ.ต. บาง อบต. มีผู้สมัคร 20 คน โดย ผู้สนับสนุนจะเลือกส่งผู้สมัคร 5 - 6 คน คนละหมู่บ้าน เพราะประมาณการว่า ถ้าส่งผู้สมัคร 5 - 6 คน อย่างน้อยต้องได้รับเลือก 2 หรือ 3 คน จึงจะไม่ขาดทุน และคนที่ไม่ได้รับเลือกตั้ง ไม่ต้องคืน เงินที่ใช้ไปในการหาเสียง เพราะผู้ให้การสนับสนุนจะได้เงินคืนจากงานที่ไปฮั้วกับผู้ที่ได้รับเลือกตั้ง คือ เป็นการลงทุนที่หวังผลได้ เพราะหากไม่ให้ความร่วมมือ การเลือกตั้งครั้งหน้าจะไม่ได้รับการ สนับสนุนอีก การหาเสียงที่ไม่ใช้เงิน จะมีโอกาสได้รับเลือกน้อย บางครั้ง ในการสนับสนุนผู้สมัคร ผู้รับเหมาที่ให้การสนับสนุนจะสนับสนุนเฉพาะ นายก อบต. และทีมงาน 4 คน

โดยทั่วไป ผู้ให้การสนับสนุน หากไม่ได้เป็นนักการเมือง จะมีโยงโยงทางการเมือง ที่เชื่อมต่อกันระหว่าง นายก อ.บ.ต. ผ่านเข้าสาย ส.จ. ไปหา ส.ส. ในกรณี ส.จ. สังกัดพรรคการเมือง พรรคการเมืองจะให้ ส.จ. ลงมาในเขต มาสนับสนุนนายก อ.บ.ต.เป็นชั้น ๆ ไป เป็นความสัมพันธ์ เกี่ยวโยง จากพรรคการเมืองมาถึงระดับล่าง เพื่อหาฐานคะแนนใหญ่

ผู้นำคนหนึ่งเล่าว่า การหาเสียงโดยใช้ผลงานความดีเป็นเรื่องยาก สมมติทำงานมา 10 กว่าปี มีผลงานอุทิศตัวเอง แต่มีอีกคนหนึ่งมาแข่งเอาเงินมาทุ่ม คนไม่มีเงินเอาชนะยากเพราะเงินยังเป็นตัวชี้ ตัวอย่าง การเลือกตั้งท้องถิ่น กำหนดต้องใช้เงิน 3 แสนบาท อ.บ.ต. ใช้เงิน 4 - 5 แสนบาท ส.จ. ใช้เงินเป็นล้านบาท ในอดีตเมื่อ 15 ปีก่อน การหาเสียงรับเลือกตั้งเป็นกำหนด ใช้จ่ายเงินประมาณ 7 หมื่นบาท ในช่วงที่ว่ามีราคาตัวละ 1-2 พันบาท ปัจจุบัน วัจราคาตัวละหมื่นบาท และยังมีค่าใช้จ่ายสังคมต่าง ๆ อีก การไปงานสังคมครั้งหนึ่ง มีค่าใช้จ่ายอย่างน้อยที่สุด คือ 100 บาทหรือ 200 - 300 - 400 บาท แล้วแต่ลักษณะงาน งานบุญประเพณี งานสู่ขวัญ ใส่ของครั้งละ 100 - 200 บาท นอกจากนี้ มีค่าเหล้า เบียร์ โดยเฉพาะในช่วงใกล้งานเทศกาล งานปีใหม่ เมื่อผู้ที่เป็นกำหนด มีค่าใช้จ่ายจำนวนมากเท่านี้ ผู้ที่เป็น ส.จ. หรือ ส.ส. ย่อมต้องจ่ายมากขึ้นไปอีก ในทางกลับกัน ย่อมมีรายรับ เป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่เมื่อมีการให้ เวลาช่วยยืมมีกำไรคืน โดยได้รับคืนผ่านจากเงินของทางราชการที่จัดซื้อจัดจ้างในโครงการที่ทำงานเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการทุกประการ ตัวอย่าง โครงการมูลค่าแสนหนึ่งบาท จะให้ผู้อนุมัติโครงการ 1 หมื่นบาท เป็นค่าเหล้าค่ายาสำหรับสมาชิกที่ทำงานให้ โดยต้องเฉลี่ยให้คนอื่นด้วย

ในส่วนของการลงคะแนนเลือกตั้ง ชาวบ้านให้ความเห็นว่า “เวลาเลือก ต้องการฟังว่าใครดี ใครจะดูแลประชาชน เมื่อเลือกเข้าไปแล้วจะดูแลประชาชนหรือไม่ แต่ก็ไม่รู้ เพราะมันแล้วแต่ที่ว่าที่เลือกเข้าไป เป็นคนดีหรือเปล่า แล้วจะรู้ได้ยังไงว่าดี หรือ ไม่ดี บอกว่า จะมาดูแลประชาชนบ้านเมือง แต่เวลาเดือดร้อนไปหาบอกไม่รู้จัก เอาคนใหม่เข้าไปอีก เลือกใหม่ไปเรื่อย ๆ ประชาชนเดือดร้อน ทำอะไรไม่ได้ เรายังเลือกดีแล้ว แต่ไม่ได้ เช่น เลือก ส.ส. นาย ข.(นามสมมติ-ผู้วิจัย) เข้าไปบอกชาวบ้านอยากได้บ่อน้ำ หรือเปล่า อยากได้นั้นได้นี้หรือเปล่า แต่เวลาจะสร้างเขื่อนไม่เห็นมาถามชาวบ้าน เวลาหาเสียง ฟังที่เขาพูดนั่นแหละ เวลาเขามา เขาว่าเขาดี ผมดี ช่วยชาวบ้านราษฎร ไม่ได้มาหาเสียงอย่างเดียว เอาของมาแจกด้วย บอกว่าเป็นน้ำใจเล็ก ๆ น้อย ๆ เพราะแจกที่อื่นด้วย เคยได้รับจากหัวคะแนน ไม่ใช่จาก ส.ส.เอง สี่ห้าสิบบาท หนึ่งร้อยบาท แต่ที่เราเอาไปแล้ว ถ้าเราไม่ชอบ เราไม่เลือกเอาแต่เงิน เอาแต่ของที่เขาแจกเป็นค่าน้ำใจ”

“เวลาได้รับเงิน ถ้าบอกไม่เลือก เขาไม่ให้ ต้องบอกว่าเลือก ๆ แต่เวลาเรากาเบอร์เขา ไม่ได้มาดูเรา ถ้าเรารัก เราให้ ถ้าไม่รักไม่เลือก แต่เขารู้ว่าจะบ้านไหนชอบใครยังไง เขาก็รู้ว่าเขา

ลงทุนไปแล้ว เขาต้องเอาทุนคืน ต้องได้คืนมากกว่าที่เขาให้เราอยู่แล้ว ไม่งั้นเขาไม่กล้าลงทุนหรือบางคนเอาเงินมาลงทุน แต่ไม่ได้รับเลือก จนไปเลยก็มี แต่ถ้าได้เลือก รวยผิดหูผิดตาขึ้นมาทันที ตัวอย่าง นาย ข. (นามสมมติ-ผู้วิจัย) ก่อนเป็น ส.ส. เป็นพ่อค้า เป็นมา 2 สมัย ตอนมาเป็น ส.ส. เขาลงทุนหลายอยู่ ยิ่งเป็น ยิ่งรวย”

2) องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.)

การทำงานขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) คอนสาย ที่ผ่านมา ได้รับการตรวจสอบจากขบวนการประชาสังคมป่าชุมชนดงชุมคำ จนขบวนการประชาสังคมป่าชุมชน ถูกมองว่าเป็น “เอ็นจีโอ” คอยแต่จะต่อต้าน ขัดผลประโยชน์ ขัดขวางความเจริญ ซึ่งนางฤทธิ คำประกอบ แสดงความเห็น “สมมติ มีงบประมาณลงมา ถ้าไม่ถูกไม่ควร เราควรพิจารณาใช้ใหม่ จะสร้างถนน ทำไมงบประมาณมีแต่หินแต่ปูน น่าจะส่งเสริมให้ชาวบ้านมีงานทำด้วย เขาจะอยู่ดีกินดีได้ไง แต่เขาบอกว่าเป็นการขัดผลประโยชน์ของเขา เขาจะทำอะไรน่าจะทำให้เขาทำ และอีกส่วนหนึ่งกรณีเขาทำไม่ถูก”

“ตัวอย่างการตรวจสอบโครงการขององค์การบริหารส่วนตำบล ที่ทำไม่ถูกไม่ควร เขาบอกว่า ไม่ควรจะไปตรวจสอบ เขาบอกว่าเขาทำดีแล้ว คนทำมาหากินทำอะไรอยู่กินอยู่กับอันนั้น ทั้งที่มันมีเปอร์เซ็นต์แล้ว 30 เปอร์เซ็นต์ ทำที่ไหนได้แล้วหนึ่งแสนบาท กินไปสามหมื่นบาท แล้วยังมากินส่วนแบ่ง กินเล็กกินน้อย เช่น หิน 10 คิวแต่ขนมา 5 คิว เห็นชัด ๆ สร้างถนน 500 เมตร จริง ๆ ต้องสร้าง 700 เมตร กรณีบ้านโป่งน้อย ทำโครงการปรับปรุงถนน ทางราชการสั่งมาให้ชาวบ้านมีงานทำให้ชาวบ้านเป็นคนทำ ให้ใช้รถมาเทหินแล้วให้ชาวบ้านเกลี่ยเอง แต่พอเปิดซอง เอาจริงรับเหมามาปรับไปเลย พอถึงวันจะเสร็จเอาชาวบ้านไปถ่ายภาพเป็นพิธี แล้วเอาเงินออกมากินพี่น้องเรา รู้ รายงานองค์กร(ขบวนการประชาสังคมป่าชุมชน) ถือว่าเขาเคารพองค์กร ชาวบ้านเขาเชื่อว่าเราทำงานได้ ให้ช่วยตรวจสอบหน่อย แต่ในส่วนที่อยู่ฝายเดียวกับราชการกับ อ.บ.ต เขาหาว่าเราเป็นคนที่ไม่ดี ให้เขากินไปเถอะ หรือ ตัวอย่างสร้างถนน สร้างสะพาน และ ลอกหนอนนี้ มีงบประมาณเก้าหมื่นบาท ลอกแค่ห้าหมื่นบาท สี่หมื่นบาทเอาไปกินแล้ว ถามคนที่เขามาลอกว่า เขาได้เท่าไร เขาบอกว่าเขาได้ไปห้าหมื่นบาท อีกสี่หมื่นบาทเขาเรียกพัฒนากร กินไปแล้ว”

“แต่ก่อนแม่ฤทธิไม่ได้เป็นกรรมการหมู่บ้าน เพิ่งมากรรมการหมู่บ้าน ตรวจสอบทุกอย่างเลย ตอนทำสะพาน คนที่รับค่าแรงที่ไปริ้วสะพานเก่า ได้วันละ 70 บาท พอลงชื่อเซ็นรับค่าแรงวันละ 400 บาท บางคนไม่เห็น แต่ก่อนไม่เคร่งครัดนะ กรรมการเซ็นกันเอง แต่พอเรารู้ต่อมามีการตรวจสอบมากขึ้น พี่น้องดีใจที่เราทำกับ อ.บ.ต ได้ ตอนนี่ดีขึ้น สมัยที่ 3 นี่ดีขึ้น นายก็เป็นคนจนเคยเคลื่อนไหวย่างไรจะสร้างเขื่อน แก่ให้ความร่วมมือกับชุมชน ก่อนจะทำอะไร

ปรึกษาองค์กรชาวบ้านก่อน องค์กรชุมชนเขาอยู่ใกล้ชิด เป็นคนอยู่กับพื้นที่ เขาคลุกคลีกับชุมชน ก่อนโครงการผ่านลงมาพื้นที่ จะคุยกันที่สภา อบต. เขิญเราไปด้วย บริษัทมาเขาเชิญไปคุย”

นางฤทธิ เล่าวิธีการตรวจสอบว่า “ในการตรวจสอบ ถ้าเจอ คุยกับพี่น้องก่อน ตัวอย่างสร้างสะพาน รื้อสะพานเก่า พอเงินไม่ออกเซ็นชื่อ (เซ็นชื่อไป โดยยังไม่ได้รับเงิน-ผู้วิจัย) ตอนนั้นแม่ฤทธิตามไปดำถึงสะพาน แต่เราสอนให้รู้จักเป็นคติเตือนใจว่า ที่หน้าที่หลังถ้าไม่แน่นอนชัดเจนอย่าไปเซ็นอย่างนี้ เซ็นรับไปเลยไม่ได้ ต้องดูก่อน อย่างที่ว่า กำหนดคนเก่าเป็นสภาตำบล เขามาลอกหนอง สามสี่ห้าที่ ได้เงินไปเยอะ กำหนดเป็นประธานสภาตำบล เป็นคนเปิดบัญชีเอง นี่คือนิ่งผิดพลาดกับชาวบ้าน แต่ชาวบ้านพูดไม่ออก เขาทำผิดมากมาย ขนาดไล่ เขายังเคลื่อนไหวเดินขบวนว่า นายอำเภอไม่มีความยุติธรรม เขาหาว่า เราไม่จบปริญญา ส่วนเขาจบปริญญา มันสองสมัย ถูกฟ้องร้อง ถูกองค์กรตรวจสอบ เรื่องการตรวจสอบการเงิน โครงการทุกอย่างของ อ.บ.ต ผล คือ ทั้งชุดบริหารตกทั้งหมด ไม่สามารถสมัครอะไรได้เลยมา 8 ปีแล้ว”

ลักษณะการฮั้วข้างใน อ.บ.ต. มีการยื่นซองประกวดราคา แต่มีการคุยตกลงกันไว้ก่อน ฮั้วให้เปอร์เซ็นต์กัน ได้ 5 เปอร์เซ็นต์ 10 เปอร์เซ็นต์ คนที่ให้จะให้แบบมีเหตุผล ถ้าราคาสูง เขาจะบอกว่าไม่มีเงิน ราคาต่ำไปเขาบอกว่าไม่มีคุณภาพในการทำงาน มันต้องเอาบริษัทนี้แหละ กลาง ๆ ดี ได้มาตรฐาน จ่ายประมาณ 5 เปอร์เซ็นต์ ปกติแล้วจะให้เป็นทอด ๆ ยกตัวอย่างเงินก้อนนี้จากคลังจังหวัด สมมติเริ่มจาก 5 เปอร์เซ็นต์ เข้ามาอำเภอ 3 เปอร์เซ็นต์ เลื่อนมาอยู่ที่ องค์กรการบริหารส่วนตำบลไม่ได้ 10 เปอร์เซ็นต์ ได้ 15 เปอร์เซ็นต์ บางครั้งเงินพัฒนาได้มา 100 บาท เหลือมาพัฒนา 45 บาท ที่เหลือฮั้วกันไป มีปัญหาสภาพถนน บริษัทรับซ่อมอีก มีงานทำเรื่อย ๆ ใช้เงินงบประมาณของประเทศ

บริษัทรับเหมามักขึ้นอยู่กับนายกองค์การบริหารส่วนตำบล และต่อมามาขึ้นกับสมาชิก ส.อ.บ.ต ด้วย ให้มีสิทธิฮั้วกันได้ สมมติ นายก อบต. ไปเรียกบริษัทนั้นมา เป็นสปอนเซอร์ ช่วยสนับสนุนค่าใช้จ่ายหาเสียงให้ตั้งแต่วันสมัครมาจนถึงวันได้รับเลือกเข้าไปทำงาน เวลาโครงการต่าง ๆ เข้าสภา อบต. นายก อบต. จะช่วยฮั้วให้กับบริษัท

ปี พ.ศ. 2546 เมื่อ อบต.ชุดเก่ามีปัญหา ยกทีมออกไป ได้ อ.บ.ต. ชุดใหม่ทั้งหมด ที่เป็นผลจากการทำงานของขบวนการประชาสังคมป่าชุมชน ได้นายก อบต. ชื่อ นายสันติ พุดเพราะ ขึ้นเป็นนายก อบต. เป็นผู้มีประสบการณ์ทำงานเรื่องป่าร่วมอยู่ในขบวนการต่อต้านต้นยูคาลิปตัส มาโดยตลอด

5.6 ผลกระทบ (Impact)

ขบวนการประชาสังคมป่าชุมชนดงชุมคำ ได้ผ่านกระบวนการการทำงานที่ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ขบวนการ และเป็นปัจจัยช่วยพัฒนาความแข็งแกร่งในการรักษาอุดมการณ์การอนุรักษ์ป่าโดยชุมชน ขบวนการประชาสังคมป่าชุมชนดงชุมคำ มีประสบการณ์ผ่านการทำงานท่ามกลางสถานการณ์ปัญหาร้อน เป็นสถานการณ์ที่ขบวนการต้องเผชิญหน้ากับรัฐและนายทุนที่ใช้นโยบายสร้างปัญหาให้กับชุมชน นับตั้งแต่กรณีนายทุนอ้างสัมปทานหลอกชาวบ้านเพื่อเข้าไปตัดไม้ในป่า โครงการอีสานเขียว เพื่อปลูกป่าเชิงเดี่ยว “การปลูกป่าไม้ยูคาลิปตัส” โครงการ คจก. การขับเคลื่อนเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดิน สปก. จนเมื่อสถานการณ์คลี่คลาย ยังคงทำงานต่อเนื่องในการรวมกลุ่มของชาวบ้านทำงานพัฒนาช่วยกันรักษาป่าชุมชน

การต่อสู้ของชาวบ้านป่าชุมชนดงชุมคำ ได้อาศัยฐานความเชื่อทางวัฒนธรรมชุมชนในการต่อสู้รักษาป่า วัฒนธรรมความเชื่อที่เชื่อมคนกับป่า การพึ่งพาอาศัยป่าของคนเพื่อการอยู่รอด ขณะที่ป่าปกป้องให้ความคุ้มครองผู้คนให้มีชีวิตอย่างผาสุก และใช้ชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง (การอยู่กินกับธรรมชาติป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์มาก) ต่อสู้กับกระแสโลกาภิวัตน์

ขบวนการประชาสังคมป่าชุมชนดงชุมคำ เป็นตัวอย่างการไม่ยอมจำนนต่อนโยบายรัฐ (ตัวอย่าง โครงการอีสานเขียว “การปลูกป่าเชิงเดี่ยว”, เรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดิน สปก.) การให้สัมปทานของรัฐถือ เป็น rent seeking ที่รัฐและทุนอาศัยรูปแบบสัมปทานเป็นเครื่องมือในการเข้าไปกอบโกยทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนอาศัยทำกินอยู่ ด้วยอ้างความเป็น “รัฐ” ที่มีอำนาจชอบธรรมที่จะเข้าไปจัดการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อก้าวข้าม “ความเป็นเจ้าของ” ของชุมชน ที่ใช้ประโยชน์มาแต่เดิม แต่ถูกชุมชนปฏิเสธความชอบธรรมในการใช้อำนาจของรัฐ และทวงสิทธิความเป็นเจ้าของป่าที่อาศัยอยู่มาแต่เดิมคืน จึงเป็นที่มาของ “ป่าชุมชน”

แนวหลักป่าชุมชน คือ “คนที่ปลูกต้นไม้ เป็นเจ้าของต้นไม้” แต่ป่าไม่มีต้นไม้มาตามธรรมชาติ ทุกคนยอมเป็นเจ้าของร่วมกัน เมื่อเป็นเจ้าของร่วมกัน ต้องช่วยกันดูแล คนที่ดูแล คือผู้ที่ไปใช้ประโยชน์ร่วมกัน คือ ชุมชนที่อยู่-ใช้ ป่า นั้นเอง

ขณะที่แนวคิด สปก. เป็นแนวคิดของการใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือของอำนาจในการครอบครองที่ดินในรูปของการใช้เอกสารสิทธิ์ โดยไม่สนใจว่าเจ้าที่ดินนั้น จะใช้ประโยชน์ที่ดินนั้นหรือไม่ ต่างกับวิถีการครอบครองที่ดินเดิม ที่ใช้หลักความสามารถของการใช้ประโยชน์จากที่ดิน ใครทำงานมาก จะมีที่ดินมากตามไปในตัว (คนสมัยก่อนที่มีความขยันขันแข็ง ในการทำมาหากิน

จะมีที่ดินมากตามไป) นโยบาย สปก. จึงไม่สอดคล้องกับธรรมชาติการทำมาหากินของชุมชนที่แบ่งที่ดินตามการใช้ประโยชน์จริง

การกำหนดโครงการ นโยบายต่าง ๆ ของรัฐในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ ในขอบเขตอาณาบริเวณประเทศ อาศัยความชอบธรรม คือความเป็นรัฐ ประเด็นอยู่ที่ว่า รัฐ คือใคร การอ้างความเป็นรัฐ ใช้อะไรเป็นฐานการอธิบายความชอบธรรม ในยุคสมัยที่ประเทศมีรัฐธรรมนูญใช้ รัฐธรรมนูญถือเป็นแม่บทของกฎหมาย รัฐ คือผู้บริหารประเทศที่ชนะการเลือกตั้งมา และใช้อำนาจตามรัฐธรรมนูญและกฎหมาย และรัฐยังใช้อำนาจโดยอำนาจธรรมเนียมปฏิบัติที่มีอยู่ด้วย เมื่อกฎหมายให้อำนาจรัฐในการออกสัมปทาน หรือกำหนดนโยบายการใช้ทรัพยากร เช่น โครงการอีสานเขียว โครงการ คจก. ฯลฯ ซึ่งเป็นโครงการที่มีผลกระทบต่อผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มาก่อน รัฐใช้อำนาจกฎหมายมากำหนดโครงการ นโยบาย แต่รัฐละเลยการมีอยู่ของชุมชนที่อยู่กับปามาก่อน รัฐละเลย ธรรมเนียมประเพณีของชุมชนที่ให้สิทธิผู้มาก่อน โดยไม่คำนึงถึงสิทธิของชุมชน (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายของคำว่า “สิทธิ” ไว้ว่า อำนาจอันชอบธรรม)

ในเรื่องนี้ เมื่อชาวชุมชนป่าดงขุ่มคำ ปฏิเสธไม่ต้องการต้นยูคาลิปตัส ชุมชนป่าดงขุ่มคำย่อมมีความชอบที่จะขับไล่บริษัทที่มาปลูกต้นยูคาลิปตัสในพื้นที่ที่ตนทำมาหากินมาก่อน เช่นเดียวกับที่ชาวอีสาน ปฏิเสธนโยบาย คจก.

คำถามอาจมีตามมาว่า การใช้ตรรกะบนฐานคิดของการให้สิทธิผู้มาก่อนผู้ใช้ประโยชน์ก่อน เป็นผู้ทรงสิทธิ์อันดับแรก จะทำให้รัฐไม่มีอำนาจดำเนินการใด ๆ ได้ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิทธิ์นั้น ๆ ภาวการณ์หรือ ตามหลักการสิทธิมนุษยชน (สิทธิชุมชน) อันเป็นหลักการที่สำคัญของแนวคิดประชาธิปไตย และหากรัฐประสงค์จะดำเนินการใด ๆ ต้องผ่านความเห็นของชุมชนผู้ทรงสิทธิ์นั้น ๆ ก่อน นั่นคือ รัฐต้องให้ชุมชนผู้ทรงสิทธิ์ ร่วมในการกำหนดนโยบายโครงการต่าง ๆ ที่จะผลกระทบต่อสิทธิอันพึงมีพึงได้นั้น ๆ (ดังที่ได้มีการตราสารสำคัญบางประการไว้บ้างแล้วในรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2540 มาตรา 46 บัญญัติว่า “บุคคลซึ่งรวมกันเป็นท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ”)

การต่อสู้ของขบวนการประชาสังคมป่าชุมชนดงขุ่มคำ ได้นำไปสู่การพัฒนาการทำงานที่กว้างขวางออกไปทั้งในมิติของงาน ความคิด และผลของงานที่มีพลังส่งผลกระทบต่อให้เกิด

การเปลี่ยนแปลงจากระดับกิจกรรมที่เป็นรูปธรรม ไปสู่ระดับความคิด และนโยบาย ขบวนการประชาสังคมป่าชุมชนได้ยกระดับการต่อสู้เรื่องการครอบครองที่ดินที่ค้ำเนื่องถึงสิทธิและการใช้ประโยชน์ ไปสู่ความคิดเรื่องนโยบายการดูแลรักษาป่า ด้วยแนวคิด “ป่าชุมชน” และเข้าร่วมในกระบวนการรณรงค์กฎหมายป่าชุมชน การรณรงค์ประเด็นป่าชุมชนในประเทศไทย เริ่มต้นขึ้นเมื่อเกิดกรณีที่ชาวบ้านบ้านห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ คัดค้านการเช่าป่าโดยนายทุน ในปี พ. ศ. 2532 ชาวบ้านเรียกร้องให้กรมป่าไม้เพิกถอนการให้เช่าพื้นที่ป่าและมอบป่าผืนนั้นให้ชาวบ้านจัดการในรูปแบบของป่าชุมชน กรณีป่าห้วยแก้วถูกเผยแพร่ออกไปในวงกว้างทำให้ชาวบ้านในภาคเหนือตื่นตัวที่จะมีส่วนร่วมในการจัดการป่ามากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ที่ชาวบ้านได้เคยต่อสู้คัดค้านการสัมปทานทำไม้มาก่อน ในขณะที่องค์กรพัฒนาเอกชนและนักวิชาการได้ให้ความสนใจต่อการสำรวจและศึกษาข้อมูลการจัดการป่าชุมชน ซึ่งพบว่าในขณะนั้นมีถึง 140 ป่าชุมชนในภาคเหนือ นำไปสู่การรณรงค์ให้รัฐมีนโยบายสนับสนุนป่าชุมชน เพื่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าอย่างยั่งยืน นำไปสู่การผลักดันให้มีกฎหมายป่าชุมชนในปีต่อมา กระบวนการร่างและผลักดันกฎหมายทำให้มีการประสานงานระหว่างเครือข่ายชาวบ้านในระดับประเทศ ซึ่งประกอบด้วยเครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ เครือข่ายป่าชุมชนภาคใต้ เครือข่ายป่าชุมชนภาคอีสาน สมัชชาชาวนาชาวไร่ภาคอีสาน สมัชชาคนจน สมัชชาป่าชุมชนภาคเหนือ สมาพันธ์ประมงพื้นบ้านภาคใต้ และสมัชชาชนเผ่าแห่งประเทศไทย ฯลฯ วันที่ 1 มีนาคม 2543 ตัวแทนเครือข่ายป่าชุมชนทั่วประเทศ เสนอกฎหมายป่าชุมชน โดยใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญมาตรา 170 เข้าชื่อ 50,000 รายชื่อต่อประธานรัฐสภา แต่ผลจากการยุบสภาผู้แทนราษฎร ทำให้ร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน ตกไปในเวลาต่อมา¹⁰

ในที่นี้ การที่ขบวนการประชาสังคมป่าชุมชนทำงานด้วยความเข้มแข็งอย่างต่อเนื่อง แม้ยังไม่มีกฎหมายออกมารองรับเรื่องป่าชุมชน แต่ในทางปฏิบัติ ขบวนการประชาสังคมป่าชุมชนดงชุมคำยังคงปกป้องรักษาผืนป่าดงชุมคำ และได้รับการยอมรับจากหน่วยราชการส่วนต่าง ๆ องค์กรเอกชน กรมป่าไม้ สปก. องค์กรสิ่งแวดล้อม และแม้แต่องค์กรระหว่างประเทศ UNDP ให้การสนับสนุนการทำงานของขบวนการประชาสังคมป่าชุมชนดงชุมคำ นางฤทธิ บุญประกอบย ในฐานะผู้นำของขบวนการ ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ในฐานะผู้นำในการต่อสู้เพื่อสิ่งแวดล้อม เมื่อปี พ.ศ. 2542

¹⁰จาก <<http://www.prachatai.com>>.

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 จนถึงปัจจุบัน ขบวนการประชาสังคมนิยมป่าชุมชนดงขุ่มคำ ยังคงดำเนินการคัดค้านการก่อสร้างโครงการเขื่อน (อ่างเก็บน้ำ) ห้วยขุ่มคำ-ห้วยที สองโครงการใหญ่ที่อยู่ในแผนการดำเนินการของกรมชลประทาน ที่จะสร้างขึ้นในเขตป่าดงขุ่มคำที่เป็นป่าเพื่อการอนุรักษ์ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อการทำลายพื้นที่ป่า และความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่กว่า 10,000 ไร่ โดยชาวบ้านไม่มีส่วนร่วมและรับรู้มาตั้งแต่ต้น

5.7 ความเป็นประชาธิปไตยชุมชน

ในเรื่องประชาธิปไตยในพื้นที่ป่าชุมชนดงขุ่มคำ หากจะใช้แว่นหลักการสำคัญของประชาธิปไตยมาส่องดู อาจพิจารณาได้จากทัศนะของผู้นำและชาวบ้านที่มีต่อประชาธิปไตยชุมชน ผู้นำขบวนการประชาสังคมนิยมป่าชุมชน คนหนึ่งให้ความเห็นว่า ประชาธิปไตยเกิดมาหลายปีแล้วทางราชการอบรมบ่มนิสัยให้ชาวบ้านรู้จักประชาธิปไตย แต่ประชาธิปไตยในหมู่บ้านมีไม่ครบร้อยเปอร์เซ็นต์ และเมื่อเปรียบเทียบกับเจ้าหน้าที่ของราชการ ใช้ประชาธิปไตยน้อยกว่าชาวบ้าน ตัวอย่างที่เจ้าหน้าที่ไม่ใช้ประชาธิปไตยกับชาวบ้าน ดูจากการที่เจ้าหน้าที่จะทำอะไรทำไปเลย ไม่ถามชาวบ้าน ถ้าเป็นประชาธิปไตยจริง ๆ ต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลง นั่นคือหลักการประชาธิปไตยโดยแท้จริง

“การใช้ประชาธิปไตย คือ การทำแต่ละอย่างให้ประชาชนมีส่วนร่วม ชาวบ้านเป็นประชาธิปไตยมากกว่า อยากมีส่วนร่วม แต่ราชการทำเสร็จแล้วมาบอก ชาวบ้านที่ไม่เห็นด้วยเสียใจ แต่ทำอะไรไม่ได้”

ผู้นำขบวนการประชาสังคมนิยมป่าชุมชน บางคนเห็นว่า “ส.ส. ไม่สามารถเป็นผู้แทนชาวบ้านได้ โดยหน้าที่ ส.ส. ควรเป็นตัวแทนประชาชนไปทำหน้าที่แทน แต่ไม่รู้ ส.ส. ไปทำจริงหรือเปล่า เขาไปทำอะไร ประชาชนไม่รู้ ยกตัวอย่าง เรื่องถนนหนทาง ไม่ได้มาทำประโยชน์ให้ประชาชน ประชาชนเลือกผู้แทนไปแล้ว ฟังผู้แทนไม่ได้ เมื่อเลือกตั้ง ประชาชนเอาเงินเข้ามา เขาต้องไปหาผลประโยชน์ เหมือนลงทุนทำธุรกิจ คนเป็นผู้แทน คือ เขาทำเป็นธุรกิจ ชาวบ้านลงทุนแต่ขาดทุนอย่างเดียว”

“เรื่องประชาธิปไตยเลือกตั้ง อาจจะดีขึ้นกว่าสมัยก่อน สมัยก่อนไม่ดี ปัจจุบันนี้ แม้จะรับเงิน แต่จะใช้สิทธิของเขาในการตัดสินใจว่าจะเลือกใครเอง แต่ยังมีคนอายุมากที่กลัวบาปอยู่บ้าง ซึ่งในแง่หนึ่ง มันไม่ใช่ เพราะเราไม่ได้ไปขอ เขามาให้เอง และในการลงคะแนนเลือกตั้งของ

ชาวบ้าน ไม่ควรจะเลือกเพราะชอบหน้าตา หรือการพูดจา แต่ควรเลือกเพราะการกระทำ นโยบาย ผลงานของผู้สมัครดีกว่า”

ผู้นำขบวนการประชาสังคมป่าชุมชน ให้ทัศนะการสนทนาประชาธิปไตยชาวบ้านว่า “ประชาธิปไตย ในอีกความหมายหนึ่ง คือ การใช้ปัญญา ตัวอย่าง ในการแก้ไขปัญหา เมื่อพบว่ามีการทำผิด ต้องสอนให้รู้ ค่อย ๆ แก้ ดึงเข้ามา แล้วอย่าทำผิดซ้ำอีก ค่อย ๆ สอน แต่ที่ทำดีต้องส่งเสริม การสร้างสติปัญญา ต้องใช้เวลาและให้ทันท่วงที และบางครั้งต้องติดตามไปดู ขอทำด้วย เมื่อเห็นว่าเขากำลังทำผิด แต่ยังไม่รู้ตัวว่าทำผิด ที่นี้ผู้ใส่เลยให้เห็นชัด ๆ ว่าผิดยังไง อย่าไปให้ข้อคิด อย่าไปอธิบาย อย่าไปคุย เพราะจะไม่ฟัง ต้องเอาภาคปฏิบัติให้เห็นจริง ๆ เลย”

ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมในการดูแลป่าชุมชน คือ “การปกครองสอนให้คนเข้ากับคน ตัวอย่าง การตั้งป่าชุมชน ควรมีองค์กร 4 องค์กร คือ มีชุมชน-ประชาชน โรงเรียน-ครูนักเรียน วัด ป่าไม้ รวมเป็น 4 องค์กรจัดตั้งขึ้นมา คือ ให้วัดช่วยดูแล โรงเรียนสอนลูกหลานให้รู้จักรักษาทรัพยากร ชาวบ้านให้ลดการตัดไม้ทำลายป่า เจ้าหน้าที่ป่าไม้ให้เข้มงวดดูแล ผ่อนหนักผ่อนเบา วางตัวเป็นกลาง ให้ชาวบ้านและกรรมการดูแลเท่าที่จะดูแลได้ ป่าจึงถูกดูแลรักษาไว้ได้”

หากเปรียบเทียบการดูแลรักษาป่า ระหว่างให้ประชาชนดูแลกันเองโดยไม่มีอำนาจของรัฐเข้ามาเกี่ยวข้อง กับมีอำนาจของรัฐเข้ามาเกี่ยวข้องโดยประชาชนไม่ร่วมด้วย ให้รัฐใช้อำนาจของรัฐดูแลรักษาป่าเอง ตัวอย่างในอดีตที่ผ่านมา ป่าหมด ปัจจุบัน เป็นหนทางที่ดีที่การรักษาป่าให้อำนาจรัฐ กับอำนาจประชาชนช่วยกัน โดยรัฐทำหน้าที่ติดตามดูแล และใช้อำนาจรัฐภายในขอบเขต และให้ประชาชนช่วยกันดูแล โดยให้อำนาจหน้าที่ในการทำงานด้วย

ในเรื่องการมีส่วนร่วมในประชาธิปไตยบ้าน ชาวบ้านให้เข้ามามีส่วนร่วมดี เช่น วันพ่อแห่งชาติ วันแม่แห่งชาติ กิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน งานการกีฬาของโรงเรียน การทำบุญตักบาตร การทำบุญประจำปี ทำบุญผ้าป่าสามัคคี เมื่อมีการเรียกประชุม เกือบทุกหลังคาเรือนร่วมลงขัน คราวเรือนละ 100 บาท หรือ 200 บาท ชาวบ้านให้ความช่วยเหลือ 80 - 90 เปอร์เซ็นต์ ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะการทำบุญที่วัด ชาวบ้านมาร่วมจำนวนมาก บางคราวเรือน ๆ ละ 2 - 3 คน เอาข้าวเอาอาหารมาร่วมกัน นี่คือการมีส่วนร่วมทางศาสนาทางสังคม

ในการมีส่วนร่วมทางการตัดสินใจ ในด้านการประชุมในหมู่บ้าน ชาวบ้านเข้าร่วมประชุม เมื่อมีการถกเถียง จะให้ยกมือพูดกันทีละคน ให้ทุกคนได้อธิบาย และแสดงความคิดเห็น ในการแสดงความคิดเห็น ผู้ใดมีความคิดเห็นอย่างไร ให้ชี้แจงขึ้นมาในที่ประชุม ถ้าชี้แจงแล้วจะมีการถามคนในที่ประชุมถึงการยอมรับในเหตุผลที่ให้ไว้ ก่อนลงมติ จากนั้นยกมือลงมติ ขอมติที่ประชุม บางครั้งเป็นมติเอกฉันท์ หรือเป็นมติที่มีเสียงข้างมากสนับสนุน มติเสียงข้างมาก คือ เป็น

การรับฟังเสียงข้างมาก ยอมรับเสียงข้างมาก ที่ให้ความเคารพเสียงข้างน้อย ความเข้าใจในการเคารพเสียงข้างน้อย คือ การเคารพเขา เคารพความเห็นที่แม้ไม่ได้รับเสียงข้างมาก แต่เคารพที่ถือว่าเขาดีมีความคิด

อย่างไรก็ตาม ประชาธิปไตยแบบเสียงข้างมาก ที่มีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ควรมีกรอบ เช่น 10 เสียงรับว่าดี 3 เสียงรับว่าไม่ดี มีความหมายว่าอย่างไร เช่น การลักขโมย 10 เสียงรับว่าดี แต่อีก 3 เสียงบอกลักขโมยไม่ดี ในการพิจารณา จึงต้องอาศัยกฎหมายมาใช้ประกอบด้วย

สำหรับชาวบ้านป่าชุมชนดงชุมคำ ความหมายของประชาธิปไตยที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง นอกเหนือจากความหมายของประชาธิปไตย ในเรื่องการเลือกตั้ง เรื่องการมีส่วนร่วม การปรึกษาหารือกัน และการรับฟังเสียงข้างมาก คือ สิทธิของชุมชน โดยเฉพาะสิทธิของชุมชนในการดูแลป่าไม้ทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ

5.8 การประมวลผล การวิเคราะห์-สังเคราะห์ และการอภิปราย

การต่อสู้ของขบวนการประชาสังคมป่าชุมชนดงชุมคำ ผ่านประสบการณ์การต่อสู้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 การสะสมองค์ความรู้ที่ได้รับการยกระดับจากการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด เป็นการต่อสู้เรียกร้องเพื่อสิทธิชุมชนอันชอบธรรม บนความยึดมั่นในจิตวิญญาณของบรรพบุรุษที่จะคุ้มครองปกป้องรักษาผืนป่าที่เป็นแหล่งอาหารและที่พักพิง ความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาที่มีตนอยู่จะทำให้อยู่รอดมีความสุขอยู่ได้ และการรวมใจของชุมชนในขบวนการประชาสังคม ที่เป็นฐานให้ขบวนการประชาสังคมทำงานอยู่ได้ โดยเฉพาะการมีแกนนำใน 10 หมู่บ้าน ที่รวมอยู่ในขบวนการ แม้ต่างมีบทบาทหน้าที่ในชุมชนแตกต่างกัน ไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการทำงานร่วมกันในขบวนการประชาสังคม เพราะต่างมุ่งทำงานเพื่อประโยชน์ของชุมชนเหมือนกัน แกนนำของขบวนการประชาสังคมป่าชุมชนดงชุมคำ ประกอบด้วยผู้นำทั้งที่เป็นทางการ (กำนัน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานสภาตำบล ส.อบต.) และผู้นำตามธรรมชาติ ที่ชาวบ้านให้ความนับถือ ศรัทธา

อย่างไรก็ตาม ในการทำงานของขบวนการประชาสังคมป่าชุมชนดงชุมคำ แกนนำชาวบ้านให้ความสำคัญกับการมีตำแหน่งหน้าที่ เช่น การเป็นกรรมการป่าชุมชน เพราะทำให้มีความรู้สึกเป็นภาระที่ต้องรับผิดชอบ ในอีกนัยหนึ่ง คือ การมีอำนาจด้วย ในทางตรงข้าม ถ้าไม่ได้เป็น หรือพ้นจากตำแหน่ง ความรู้สึกที่ต้องรับผิดชอบลดน้อยลง เห็นว่าไม่ใช่หน้าที่ ขณะเดียวกันรู้สึกถึงความไร้อำนาจ บารมี มีผลทำให้เกิดความไม่กระตือรือร้นที่จะกระทำการใด ๆ ลักษณะการทำงานแบบหนึ่งของขบวนการประชาสังคมป่าชุมชน คือ การไม่เผชิญหน้า โดยทั่วไป อาจมีความ

เข้าใจกันไปว่า ขบวนการประชาสังคม มักชอบใช้วิธีการเผชิญหน้า ต่อต้านรัฐเพื่อแก้ปัญหาที่ตนเผชิญอยู่ แต่ในวิถีชีวิตที่เป็นอยู่ วิถีของชาวบ้าน คือ อูเบกซา ตย. ชาวบ้านชุมชนป่าดงชุมคำ ให้ข้อคิดว่า อูเบกซา มีใช้การวางเฉย แต่เป็นการเปิดพื้นที่ให้เกิดการตระหนักรู้ด้วยตนเอง “ให้เขาได้เรียนรู้ข้อผิดพลาดด้วยตนเอง หลีกเลี่ยงการเผชิญหน้า ที่จะนำมาซึ่งการบาดหมางโดยไม่จำเป็น” เป็นการปล่อยให้เกิดพลวัตตามธรรมชาติในสังคม/ชุมชน เพื่อเชื่อมผสานความขัดแย้ง บูรณาการความแตกต่าง ขณะเดียวกัน ยังเป็นวิถีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมด้วยตนเอง โดยมีใช้วิธีการบังคับ คนที่ทำผิดพลาดได้เรียนรู้ ได้ปรับเปลี่ยน ได้รับการอภัย คนมีอำนาจไม่ใช่อำนาจโดยมิชอบ

ในส่วนของการเมือง มีข้อที่น่าสนใจศึกษาว่า ในชุมชนที่มีขบวนการประชาสังคม ได้รับการยอมรับว่าผ่านประสบการณ์การต่อสู้ที่ประสบความสำเร็จระดับหนึ่ง ในการแข่งขันเลือกตั้ง เงินยังคงเป็นปัจจัยสำคัญที่ชี้นำผลการเลือกตั้ง แกนนนำหลายคน ยังผ่านประสบการณ์ในการหาเสียงแข่งขันรับเลือกตั้ง ที่หมายรวมถึงการแจกเงิน จัดเลี้ยง เพราะเห็นว่า เงินยังเป็นปัจจัยสำคัญต่อผลการเลือกตั้ง ในแง่นี้ ผู้วิจัยเห็นว่า ในมิติหนึ่งของวัฒนธรรมชุมชน การแจกเงินจัดเลี้ยง เป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่มีอยู่ในชุมชน ที่มีการให้ และที่มีการตอบแทน แต่เมื่อถูกนักการเมือง นำมาใช้เพื่อหาเสียงทางการเมือง จนเกิดเป็นข้อห้ามตามกฎหมายเลือกตั้ง การกระทำ(การให้) รูปแบบดังกล่าว กลายเป็นความผิดทางกฎหมายไป (ในช่วงเลือกตั้ง) ประเด็นอยู่ที่ว่า การตรากฎหมายให้สิ่งที่เป็นวิถีปฏิบัติของชุมชนอยู่ก่อนแล้ว กลายเป็นข้อห้าม นั้น ไม่เป็นจริง เพราะไม่สามารถไปเปลี่ยนวิถีของชุมชนให้เกิดการเว้นวรรคในช่วงการเลือกตั้งได้ ข้อนี้ น่าจะเป็นผลของการปะทะ-สังสรรค์ทางวัฒนธรรมชุมชน กับค่านิยมการเลือกตั้ง (คือ ค่านิยมการเลือกตั้งต้องการระบบเพื่อให้เกิดการควบคุมการใช้จ่ายเงิน บนฐานคิดที่ต้องการให้มีความเสมอภาค ไม่มีการเอาเปรียบกันระหว่างผู้มีรายได้มาก กับผู้มีรายได้น้อย ในการหาเสียงเลือกตั้ง เปิดโอกาสให้ต่างมีสิทธิได้รับเลือกเท่ากัน ป้อนกันมิให้เงินเป็นปัจจัยตัดสินผลการเลือกตั้ง) อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาตามแนวคิดที่ว่านี้ นโยบายประชานิยม อาจเป็นประเด็นที่ทำทลายต่อค่านิยมเลือกตั้งข้างต้นได้ (เพราะนโยบายประชานิยม คือการให้ แบบหนึ่ง แต่เป็นการให้ โดยใช้อำนาจหน้าที่ที่ได้รับจากการชนะการเลือกตั้งที่ผ่านมา)

ชาวบ้านในชุมชนดงชุมคำ ผู้ที่มีความกระตือรือร้นเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการปกป้องดูแลป่าชุมชน มีทัศนคติต่อการเลือกตั้ง โดยเฉพาะการเลือกตั้งระดับชาติว่าเป็นเพียงเกมการแข่งขันเกมหนึ่ง ที่ผู้ประสงค์จะชนะเลือกตั้ง ต้องมีน้ำใจตอบแทนให้แก่ผู้เลือก ทั้งนี้ อาจด้วยเห็นว่า ข้อแตกต่างระหว่างผู้สมัครรับเลือกตั้ง พรรคการเมือง เท่าที่ผ่านมา ไม่ได้มีคุณสมบัติ

ความสามารถแตกต่างกันมากไปกว่าความสามารถในการแสดงน้ำใจ (การแจกเงิน จัดเลี้ยง การให้ของ ฯลฯ) และเมื่อผู้สมัครใด ได้รับเลือกตั้ง ต้องรู้จักตอบแทนผู้เลือก เช่น อย่างน้อย การรักษาคำมั่นสัญญาที่ให้ไว้ในช่วงการหาเสียงเลือกตั้ง หรือการแสดงน้ำใจ เมื่อผู้มีสิทธิเลือกตั้ง ประสบปัญหาเดือดร้อน ต้องการความช่วยเหลือ เป็นต้น เพราะผู้ที่ชนะการเลือกตั้ง ย่อมมีโอกาสไปหาผลประโยชน์ต่าง ๆ ได้อีกหลายเท่ามากกว่าเงินที่นำมาแจกในการหาเสียงเลือกตั้งอยู่แล้ว

โดยทั่วไป ในการเลือกตั้งท้องถิ่น การซื้อเสียงมีผลแตกต่างออกไป ในกรณีที่ผู้สมัครมีคุณสมบัติเฉพาะ อาทิ เป็นผู้เกาะติดพื้นที่ เป็นคนในพื้นที่ มีเครือข่ายมิตรสหาย เป็นผู้มีผลงานเป็นที่ประจักษ์ และได้รับการยอมรับจากชุมชน เป็นผู้ที่ได้รับการเคารพและให้ความช่วยเหลือเอื้อเฟื้อกับชาวบ้านอย่างสม่ำเสมอตามกำลังความสามารถ ในกรณีป่าชุมชนดงชุมคำ ยังมีปัจจัยอื่นประกอบ คือ ในช่วงการเลือกตั้งนายก อบต. มีโครงการสร้างเขื่อนห้วยชุมคำที่กำลังเป็นประเด็นร้อนที่ชาวบ้านมากกว่าครึ่งคัดค้านและรู้สึกเดือดร้อน โดยมีนายสันติ พุดเพราะ เป็นแกนนำคัดค้านคนสำคัญคนหนึ่ง และเป็นหนึ่งในแกนนำการต่อสู้ของขบวนการประชาสังคมป่าชุมชนดงชุมคำ มาโดยตลอด ต่อมา นายสันติ พุดเพราะ ได้รับเลือกเป็นนายก อบต. ที่เชื่อได้ว่า ไม่ได้ใช้เงินซื้อเสียง และเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติดังกล่าวด้วย

ในการมีส่วนร่วมทางการเมืองเลือกตั้ง แกนนำในขบวนการประชาสังคมป่าชุมชน เห็นว่ากลุ่มต่าง ๆ ในประชาสังคม น่าจะมารวมกลุ่มกัน แล้วนำเสนอนโยบายต่อรองโดยแลกกับคะแนนการรับเงิน หรือต่อรองให้เป็นการช่วยกลุ่ม แทนการช่วยเหลือที่เป็นปัจเจก เพราะกลุ่มย่อมช่วยสมาชิกโดยอ้อม นอกจากนี้ การช่วยกันแบบเป็นกลุ่ม ย่อมมีพลังในการต่อรองมากกว่า โดยเฉพาะกับการเมืองที่มีชายโง่โยกย้ายกันทางผลประโยชน์กันในหลายระดับ

การเมืองท้องถิ่น ได้พัฒนาหลายเป็นการเมืองผลประโยชน์ที่ถูกระบบอำนาจครอบงำจากส่วนกลาง โดยเครือข่ายผลประโยชน์จากธนาภิการเมืองที่ลงทุนในการเลือกตั้งตั้งแต่ระดับท้องถิ่นขึ้นไปถึงระดับชาติ กรณี เลือกตั้ง อบต. จะมีการลงทุนสนับสนุนผู้สมัครเพื่อให้ได้เป็นนายก อบต. หรือ ส.อบต. ถ้าลงทุนมาก อาจได้ ส.อบต. ในสังกัดหลายคน และถ้าได้ นายก อบต. ในสังกัดด้วย จะสามารถหาประโยชน์จาก อบต. ได้ง่ายขึ้น ขณะที่ธนาภิการเมืองท้องถิ่น ผูกพันกับระดับชาติ เป็นชายโง่โยกย้ายที่ครอบงำการเมืองท้องถิ่น ครอบงำชุมชน ย่อมเป็นอุปสรรคอย่างสำคัญต่อการดูแลตนเองของชุมชน และโดยเฉพาะต่อการพัฒนาชุมชน เพราะเครือข่ายการเมืองเหล่านี้ย่อมมุ่งหวังเอาผลประโยชน์คืนจากการที่ได้ลงทุนในช่วงการหาเสียงเลือกตั้ง และโดยเฉพาะจากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างหลากหลาย

ในทำนองนี้ จากการศึกษาในพื้นที่ป่าชุมชนดงขุ่มคำ ผู้วิจัยเห็นว่า โดยธรรมชาติ ชุมชนสามารถอยู่ได้อย่างมีสุข ถ้าถูกปล่อยให้ได้อยู่ตามธรรมชาติ โดยไม่มีโลกภายนอกเข้าไปแทรกแซง ไม่ว่าจะทางวัฒนธรรม ค่านิยม และการสร้างวาทกรรมเพื่อหวังได้ประโยชน์จากทรัพยากรตามธรรมชาติที่ชุมชนท้องถิ่นนั้นมีอยู่แล้ว วาทกรรม อาทิ คนจน (แท้จริงรวยด้วยทรัพยากรธรรมชาติอยู่แล้ว) โง่ (ชื่อสัตว์ไม่โกหก จริงใจ หาวว่า โง่) ชี้เกียด (อยู่สบายกินสบาย หาวว่า ชี้เกียด) ที่ชนชั้นปกครองได้สร้างเป็นวัฒนธรรม (culture) , ปทัสถาน (norm), วาทกรรม(discourse) ที่ดูถูกคนจน ว่า ต่ำต้อย ไร้คุณค่า ไม่มีประสิทธิภาพ เป็นมายาคติที่ครอบงำคุณค่าที่แท้จริงของชนชาวชนบทอยู่ แท้จริงชุมชนนั้นเข้มแข็ง โดยธรรมชาติอยู่ก่อนแล้ว ชุมชนไม่ได้ยากจน และไม่ได้อ่อนแอ โดยธรรมชาติ ชุมชน มีภูมิคุ้มกัน มีภูมิปัญญา มีภูมิธรรม สามารถอยู่ร่วมกัน และอยู่อย่างมีประชาธิปไตย การอยู่ร่วมกัน การดูแลกัน เป็นแบบแผนที่มีพัฒนาการมา ประวัติศาสตร์ไทย ได้บ่งบอกถึงสันติวิถีที่ผู้คนในชนบทสามารถอยู่ดูแลกันเองมานาน จนศูนย์กลางอำนาจเข้าไปแทรกแซงสร้างอิทธิพลครอบงำเปลี่ยนวิถีชีวิต ความคิด คักดีศรีและความภาคภูมิใจที่มีมาแต่เดิม

วิถีชาวบ้าน เป็นวิถีของการใช้หัวใจ ใช้ความรู้สึก ความผูกพัน ความถูกต้อง ดึงมามากกว่า การใช้ตรรกะเหตุผล สำหรับชาวบ้าน มูลค่ามีได้อยู่ที่ตัวเลข แต่อยู่ที่น้ำใจ (คนมีมากให้มาก คนมีน้อย ให้น้อย ถือเป็นกาไรให้ เหมือนกัน) มิอาจคำนวณเป็น กำไร-ขาดทุน ได้ กำไรขาดทุน เป็นผลผลิตของทุนนิยมที่อาศัยการอยู่รอดด้วยการแข่งขัน การแข่งขันที่เป็นการข่มขืนธรรมชาติของการอยู่รอดด้วยการพึ่งพากัน

ชุมชนในอุดมคติ (ระดับตำบล) ที่สามารถพึ่งพาตนเอง และอยู่รอดพ้นจากอิทธิพลภายนอก ในทัศนะผู้วิจัย จึงเห็นว่าน่าจะมีลักษณะ อาทิ ในทางการเมือง คือการร่วมใจร่วมแรงดูแลชุมชน มีระบบการสื่อสารแลกเปลี่ยนข้อมูลให้มีความรู้เท่าทัน และอย่างสม่ำเสมอ ผ่านวิทยุชุมชน สภากาแฟ ฯลฯ ในทางสังคม คือ การรักษาวัฒนธรรมประเพณี ค่านิยม คุณค่า ความดี การรักษาความสัมพันธ์ความผูกพันกับเครือญาติ และกับพื้นที่บ้านเกิดเมืองนอน โดยเฉพาะกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนชีวิต และในทางเศรษฐกิจ ในการทำผลิตผลทางการเกษตร มีการแบ่งพื้นที่ และประเภทของผลิตผล ตามศักยภาพในแต่ละหมู่บ้านโดยผลิตอย่างพอเพียง ต่อการนำมาแลกเปลี่ยนเพื่อการบริโภค มิใช่เพื่อการค้า โดยที่ในการแลกเปลี่ยน ชุมชนควรเป็นผู้ร่วมกันกำหนดราคา มีร้านค้าชุมชน จัดการดูแลขายสินค้าที่ชุมชนผลิตเองไม่ได้ ในราคาถูก โดยมีสมาชิกในชุมชน ถือหุ้นร่วมกัน เป็นต้น

5.9 การประมวลค่า

เพื่อเป็นการยืนยันข้อค้นพบจากงานวิจัย ภายหลังจากเก็บข้อมูลเชิงลึกในพื้นที่ ผู้วิจัยได้ให้ผู้ช่วยวิจัย เก็บข้อมูลโดยใช้วิธีการจัดประชุม group interview เพื่อตอบแบบสอบถามที่ร่างตามกรอบแนวคิด civil society diamond : SVEI จากการประมวลข้อมูลที่ได้มา พบว่า

1. ในขบวนการประชาสังคมป่าชุมชนดงชุมคำ มีค่าเฉลี่ยรวมของกลุ่มต่าง ๆ ดังนี้
 - ในส่วนของโครงสร้าง (structure) มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ .87
 - ในส่วนคุณค่า (values) ขององค์กร มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ .65
 - ในส่วนสภาพแวดล้อมในชุมชน (environment) มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ .84
 - ในส่วนผลงานที่สร้างผลกระทบ (impact) มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ .85
 โดยมีค่าเฉลี่ยความเข้มแข็งของขบวนการประชาสังคม เท่ากับ .80
2. ลักษณะประชาธิปไตยชุมชน เมื่อรวมค่าเฉลี่ยความเห็นในเรื่องประชาธิปไตยของกลุ่มต่าง ๆ พบว่า
 - ประชาธิปไตยแบบตัวแทน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ .55
 - ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ .80
 - ประชาธิปไตยแบบถกเถียงเรียนรู้ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ .90

ดังนั้น เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ ระหว่างความเข้มแข็งของขบวนการประชาสังคมที่ประกอบด้วยกลุ่มต่าง ๆ กับคุณลักษณะของประชาธิปไตย จึงอาจสรุปได้ว่า ชุมชนมีขบวนการประชาสังคมป่าชุมชนดงชุมคำที่เข้มแข็ง มีแนวโน้มที่จะมีคุณลักษณะประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม และประชาธิปไตยแบบถกเถียงเรียนรู้ มากกว่าประชาธิปไตยแบบตัวแทน ดูรายละเอียดในตารางที่ 5.3 - 5.4 และกราฟที่ 5.1 - 5.2

ตารางที่ 5.3

แสดงลักษณะความเข้มแข็งของขบวนการประชาสังคมป่าชุมชนดงชุมคำ สัมพันธ์กับลักษณะประชาธิปไตยชุมชน

ตัวชี้วัด	ข้อค้นพบที่เด่นจากการลงพื้นที่ของผู้วิจัย	แนวคำถามแกนนำของผู้ช่วยผู้วิจัย	ความเห็นของขบวนการประชาสังคม				
			กลุ่ม1	กลุ่ม2	กลุ่ม3	กลุ่ม4	ค่าเฉลี่ย
1. ในส่วนของโครงสร้าง (structure)	ผู้นำ แกนนำชุมชน มีประวัติร่วมกันทำงานมานานับ 10 ปี เพื่อรักษาความเป็นธรรม ปกป้องธรรมชาติสิ่งแวดล้อม มีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการทำงานที่ต่อเนื่องในชุมชน การทำงานร่วมกับเครือข่ายป่าชุมชน สมัชชาคนจน ฯลฯ เพื่อยกระดับการแก้ปัญหาประเด็นเป็นการแก้ปัญหาเชิงนโยบาย กรณี คจก. การร่วมรณรงค์ให้มี พรบ.ป่าชุมชน ฯลฯ	โครงสร้าง / วัตถุประสงค์ / เป้าหมายของกลุ่ม การศึกษา บุคลิก ลักษณะผู้นำ/สมาชิก (actors) มีคุณธรรมแบบ พลเมือง (civic virtue) การยอมรับความแตกต่าง มีสำนึกสาธารณะ / สำนึกทางการเมือง ความเป็นประชาธิปไตย มีการประสาน งาน การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การทำกิจกรรม และการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน มีทุนทรัพยากรขององค์กร มีการสนับสนุนช่วยเหลือจากภายนอก	.85	.91	.89	.82	.87
2. ในส่วนคุณค่า (values) ขององค์กร	มีป่าเป็นศูนย์รวมของชุมชน มีสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติป่าไม้ ตระหนักในสิทธิชุมชน เรียกร้องความเป็นธรรม และความเท่าเทียมกัน	ความเป็นประชาธิปไตย ความโปร่งใส (trans-parency) มีน้ำใจ เมตตา กรุณา (compassion) ความสามารถในการทำงานรวมหมู่ (collectivism)	.36	.77	.86	.6	.65
3. ในส่วนสภาพแวดล้อมในชุมชน (environment)	ความอุดมสมบูรณ์ของอาหารตามธรรมชาติ สมุนไพรภูมิปัญญาของชาวบ้าน การพึ่งพากันระหว่างคนกับป่า การได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากองค์กรเอกชน และเครือข่าย	ทุนทางสังคม ประกอบด้วย ความไว้วางใจ (trust) ค่านิยมที่ดี (value) บรรทัดฐานทางสังคม (norms) คุณธรรมจริยธรรม ทุน-ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์กับรัฐ องค์กรเอกชน พรรคการเมือง	.78	.78	.89	.89	.84

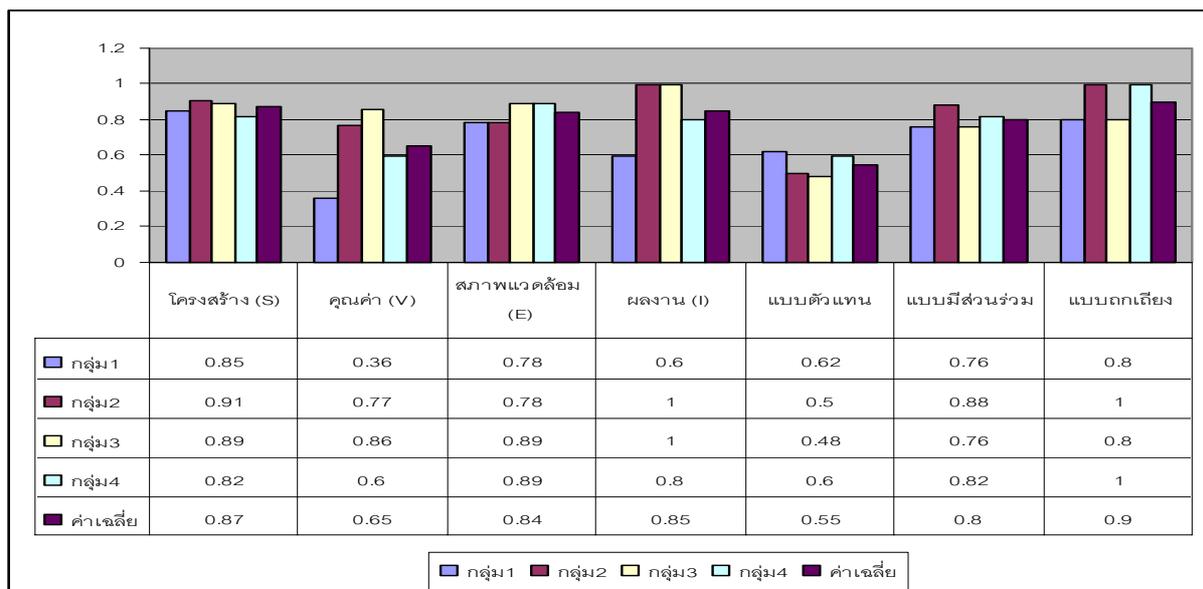
ตารางที่ 5.3 (ต่อ)

ตัวชี้วัด	ข้อค้นพบที่เด่นจากการลงพื้นที่ของผู้วิจัย	แนวคำถามแกนนำของผู้ช่วยผู้วิจัย	ความเห็นของขบวนการประชาสังคม				
			กลุ่ม1	กลุ่ม2	กลุ่ม3	กลุ่ม4	ค่าเฉลี่ย
4. ในส่วนผลงานที่สร้างผลกระทบ (impact)	ไม่ยอมจำนนต่อรัฐ มีส่วนในการทำให้เกิดผลแตกต่าง ในการกำหนดนโยบายของรัฐ ผู้นำได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ในฐานะนักต่อสู้เพื่อสิ่งแวดล้อม	การได้รับการยอมรับจากชุมชน/สังคม และ การทำงานสนองตอบความต้องการของชุมชน	.6	1	1	.8	.85
		ค่าเฉลี่ยรวมของข้อ 1-4	.65	.87	.91	.78	.80
		ค่าเฉลี่ยโดยรวมของชุมชน (ค่าเฉลี่ยทุกกลุ่ม)	.80				
			ค่าเฉลี่ยรวมของประชาธิปไตย ↓				
5. ลักษณะประชาธิปไตยชุมชน	ธนาภิบาลเมืองชาติครอบงำการเมืองท้องถิ่น ผลักดันให้ชุมชนแลกคะแนนเสียงกับผู้สมัครด้วยการมีนโยบายตามที่ชุมชนต้องการแทนการรับเงิน	ประชาธิปไตยแบบตัวแทน (representative democracy)	.62	.5	.48	.60	.55
	รวมกลุ่มประชาชนเพื่อรักษาปกป้องป่าชุมชน ตรวจสอบการทำงานของ อบต. และผลักดันให้ผู้นำขบวนการประชาสังคม เข้าไปร่วมในการกำหนดนโยบายการทำงาน ของ อบต.	ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (participatory democracy)	.76	.88	.76	.82	.80
	อาศัยกลุ่มกิจกรรม เพื่อมีเวทีในการแลกเปลี่ยนการทำงาน และแก้ปัญหาร่วมกัน	ประชาธิปไตยแบบถกเถียงเรียนรู้ (deliberative democracy)	.8	1	.8	1	.9

หมายเหตุ กลุ่มที่ 1 : ยาสมุนไพรร กลุ่มที่ 2 : ออมทรัพย์ กลุ่มที่ 3 : ร้านค้าชุมชน กลุ่มที่ 4 : ป่าชุมชนดงชุมคำ

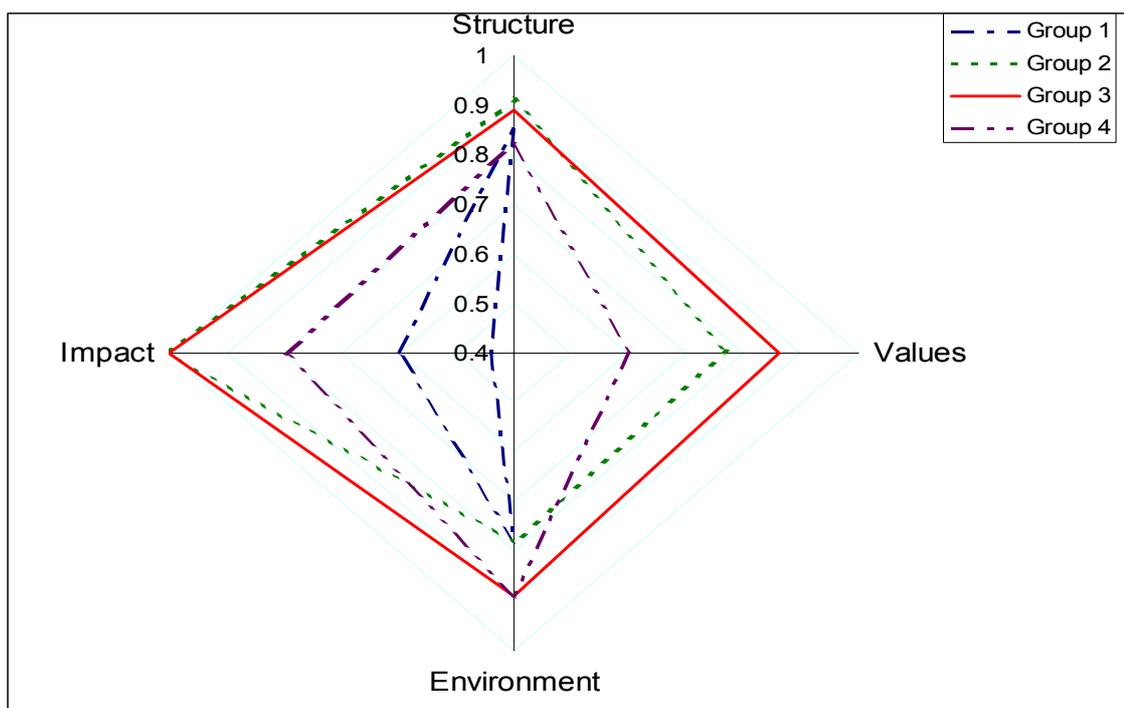
กราฟที่ 5.1

แสดงลักษณะความเข้มแข็งของขบวนการประชาสังคมป่าชุมชนดงชุมคำ สัมพันธ์กับลักษณะประชาธิปไตยชุมชน

กราฟที่ 5.2

เปรียบเทียบกลุ่มต่างๆ ในขบวนการประชาสังคมป่าชุมชนดงชุมคำ ในรูป diamond

ตารางที่ 5.4

แสดงลักษณะความเข้มแข็งของขบวนการประชาสังคมป่าชุมชนดงชุมคำ

สัมพันธ์กับลักษณะประชาธิปไตยชุมชน

ตัวชี้วัด	แนวคำถามแก่นำขบวนการประชาสังคม	ความเห็นของขบวนการประชาสังคม			
		กลุ่ม1	กลุ่ม2	กลุ่ม3	กลุ่ม4
1. ในส่วนของโครงสร้าง (structure) ประกอบด้วย 1.1 โครงสร้าง/วัตถุประสงค์/เป้าหมายของกลุ่ม	1.1.1 มีวัตถุประสงค์/เป้าหมายของกลุ่ม 1.1.2 มีแผนงาน/โครงการในปี 2548 ของกลุ่ม 1.1.3 มีกรรมการ สมาชิก สำนักงาน มีคน ทำงาน มี การแบ่งงานความรับผิดชอบของกรรมการ อาทิจาน บริหาร งานการเงิน บัญชี งานโครงการ อื่น ๆ	1 1 5	1 1 5	1 1 5	1 1 5
1.2 การศึกษา บุคลิก ลักษณะ ผู้นำ/สมาชิก (actors)	1.2.1 มีคุณธรรมแบบพลเมือง (civic virtue)* 1.2.2 การยอมรับความแตกต่าง* 1.2.3 มีสำนักสาธารณะ/สำนักทางการเมือง* 1.2.4 ความเป็นประชาธิปไตย*	6 2 3 1	6 3 3 2	5 3 4 2	5 2 3 2
1.3 การประสานงาน การแลกเปลี่ยน ข้อมูลข่าวสาร	1.3.1 การประชุมกลุ่ม ประชุมกรรมการ /สมาชิก 1.3.2 การรายงานผลการทำงานต่อสมาชิก/ชุมชน 1.3.3 มีกลุ่มในขบวนการประชาสังคมที่แบ่งหน้าที่กัน ทำงาน	2 1 1	2 1 1	2 1 1	2 1 1
1.4 การทำกิจกรรม และการเข้าร่วม กิจกรรมของ ชุมชน	1.4.1 กลุ่มได้ทำกิจกรรมในรอบปีที่ผ่านมา 1.4.2 การร่วมของสมาชิกในการทำกิจกรรมกลุ่ม 1.4.3 จำนวนมาก/น้อยของสมาชิกที่ร่วมกิจกรรมของกลุ่ม 1.4.4 มีกลุ่มในขบวนการประชาสังคมที่วางแผนว่า ใน แต่ละปีมีแผนการจะทำอะไรบ้าง	1 1 3 x	1 1 3 1	1 1 2 1	1 1 2 x
ทุนทรัพยากร ขององค์กรการ สนับสนุนช่วยเหลือจาก ภายนอก	1.5.1 มีแหล่งทรัพยากร (เช่น เงิน อุปกรณ์ อาหาร แรงงาน การช่วยเหลือในการประสานติดต่อแหล่งทุน อื่น ๆ เป็นต้น) ที่สนับสนุนกลุ่ม	1	1	1	1
	รวม (ค่าเฉลี่ยจากคะแนนรวม 35 คะแนน)	29 (.85)	32 (.91)	31 (.89)	28 (.82)

ตารางที่ 5.4 (ต่อ)

ตัวชี้วัด	แนวคำถามแกนนำขบวนการประชาสังคม	ความเห็นของขบวนการประชาสังคม			
		กลุ่ม1	กลุ่ม2	กลุ่ม3	กลุ่ม4
2 ใน ส่วน คุณค่า(values) ขององค์กร ประกอบด้วย	2.1.1 จำนวนมาก/น้อยสมาชิกที่ร่วมประชุมกลุ่ม	1	3	3	2
2.1 ความเป็น ประชาธิปไตย	2.1.2 ถ้าประธานพูดในสิ่งที่สมาชิกไม่เห็นด้วย สมาชิกจะ ไม่พูดค้านในที่ประชุม แต่จะไปพูดนอกที่ประชุม หรือ ชูป้ายในที่ประชุมและไม่ฟังประธาน	0	0	1	1
	2.1.3 ประธานมักรีบตัดสินสรุปความเห็นในที่ประชุม โดย ไม่ค่อยรับฟังเสียงของสมาชิก	1	1	1	1
	2.1.4 มีกลุ่มในขบวนการประชาสังคมที่ท่านคิดว่ามีความ เป็นประชาธิปไตยมากที่สุด	1	1	1	x
2.2 ความ โปร่งใส (transparency)	2.2.1 รายงานการเงินต่อสมาชิก/ชุมชน	0	1	1	1
	2.2.2 มีกลุ่มในขบวนการประชาสังคมที่รายงานการ ทำงาน การเงินต่อสมาชิก	x	x	1	x
2.3 ความมี น้ำใจ เมตตา กรุณา (compassion)	2.3.1 ผู้นำ/ประธานกลุ่ม/หัวหน้ากลุ่ม/กรรมการกลุ่ม มัก คอยช่วยเหลือสมาชิกในกลุ่มที่เดือดร้อน	x	1	1	x
2.4 ความ ไว้วางใจเชื่อมั่น ต่อกัน (social trust)	2.4.1 เวลาที่มีกิจกรรมของกลุ่มในชุมชน ส่วนใหญ่กรรมการ เป็นคนทำ	0	0	1	0
	2.4.2 มีกิจกรรมของกลุ่มที่สมาชิกมักเข้าร่วม	1	1	1	1
2.5 ความสามา รถในการ ทำงานรวมหมู่ (collectivism)	2.5.1 การทำงานใดๆประธานกลุ่ม/หัวหน้ากลุ่มมักเป็นคน บอกให้ไปทำ	0	1	0	0
	2.5.2 มีกลุ่มในขบวนการประชาสังคมที่สมาชิกมักมา ร่วมงานแบ่งงานช่วยกันทำ ไม่ใช่ต่างคนต่างทำ	x	1	1	x
	รวม (ค่าเฉลี่ยจากคะแนนรวม 14 คะแนน)	4(.36)	10(.77)	12(.86)	6(.6)

ตารางที่ 5.4 (ต่อ)

ตัวชี้วัด	แนวคำถามแก่นำขบวนการประชาสังคม	ความเห็นของขบวนการประชาสังคม			
		กลุ่ม1	กลุ่ม2	กลุ่ม3	กลุ่ม4
3. ในส่วนสภาพแวดล้อมในชุมชน (environment) คือ ทูทางสังคม ประกอบด้วย	3.1.1 เมื่อมีปัญหาขัดแย้งทะเลาะเบาะแว้งกันในชุมชน มีผู้ที่สามารถช่วยแก้ไขปัญหาได้ 3.1.2 มีผู้ที่คนในชุมชนให้ความเคารพเกรงอกเกรงใจอย่างมาก	1 1	1 1	1 1	1 1
3.1 ความไว้วางใจ (trust)					
3.2 ค่านิยมที่ดี (value) บรรทัดฐานทางสังคม (norms) คุณธรรม จริยธรรม	3.2.1 มีแบบแผน ธรรมเนียมการปฏิบัติ กฎกติกาดั้งเดิม (ตย. การไม่โกหก การไม่เผชิญหน้ากัน เป็นต้น) ที่ชุมชนยังรักษาไว้ 3.2.2 มีวัฒนธรรมประเพณี (ตย.งานทำบุญในโอกาสต่างๆ งานประเพณีของท้องถิ่น เป็นต้น) ที่ชุมชนยังรักษาไว้	1 1	1 1	1 1	1 1
3.3 ทู-ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม	3.3.1 มีภูมิปัญญา (ตย.การทอดผ้า ยาสมุนไพร ดีเหล็ก เป็นต้น) ของชุมชนที่มีอยู่ 3.3.2 มีทรัพยากรสิ่งแวดล้อม (ตย. ป่าชุมชน สมนไพร เป็นต้น) ที่มีอยู่ในชุมชน	1 1	1 1	1 1	1 1
3.4 ความสัมพันธ์กับรัฐ	3.4.1 มีหน่วยงานรัฐ ที่สนับสนุนช่วยเหลือชุมชน	0	0	1	1
3.5 ความสัมพันธ์กับองค์กรเอกชน	3.5.1 มีองค์กรเอกชน ที่สนับสนุนช่วยเหลือชุมชน	1	1	1	1
3.6 ความสัมพันธ์กับพรรคการเมือง	3.6.1 มีนักการเมือง/พรรคการเมือง ที่สนับสนุนช่วยเหลือชุมชน	0	0	0	0
	รวม (ค่าเฉลี่ยจากคะแนนรวม 9 คะแนน)	7(.78)	7(.78)	8(.89)	8(.89)

ตารางที่ 5.4 (ต่อ)

ตัวชี้วัด	แนวคำถามแก่นำขบวนการประชาสังคม	ความเห็นของขบวนการประชาสังคม				
		กลุ่ม1	กลุ่ม2	กลุ่ม3	กลุ่ม4	
4. ในส่วนผลงานที่สร้างผลกระทบ (impact) ประกอบด้วย	4.1.1 มีผลงานกลุ่มที่ช่วยทำให้ชุมชนพัฒนาดีขึ้น	1	1	1	1	
	4.1.2 มีกลุ่มที่ท่านคิดว่าสามารถทำงานได้ผลอย่างมากในชุมชน	x	1	1	x	
	4.1.3 มีกิจกรรมกลุ่มที่หน่วยงานภายนอกยอมรับ และยอมรับจาก	1	1	1	1	
	ชุมชน/สังคมและ	4.1.4 มีกิจกรรมของกลุ่มที่ได้รับรางวัล	0	1	1	1
	ทำงานสนอง	4.1.5 มีกิจกรรมกลุ่มที่ได้รับสนับสนุน จาก อบต.	0	1	1	0
	ตอบความต้องการ	4.1.6 กลุ่มสามารถมีอิทธิพลหรือมีบทบาทต่อการตัดสินใจในการกำหนดนโยบายและทิศทางในการพัฒนาของ อบต. ในการทำงานให้ชุมชน	1	1	1	1
	รวม (ค่าเฉลี่ยจากคะแนนรวม 6 คะแนน)	3(.6)	6 (1)	6(1)	4(.8)	

หมายเหตุ : กลุ่มที่ 1 : ยาสมนไพร กลุ่มที่ 2 : ออมทรัพย์ กลุ่มที่ 3 : ร้านค้าชุมชน กลุ่มที่ 4 : ป่าชุมชนดงชุมชน

1.2.1 คุณธรรมแบบพลเมือง (civic virtue) : (1) ถ้าเห็นเรื่องที่ไม่ถูกต้องเกิดขึ้นในชุมชน ผู้นำ/กรรมการกลุ่มจะเข้าไปห้ามปรามไม่ให้ทำ หรือเข้าไปพูดคุยให้มีการแก้ไข (2) ถ้าใครมีเรื่องเดือดร้อน ต้องการความช่วยเหลือ ผู้นำ/กรรมการกลุ่มจะช่วยคน ๆ นั้นทันที แม้ว่าจะไม่รู้จักกันมาก่อน หรือคนนั้นจะทำไม่ดีกับผู้นำ/กรรมการกลุ่มมาก่อน (3) ถ้าเจ้าหน้าที่รัฐทำไม่ถูกต้อง หรือทำไม่ได้ ผู้นำ/กรรมการกลุ่มจะริเริ่มเสียเอง ไม่รอให้เจ้าหน้าที่รัฐมาทำ (4) ผู้นำ/กรรมการกลุ่มเคยเป็นผู้ริเริ่มทำสิ่งที่คนในชุมชนเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีมีประโยชน์ต่อชุมชน โดยสิ่งนี้เป็นสิ่งที่ไม่เคยมีผู้ใดในชุมชนทำมาก่อน (5) ผู้นำ/กรรมการกลุ่ม เมื่อรับปากที่จะทำงานอะไร มักพยายามผลักดันทำให้งานนั้นสำเร็จ โดยพยายามแก้ปัญหาอุปสรรคด้วยตนเอง (6) ถ้าจะมีผู้ใดได้ประโยชน์ส่วนตัวเล็ก ๆ น้อย ๆ จากโครงการของชุมชน ผู้นำ/กรรมการกลุ่ม จะปล่อยให้ไปบ้าง ถือเป็นสินน้ำใจ (7) เมื่อผู้นำ/กรรมการกลุ่มให้สัญญาใครไว้แล้ว ต้องพยายามรักษาสัญญาที่ให้ไว้ แต่ถ้าเกิดลืมไม่ตั้งใจรักษาสัญญาที่ให้ไว้ ก็ไม่เป็นไร

1.2.2 การยอมรับความแตกต่าง (openness) (1) ใครพูดหรือทำอะไรที่ผู้นำ/กรรมการกลุ่มไม่เห็นด้วย ผู้นำ/กรรมการกลุ่มจะโต้แย้งทันที (2) ใครพูดหรือทำอะไรที่ผู้นำ/กรรมการกลุ่มไม่เห็นด้วย แต่ฟังดูมีเหตุผลดี ผู้นำ/กรรมการกลุ่มก็พร้อมจะเชื่อฟัง หรือทำตาม แม้จะไม่เห็นด้วยก็ตาม (3) ผู้นำ/กรรมการกลุ่มเคยพูดคัดค้านผู้ใหญ่บ้าน กำนัน อบต. ในสิ่งที่ตนไม่เห็นด้วย

1.2.3 สำนึกสาธารณะ/สำนึกทางการเมือง (1) ผู้นำ/กรรมการกลุ่ม มักติดตามฟังข่าวคราวที่เกี่ยวกับการเมือง (2) ผู้นำ/กรรมการกลุ่ม ชอบไปฟังนักการเมืองหาเสียง (3) ผู้ใหญ่บ้าน/หัวหน้าคณะผู้นำ/กรรมการกลุ่ม มักเป็นผู้บอกให้ชาวบ้านเลือกคนที่ตนเองต้องการให้ได้รับเลือกตั้ง (4) เวลาช่วยงานของชุมชน ผู้นำ/กรรมการกลุ่มไม่เคยเรียกร้องสิ่งตอบแทนใด ๆ

1.2.4 ความเป็นประชาธิปไตย (1) ผู้นำ/กรรมการกลุ่ม น่าจะรับฟังคนที่พูดจาไม่เข้าหูเรา เพราะเขามีเหตุผล (2) ถ้าผู้นำ/กรรมการกลุ่ม มีโอกาส มักจะเลือกให้ของกับคนที่ยกย่องชมเชยผู้นำ/กรรมการกลุ่ม หรือที่มีความชอบพอเป็นพิเศษ

ตารางที่ 5.4 (ต่อ)

ตัวชี้วัด	แนวคำถามแก่นำขบวนการประชาสังคม	ความเห็นของขบวนการประชาสังคม			
		กลุ่ม1	กลุ่ม2	กลุ่ม3	กลุ่ม4
5. ลักษณะ ประชาธิปไตย ชุมชน	5.1.1 ในชุมชนของท่าน นักการเมืองที่ต้องการ ได้รับเลือกตั้ง ต้องให้ความช่วยเหลือชุมชนทุกเรื่อง ที่คนในชุมชนต้องการ	1	1	1	1
5.1 ประชาธิปไตย แบบตัวแทน	5.1.2 ในชุมชนของท่าน การตอบแทนด้วยการ ลงคะแนนเลือกนักการเมืองที่ให้เงิน หรือให้ความ ช่วยเหลือในรูปแบบต่าง ๆ ถือเป็นเรื่องปกติ	0	0	0	0
(representativ e democracy)	5.1.3 มีสิ่งทีนักการเมืองได้ช่วยเหลือชุมชน	0	0	1	0
	5.1.4 คนในชุมชนเห็นว่า การที่ผู้แทนช่วยให้ ลูกหลานเข้าโรงเรียน มีงานทำ ช่วยงานศพ งานวัด งานผ้าป่า ฯลฯ เป็นการทำหน้าที่ของผู้แทนที่ดี	1	1	0	1
	5.1.5 คนในชุมชนเห็นว่า ถ้าไม่มีผู้แทน ชุมชนจะ ไม่สามารถพัฒนาได้ด้วยตนเอง	1	0	0	1
	5.1.6 คนในชุมชนเห็นว่า ถ้าไม่มีหน่วยงานของรัฐ มาช่วยเหลือดูแล ชุมชนจะไม่สามารถพัฒนา หรือ แก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเอง	0	1	0	1
	5.1.7 คนในชุมชนเห็นว่า ผู้แทน (ส.ส.) ที่มีอยู่ ขณะนี้ รู้ถึงความต้องการของคนในชุมชนอย่างดี	1	0	1	1
	5.1.8 โดยทั่วไป คนในชุมชนเห็นว่า ผู้แทน (ส.จ.) ที่มีอยู่ขณะนี้ รู้ถึงความต้องการของคนในชุมชน อย่างดี	1	0	1	1
	5.1.9 โดยทั่วไป คนในชุมชนเห็นว่าผู้แทน (ส.อบต.) ที่มีอยู่ในชุมชน รู้ถึงความต้องการของ คนในชุมชนอย่างดี	1	0	1	1

ตารางที่ 5.4 (ต่อ)

ตัวชี้วัด	แนวคำถามแกนนำขบวนการประชาสังคม	ความเห็นของขบวนการประชาสังคม			
		กลุ่ม	กลุ่ม	กลุ่ม	กลุ่ม
	5.1.10 จำนวนคนมาก/น้อยในชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง อาทิ ไปฟังปราศรัยหาเสียง เป็นสมาชิกพรรคการเมือง ทำงานเป็นอาสาสมัครให้พรรคการเมือง ติดตามข่าวสารทางการเมือง ฟังการถ่ายทอดการอภิปรายในสภา เป็นผู้สมัครรับเลือกตั้ง (เลือกตั้งท้องถิ่น เช่น กำนัน ผู้ใหญ่ บ้าน ส.อบต. นายก อบต. สจ.) ไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง วิชาการ วิชาการเมือง เมือง โฉมเพื่อนฝูง	กลุ่ม 1 20	กลุ่ม 2 18	กลุ่ม 3 15	กลุ่ม 4 18
	รวม (ค่าเฉลี่ยจากคะแนนรวม 42 คะแนน)	26(.62)	21(.5)	20(.48)	25(.60)
5.2	5.2.1 คนในชุมชนมีโอกาสเข้าร่วมวางแผนการพัฒนาชุมชนเอง	1	1	1	1
ประชาธิปไตย แบบมีส่วนร่วม (participatory democracy)	5.2.2 คนในชุมชนเคยริเริ่มพัฒนาชุมชนเอง	1	0	1	0
	5.2.3 เวลามีปัญหา คนในชุมชนมักแก้ปัญหาในชุมชนด้วยตนเอง มากกว่าจะพึ่งคนภายนอก	1	1	1	1
	5.2.4 จำนวนคนมาก/น้อยที่ร่วมประชุมหมู่บ้าน	3	4	3	4
	5.2.5 จำนวนคนมาก/น้อยที่ร่วมกิจกรรมหมู่บ้าน	4	3	2	4
	5.2.6 จำนวนคนมาก/น้อยที่ร่วมประชุมประชาคมหมู่บ้าน	3	4	3	4
	5.2.7 ในการทำงานของ อบต. คนในชุมชนมักติดตามดูการทำงานและมีข้อเสนอแนะปรับปรุงการทำงานของอบต.	0	1	1	0
	5.2.8 เมื่อคนในชุมชนพบเห็นสิ่งผิดปกติในการทำงานของ อบต. มักจะบ่นว่าวิจารณ์ไปต่าง ๆ นานา แต่ไม่ได้ทำอะไร เพื่อให้อบต. ชี้แจง/แก้ไข	0	1	1	0
	รวม (ค่าเฉลี่ยจากคะแนนรวม 17 คะแนน)	13 (.76)	15 (.88)	13 (.76)	14 (.82)

ตารางที่ 5.4 (ต่อ)

ตัวชี้วัด	แนวคำถามแกนนำขบวนการประชาสังคม	ความเห็นของขบวนการประชาสังคม			
		กลุ่ม1	กลุ่ม2	กลุ่ม3	กลุ่ม4
5.3					
ประชาธิปไตย แบบถกเถียง เรียนรู้ (deliberative democracy)	5.3.1 คนในชุมชนมักถกเถียงแลกเปลี่ยน กันก่อนตัดสินใจว่าจะทำโครงการพัฒนา อะไรในชุมชน	1	1	1	1
	5.3.2 โดยทั่วไป ในการประชุมใดๆ ประธานในที่ประชุม มักจะเป็นผู้พูดให้ ข้อมูล และให้สมาชิกผู้เข้าร่วมประชุม แสดงความคิดเห็น	1	1	1	1
	5.3.3 ในการประชุม ผู้เข้าร่วมประชุมที่ไม่ เห็นด้วยกับประธาน จะแสดงความคิดเห็น อย่างกว้างขวาง	1	1	1	1
	5.3.4 ในการหาข้อสรุปในที่ประชุม ที่ ประชุมจะเปิดโอกาสให้สมาชิกแสดง ความคิดเห็นจนทุกคนพอใจก่อนลงมติตัดสินใจ	1	1	1	1
	5.3.5 ในที่ประชุม สมาชิกมักเห็นคล้อยไป ตามความเห็นของประธาน/ผู้นำ/กรรมการ มากกว่าสมาชิกอื่น ๆ ในที่ประชุม	0	1	0	1
	รวม (ค่าเฉลี่ยจากคะแนนรวม 5 คะแนน)	4(.8)	5(1)	4(.8)	5(1)

